

**Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Державний архів Черкаської області
Черкаська обласна організація Національної спілки краєзнавців України**

Селянство Черкащини в добу Української революції 1917 – 1921 рр.

Збірник документів і матеріалів

Черкаси – 2017

УДК 94(477.46) «1917/1921»: 516.334.55: 323.27
С29

ISBN 978-966-353-451-0

Рекомендовано до друку вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 3 від 14 грудня 2017 року), президією правління Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України (протокол № 6 від 16 листопада 2017 року).

Селянство Черкащини в добу Української революції 1917 – 1921 рр.: Збірник документів і матеріалів / Упоряд.: Т.А. Клименко, С.В. Корновенко, В.М. Мельниченко, Ю.Г. Пасічна. – Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2017. – 180 с.

У збірнику вміщено документи і матеріали, що висвітлюють участь селянства – найчисельнішої верстви людності Черкащини, у революційних процесах 1917 – 1921 рр., розкривають особливості аграрної політики тогочасних урядів та ставлення до неї сільського населення краю. Опубліковані документи відображають опір селян політиці «воєнного комунізму», їх участь у повстанському русі та боротьбі за українську державність.

Книга розрахована на науковців, викладачів, учителів та студентів, а також широкий загал читачів, які прагнуть повніше пізнати історію рідного краю і України. Збірник підготовлено згідно з держбюджетною темою «Селянство України за умов суспільно-політичних потрясінь та соціально-економічних трансформацій першої третини ХХ ст.» (номер державної реєстрації 0115U000636).

ПЕРЕДМОВА

Пропонований увазі читачів збірник документів та матеріалів, присвячений 100-річчю Української революції 1917 – 1921 рр. і має за мету показати процеси та події, що відбувалися в той час на Черкащині – унікальному історико-культурному регіоні держави, який значною мірою уособлює українське село доби революції.

Звернення саме до селянської тематики при укладанні збірника зумовлене тим, що характерною рисою революційних подій 1917 – 1921 рр. було тісне поєднання національних та соціальних питань, які фокусувалися на постаті українського селянина. Тому кожна з політичних сил, що претендували на політичне лідерство в Україні, особливо на владу, мали в той чи інший спосіб вирішувати селянську проблему.

Селянство було визначальним чинником революції. Аграрний характер революції з особливою силою виявився на Черкащині, в складі населення якої селянство мало абсолютну більшість.

Аграрне (земельне) питання у селах краю гостро постало від самого початку революції і залишалося центральним впродовж усієї революційної доби. На початок 1917 року неймовірно зросли ціни на землю та податкова заборгованість селян, зменшилися селянські землеволодіння, загальним стало зубожіння населення. Все це загострювало соціальні протиріччя і революціонувало селянські маси. Селяни з початком революції сподівалися мати більше землі за рахунок перерозподілу поміщицьких володінь. Це гостре питання в роки революції намагалися по-своєму розв'язати усі уряди і політичні сили, що приходили до влади, в багатьох випадках не встигаючи за стрімким розвитком подій.

Не дочекавшись очікуваного розв'язання питання про землю, селяни з настанням весни 1917 року почали діяти стихійно, масово захоплюючи поміщицькі землі. Зі значним запізненням на початку 1918 року проголосила передачу землі селянам Центральна Рада. Але втілити в життя ці положення не вдалося – наступали більшовицькі війська.

З приходом до влади П. Скоропадського відновлювалася приватна власність на землю, зберігалася державна монополія на хліб, ніякі закупівлі поза державним хлібним бюро не допускалися. Гетьманська адміністрація разом з німецьким командуванням запроваджувала примусову працю на поміщицьких землях. Політика

Гетьманату та дії німецької окупаційної влади викликали масове невдоволення населення краю, яке виливалося у відкриті виступи, збройний опір та повстання.

Не зняла соціальної напруги на селі і аграрна політика УНР доби Директорії, яка була досить складною і суперечливою – від крайнього популізму до консервації існуючого становища. До того ж її реалізація була перервана наступом денікінців, а потім більшовиків.

Більшовицька влада в аграрній сфері діяла методом «воєнного комунізму», стрижнем якого стала продрозкладка, яка передбачала вилучення у населення «лишків» зерна та інших продуктів переважно для Червоної армії та промислових центрів Росії. Більшовики діяли свавільно, не рахуючись з думкою селян, більшість яких хотіла одноосібно працювати на своїй землі. Це протиріччя між владою і селянством призвело до небаченого до того загострення боротьби селян за свої інтереси.

Селянські повстанські загони боролися проти усіх влад, які обмежували їхні права. Але найзапеклішою була протидія радянській владі. Селяни краю від самого початку революції були головною рушійною силою її подій на Черкащині. Вони були організаторами Вільного козацтва, створили і до останнього утримували незалежність Холодноярської республіки – самоврядної території, захищаючи на ній українську державність, свою землю і волю. Селяни краю підтримали і всіляко допомагали учасникам героїчного Першого Зимового походу Армії УНР, який пройшов територією Черкащини.

У зв'язку зі 100-річчям Української революції 1917 – 1921 рр. історія Черкащини революційної доби привертає особливу увагу і прагнення розширити знання про цю вікопомну для українського народу сторінку історії. Цього періоду торкалися в хрестоматіях та збірниках і раніше, однак підбір документів і матеріалів, поміщених в них, носив звужений, заангажований характер, був досить тенденційним і підлаштований під панівну ідеологію. За таких підходів в історії селянства краю залишалося багато прогалин, «білих плям» і замовчувань.

Виходячи з цих обставин, підготовлено збірник документів і матеріалів «Селянство Черкащини в добу Української революції 1917 – 1921 рр.». Його документальну базу становлять 122 документи і матеріали. Найважливіші серед них – універсали УЦР, протоколи засідань, рішення та директиви губернських, повітових, волосних та сільських органів влади і селянського самоврядування, з різних питань аграрної політики, а також гуманітарної сфери села.

Всі документи і матеріали збірника подаються у хронологічному порядку. Більшість документів публікується повністю, окремі – у витягах чи скороченні. Вони підібрані з різних джерел – архівних фондів, газет, окремих видань та попередніх збірників, присвячених цій проблемі. Крім того у збірнику вміщені світлини окремих документів, газет, листівок та інших матеріалів періоду революції.

Особливості датування документів і матеріалів застережено у текстуальних примітках чи позначкою «не раніше», не «пізніше» певного числа, або вказується тільки рік. Назви населених пунктів, волостей, повітів та губерній подано за тогочасним адміністративно-територіальним поділом.

Тексти документів і матеріалів публікуються мовою оригіналу за сучасним правописом, але із збереженням стилю викладу і мовних особливостей часу. Трапляються не вживані нині, або застарілі слова. Під текстом кожного документа і матеріалу вміщено легенду з назвою архіву, номером фонду, опису, справи, зазначенням номеру аркушу.

На нашу думку, пропонуваній збірник документів і матеріалів з історії селянства краю в добу Української революції 1917 – 1921 рр. сприятиме активізації досліджень минулого краю і, зокрема у сфері аграрної історії. Сподіваємось, що дане видання буде схвально сприйняте громадськістю. А вміщені в ньому документи і матеріали стануть доброю підмогою науковцям, викладачам, учителям та студентам, а також широкому загалу читачів, усім, хто прагне повніше пізнати історію рідного краю і України.

В. М. Мельниченко

*С. В. Корновенко,
доктор історичних наук, професор*

СЕЛЯНСТВО – РУШІЙНА СИЛА УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

В історії кожного народу є рубіжні дати, події, явища та епохи. Для українського народу на початку ХХ ст. своєрідним «Рубіконом» стала Українська революція 1917 – 1921 рр. З огляду на глобальність та кардинальність змін, яких зазнав тогочасний український соціум під час революційних потрясень початку ХХ століття, ці події перебували та перебувають у фокусі постійної уваги суспільства загалом, науковців зокрема. Вони були і залишаються предметом постійного обговорення, дискусій, вивчення. За підрахунками В. Верстюка, у 1990-ті роки в Україні з цієї тематики було захищено близько 150 докторських і кандидатських дисертацій, не рахуючи монографій, наукових статей, навчально-методичної та довідково-енциклопедичної літератури [1, 5]. За даними, що наводить А. Панчук, у 1990–2000-х рр. в Україні опубліковано понад 3000 наукових, науково-популярних видань, монографій, статей, посібників, що стосуються історії Української революції [2, 2]. Такий підвищений інтерес до зазначеної проблематики однозначно засвідчує її актуальність.

Водночас, попри справді «революційний бум», що мав і має місце у сучасній українській та російській історіографії, на нашу думку, не всі аспекти такого багатовимірного явища, як Українська революція 1917 – 1921 рр. висвітлено повно та рівномірно. Така ситуація, з одного боку, є цілком природною, з урахуванням значного інформаційного потенціалу глибинного соціокультурного зсуву, яким стали революційні події, а з іншого – актуалізує необхідність подальших наукових пошуків. Зокрема, незважаючи на чисельну новітню історіографічну спадщину, представлену напрацюваннями сучасних українських [3] та російських учених [4], значну кількість наукових форумів, що проводяться українськими та російськими академічними установами, вищими навчальними закладами, актуальним залишається концептуальне осмислення Української революції 1917 – 1921 рр.

Беручи до уваги зазначене вище, вважаємо за доцільне долучитися до обговорення такого багатовимірного соціокультурного та історичного явища, як Українська революція 1917 – 1921 рр.,

запропонувати, не претендуючи на істинність в останній інстанції, авторське бачення окремих аспектів цього історичного феномену. Дотримуючись традицій, перед викладом основного матеріалу визначимось із засадничими положеннями, щоб уникнути непорозумінь. Автор поділяє думки тих істориків, котрі обґрунтованим вважають вживання терміну «Українська революція»; по-друге, автор одностайний з тими істориками, котрі Українську революцію вважають одним із найбільш важливих, складних і драматичних періодів в історії українського народу в ХХ ст.; по-третє, Українську революцію є достатньо підстав датовати 1917 – 1921 рр.; по-четверте, Українська революція була породженням Лютневої революції в Росії. Водночас, зумовлена розпадом російського імперського організму, розвиваючись, Українська революція 1917 – 1921 рр. набула виразних самодостатніх форм, перетворившись на окреме самодостатнє явище. Стосовно Жовтневої революції, то вони (Українська та Жовтнева) розвивалися паралельно і самостійно, хоч і мали потужні взаємовпливи [5, 5–10].

Стосовно порушеної у статті теми, на нашу думку, видається слушним та обґрунтованим розуміння Української революції 1917 – 1921 рр. як багатовимірного, цілісного історичного та соціокультурного явища. Однак вважаємо, що серед усіх її компонентів найвиразнішим був селянський. Відповідно, активним суб'єктом Української революції 1917 – 1921 рр. було селянство. Це дає нам підстави говорити про селянський характер Української революції. Водночас це не суперечить тому, що Українська революція – національно-демократична.

По-перше, селянство чисельно домінувало у структурі українського соціуму. Загальновідомо, що до революції 5% населення імперії Романових становили робітники, а 82% – селяни. В тогочасній лише Наддніпрянській Україні з 30 млн. всього населення 25 млн. – селяни. По-друге, Лютневі події 1917 р. носили локальний характер, оскільки відбувалися у великих містах – промислових центрах. Справжня, селянська революція розпочалася влітку-восени 1917 р. За підрахунками В. Красіна, тогоріч відбулося 2000 селянських виступів [6]. Одним із її активних суб'єктів став селянин у сірій шинелі, «людина з рушницею». Колишні солдати, повернувшись у рідні села, були каталізатором селянської революції. Вони, наприклад, виступали ініціаторами формування місцевих селянських органів влади [7,41].

По-третє, саме від того, в який спосіб та чи інша влада вирішить аграрне питання, залежало її політичне майбуття. Характер взаємин

селянства з будь-якою владою багато в чому визначав конструктивну чи деструктивну спрямованість суспільно-політичної активності селянства, яка, поряд із перебігом подій на фронтах, у кінцевому результаті й визначила фінал Української революції. Фактично невдачі та поразки Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, Збройних сил Півдня Росії, радянської влади значною мірою були зумовлені селянським фактором [8].

По-четверте, упродовж усієї Української революції аграрний сектор економіки залишався найважливішим, а фактично – єдиним джерелом постачання продовольчих товарів для всіх антагоністів – учасників революції та громадянської війни, а селянство становило чи не єдине масове джерело людських ресурсів для збройних формувань різних політичних режимів.

Гіперболізація цього аспекту революції, на наш погляд, правомірна і з огляду на масштабність, якісність, радикалізм процесів, що мали місце на селі під час суспільно-політичних потрясінь початку ХХ ст. В історіографічній традиції, суспільно-політичній практиці кінця ХІХ – початку ХХ ст. утвердилося необґрунтоване, на нашу думку, розуміння селянства як інертної, промонархічно налаштованої, консервативно мислячої соціальної верстви, що не може бути самодостатнім, активним суб'єктом історичного процесу у широкому сенсі цього слова. Очевидно, що таке розуміння селянства як неповноцінного учасника суспільно-політичного та соціально-економічного життя зумовлювалося урядовою протекціоністською політикою щодо нього наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [9].

У подальшому ідею селянської меншовартості на озброєння взяли більшовики [10]. Ними було розроблено концепцію селянства як союзника пролетаріату у боротьбі за світле майбутнє. Однак гегемоном проголошувався пролетаріат, якому, нібито, не було чого втрачати, окрім власних кайданів [11]. Натомість селянин розглядався як суб'єкт з «двоїстою психологією».

У будь-якому разі селянство для інтелектуалів кінця ХІХ – початку ХХ ст. залишалось непізнаним. Цей «Янус у лаптях» для більшості тогочасного соціуму становив об'єкт і предмет пізнання, будучи «річчю у собі», яку намагалися збагнути, приписуючи йому здебільшого невластиві характеристики, намагаючись утиснути його у відомі тогочасні моделі та схеми. Власне пізнання селянства як самого себе, через його властиві ознаки, не відбулося.

Однак суспільно-політична активність селянства у роки Української революції 1917 – 1921 рр. кардинально дисонувала з тими

враженнями та уявленнями про селянство, що домінували у тогочасному інтелектуальному просторі. Уважний аналіз історичних подій початку ХХ ст. переконливо засвідчує радикалізацію та політизацію селянської свідомості, що знайшло своє відображення у «Великій селянській революції», започаткованій у 1902 р. Ми погоджуємося з проектом, розробленим В. Даниловим стосовно селянської революції 1902–1922 рр. Щоправда, як на нас, додаткового обговорення потребує верхня хронологічна межа, принаймні для українських реальностей. Не викликає суттєвих заперечень думка про те, що селянський рух початку ХХ ст. – глибинна основа всіх революційних трансформацій, що зазнали Україна та Росія у перші десятиріччя ХХ ст. Саме на тлі селянської революції розгорталися інші революції – національно-демократичні, соціальні, політичні тощо. Селянська революція в Україні та Росії – захисна реакція селянства на об’єктивний, властивий усім розвиненим країнам процес первинного накопичення капіталів за рахунок зубожіння селянства, а у кінцевому результаті – його ліквідації під впливом промислової цивілізації. Головне гасло та мета селянської революції – «земля та право вільно господарювати на ній» [12].

Участь селянства у революції 1905 – 1907 рр., її широкомасштабність, радикалізм селянських вимог підтвердили хибність проурядової політики селянського протекціонізму. За різними підрахунками істориків, упродовж 1905 – 1907 рр. у губерніях лише Європейської Росії було знищено 3 – 4 тис. дворянських маєтків, що становило 7 – 10% від їхньої загальної чисельності. Найбільше їх було зруйновано у Саратовській, Самарській, Тамбовській, Курській та Чернігівській губерніях [13]. Восени 1905 р. більше половини губерній Європейської Росії, практично всі регіони в яких домінувало поміщицьке землеволодіння, було охоплено полум’ям селянських повстань. За даними, що наводить В. Данилов, у 1905 р. відбулося 3228 селянських антиурядових виступів, у 1906 р. – 2660, у 1907 р. – 1337 [13]. С. Дубровський конкретизує їх, зауважуючи, що лише у вересні 1905 р. нараховувалося 71 селянських виступів, у жовтні 1905 р. – 219 [14, 78]. За підрахунками С. Сидельникова, у листопаді 1905 р. чисельність селянських виступів, порівняно з жовтнем 1905 р., зросла у 3,6 рази [15, 59]. Про масовість селянських виступів говорить чисельність їхніх учасників. За підрахунками М. Лещенка, з 13,1 млн. жителів сіл, охоплених заворушеннями в 1905–1907 рр., лише селяни Наддніпрянщини становили 1/3, що дорівнювало 4 – 4,5 млн. осіб, або понад 1/5 українського селянства [16, 297]. Міністр

землеробства О. Єрмолов, повідомляючи імператора про масштаби селянських антиурядових виступів та зміст селянських гасел навесні 1905 р., писав, що в Росії розпочалася селянська війна проти поміщиків за передачу всієї землі тим, хто її обробляв. «Гаслом повсталих ... була ідея належності всієї землі селянам», – доповідав міністр Миколі II [13].

Зазначена вище активна суспільно-політична позиція селянства стала причиною того, що лейтмотивом внутрішньої політики властей у передреволюційне десятиліття стало покращення матеріального та правового становища селянства. Саме на вирішення цього завдання спрямовувалася діяльність проурядових комісій та Кабінетів Міністрів С. Вітте, П. Столипіна. Наприклад, С. Вітте був цілковито свідомий того, що «Росія є державою «мужицькою», оскільки вся сіль російської землі, все майбутнє російської землі, вся історія, теперішня і майбутня, Росії пов'язана головним чином з інтересами, побутом і культурою селянства. І якщо, незважаючи на той жахливий час, котрий ми зараз переживаємо, я все-таки переконаний у тому, що Росія має велике майбуття, що Росія з усіх цих нещасть, що вона переживає і, на жаль, буде переживати, вийде з усіх цих нещасть переродженою і великою, то я переконаний у тому, що саме тому, що я вірю у російське селянство, вірю у його світове значення у долях нашої планети» [17, 535, 601].

У такий спосіб в Українську революцію 1917 – 1921 рр. селянство увійшло з певним досвідом поведінки активного суб'єкту історії. Недарма практично всі без винятку політичні сили та режими, що боролися за владу в Україні у роки революції, вважали селянство базовою верствою пропонованих ними моделей державностей. Наприклад, на переконання М. Грушевського, реалізувати «народний ідеал справедливості» здатне тільки селянство. В одній із своїх робіт стосовно цього він зауважив: «Головною підставою сеї Великої України ще довго, коли не завжди, буде селянство, і на тім прийдеться її будувати. В довгі часи нашого досвітнього животіння ми все повторяли, що в селянстві і тільки в селянстві лежить будуччина, українське відродження і взагалі будуччина України. Протягом цілого (XIX) століття українство і селянство стало ніби синонімами. З того часу, як усі інші верстви зрадили свою національність, від нього черпався весь матеріал для національного будівництва, і на нього поклато воно свої надії: Україна зможе встати тільки тоді, коли встане сей скинений у безодню пітьми й несвідомості титан, сей позбавлений зору і сили, обстрижений з своєї політичної й національної свідомості

Самсон. Треба було тільки подати йому сю чудотворну воду свідомості – тільки ж усе ходу не було, бо стеріг його пильно стоголовий цербер старого режиму» [18].

Водночас селянство у роки Української революції мало і власну «політичну програму», запропонувало власний варіант соціально-економічної та суспільно-політичної моделі, прийнятної для нього. Слушними стосовно цього є міркування В. Винниченка: «Селянин з соціальної природи своєї реаліст. Він оцінює явища не по їхній ідеальній, можливій цінності, а з погляду реальної, сучасної корисності» [19, 123]. Як слушно зауважує сучасний історик В. Лозовий, ідеологія селянства періоду Української революції 1917–1921 рр. тісно пов'язана з його уявленнями про аграрні відносини, про державу, владу та право, про роль свого стану у соціальній структурі та житті суспільства [20, 105 – 114]. Враховуючи тезу про те, що буття визначає свідомість, ми солідарні з В. Лозовим у тому, що ідеологія селянства насамперед визначалася його аграрним способом буття, виробничою діяльністю, осмисленням через звичну систему цінностей оточуючого світу. У центрі такої ідеології селянства у роки Української революції перебувало споконвічне прагнення «землі та волі». Ці два поняття були тісно взаємопов'язані у свідомості селян та мали для них сакральне значення. У такий спосіб можемо констатувати, що всю складність суспільно-політичних відносин, взаємини з владою селяни розуміли та сприймали крізь призму аграрно-природного буття [21, 104,106].

Крім того, ставлення селян періоду Української революції до тієї чи іншої влади не було стійким та однозначним. Аналіз секретних повідомлень розвідки білих переконує, що навіть у межах однієї губернії політичні настрої селянства, наприклад стосовно Добровольчої армії різнилися, часом діаметрально протилежно. Зокрема, у настроях селян Київської губернії чітко спостерігалася градація, заснована на географічних ознаках. У таємному білогвардійському зведенні з цього приводу зазначалося, що «населення північної частини Київщини – урівноважене, спокійне, хазяйновите. Воно очікує на спокій, тверду владу, що дозволила б перейти до мирного життя... симпатії селянства до Добровольчої армії у цій частині губернії позначені високим рівнем свідомості, міцності та глибини. ... Південна частина – Канівський, Черкаський повіти – позначені повстанським духом, неспокійні... бунтарські настрої носять характер елементу психіки населення. Ставлення до Добровольчої Армії очікувальне... Південно-східні повіти Київщини – Таращанський, Уманський, Звенигородський... – своєрідна

територія, така собі держава в державі, яка не визнає ніякої влади, відвикла від будь-якого укладу життя... у населення, яке упродовж півтора року звикло до постійних повстань та зміни влади, виробилася оригінальна психологія – психологія «смутного времени» [22, 218 – 218 зв.].

Так само вони різнилися навіть у межах одного повіту. Зокрема, Звенигородський повіт у політичному аспекті поділявся на дві частини: південну та північну. Населення півдня повіту «було спокійним і в цілому доброзичливо ставилося до Добровольчої армії». Протилежністю була північна частина повіту [23, 81 зв.]. Більшість селян Одеського повіту підтримала прихід добровольців. Однак, як зазначалося у зведенні, необхідно розрізнати, «з одного боку, господарів-трудолюбів, симпатії яких на боці Добровольчої армії, з іншого – незначну частину селянства, яка продовжує сподіватися на повернення більшовиків» [24, 404]. Таких прикладів чимало. Вони засвідчують мінливість політичних уподобань селянства. Як правило, багато залежало від майнової однорідності/строкатості населення повіту, діапазону відмінностей/схожостей у землеволодінні та землекористуванні селян, діяльності/бездіяльності властей, поведінки військових, взаємовідносин із поміщиками тощо.

Згідно із зведенням більшовиків-підпільників, адресованим членам ЦК КПУ, з приходом добровольців селяни, що до цього перебували під владою С. Петлюри, очікували на «відновлення порядку» [25, 11]. За спостереженнями начальника Ржищевського підpunkту Освагу, населення південної частини Київського повіту «ставиться до влади, яку очолює генерал Денікін, доброзичливо; всі очікують на спокій, порядок та тверду владу. ... У північно-західній частині повіту, підконтрольній більшовикам, співчуття населення до Добровольчої армії ще більше...» [26, 80]. Селяни Сквирського повіту Київщини, які відвідували Білу Церкву, у розмовах між собою висловлювалися про те, щоб і в їхньому повіті, як у Білоцерківському, панували «тиша та повний спокій» [27]. У Хорольському повіті Полтавської губернії селяни схвально поставилися до приходу Добровольчої армії. За словами повітового старости, у новій владі «населення бачить звільнення від нещастя» [28].

Узагальнюючи чисельні повідомлення з місць стосовно того, чого у політичному відношенні у 1919 р. вимагало селянство, можемо констатувати – «порядку», який встановить «господар». Історичні джерела точно не фіксують смислу та значення цих термінів. Це цілком природно, якщо брати до уваги суперечливість селянської

ідеології, його «політичної програми», нестабільність ставлення селян до будь-яких властей. На наш погляд, певною мірою формулювання «порядок, який встановить господар» відображає селянський ідеал влади. У його трактуванні ми погоджуємося з позицією О. Михайлюка, що цей ідеал «демократичний на місцях і авторитарний, навіть деспотичний в центрі» [29, 163].

У випадку, коли селянський ідеал контрастував із позицією того чи іншого політичного режиму, розгортався селянський рух опору. Наприклад, упродовж перших двох декад липня 1919 р. в Україні було зареєстровано 207 збройних селянських виступів проти радянської влади. З них 111 відбулося на Київщині, 37 – на Полтавщині, 20 – на Волині, 14 – на Херсонщині, по 12 на Чернігівщині та Поділлі [30, 137]. Не припинявся селянський антирадянський збройний рух опору і у 1920 – на початку 1921 рр. Селянство України не мирилося з політикою «воєнного комунізму». Масовість та масштабність селянських виступів в Україні та Росії у зазначений період фактично змусили державно-партійне радянське керівництво запровадити нову економічну політику [31, 38 – 51].

Одним із результатів селянського руху опору було створення селянських республік. Прикладами є Висунська і Баштанська, Холодноярська, Чигиринська, Гуляйпільська, Сумська селянські республіки тощо [32]. Тобто, селянство у роки Української революції 1917 – 1921 рр. заявило про себе як про самодостатній, самобутній, активний суб'єкт суспільно-політичного та соціально-економічного життя.

Таким чином, обґрунтованим вважаємо точку зору, згідно з якою Українська революція носила виразний селянський характер. Домінуючою рушійною силою Української революції було селянство. Саме на тлі Української селянської революції у 1917–1921 рр. розгорталися інші революції – соціальні, політичні, національно-демократичні тощо. Українська селянська революція – захисна реакція селянства України на об'єктивний, властивий усім розвиненим країнам процес первинного накопичення капіталів за рахунок зубожіння селянства, а у кінцевому результаті – його ліквідації під впливом промислової цивілізації.

1. Верстюк В. Передмова / В. Верстюк // Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали / упоряд. : В. Верстюк (кер.) та ін. – К., 2003. – С. 5 – 12.

2. Панчук А. Історіографія Західно-Української Народної Республіки (1918 – 2000 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук / А. Панчук. – К., 2000. – 20 с.

3. Ресент О. Більшовизм і революція 1917-1920 рр. Спроба визначення характеру і динаміки соціальних процесів / О. Ресент. – К., 1994. – 64 с.; Ресент О. Україна між світовими війнами (1914-1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії / О. Ресент, І. Коляда. – К.: Школа, 2004. – 544 с.; Солдатенко В.Ф. Проект „Україна”. 1917 – 1920 рр. Постаті. / В.Ф. Солдатенко. Х.: Фоліо, 2011. – 511 с.; Солдатенко В.Ф. Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди / В.Ф. Солдатенко. – К.: Парламентське видання, 2011. – 568 с.; Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Р.Пиріг. – К., 2011. – 336 с.; Пиріг Р. Правляча еліта Української Держави 1918 року: проблеми національної ідентифікації / Р. Пиріг // Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. – Вип. 7. – К., 2013. – С. 48 – 55.; Морозов А. Роль аграрного питання в долі Української революції / А. Морозов // Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби. – Київ – Черкаси, 2012. – С. 27 – 36; Михайлюк О. Щодо «політичної програми» селянства України в період революції та громадянської війни / О. Михайлюк // Український селянин. – 2003. – № 7. – С. 103 – 106.; Масненко В. Консервативна концепція історії революції 1917 – 1921 рр. в українській історіографії / В. Масненко // Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби. – Київ – Черкаси, 2012. – С. 68 – 79.
4. Алексеев Г. Крестьянский вопрос как зеркало трех революций в России / Г. Алексеев // Государственная власть и крестьянство в XIX – начале XXI века: сборник статей / науч. ред. А. Шевельков. – Коломна: Московский государственный областной социально-гуманитарный институт, 2011. – С. 137 – 142.; Воейков М. Крестьянский вопрос в России и большевики / М. Воейков // Государственная власть и крестьянство в XIX – начале XXI века: сборник статей / науч. ред. А. Шевельков. – Коломна: Московский государственный областной социально-гуманитарный институт, 2011. – С. 146 – 154.; Посадский А. Эхо гражданской войны: линии вражды в пореволюционной деревне / А. Посадский // История сталинизма: крестьянство и власть. Материалы международной научной конференции. Екатеринбург, 29 сентября – 2 октября 2010 г. – М.: РОССПЭН, 2011. – С. 121 – 128.; Назыров П. Аграрная революция и земельно-хозяйственное переустройство южноуральской деревни: «эхо» модернизационных процессов / П. Назыров // Крестьянский мир: новые источники и методологические подходы. – Уфа, 2013. – С. 162 – 172.; Рынков В. Крестьянское самоуправление в Сибири в эпоху военных и революционных потрясений: итоги изучения и новые научные проблемы / В. Рынков // Крестьянский мир: новые источники и методологические подходы. – Уфа, 2013. – С. 268 – 276.
5. Верстюк В. Нариси історії Української революції 1917–1921 років / В. Верстюк, В. Головаченко, Т. Осташко, Р. Пиріг, В. Солдатенко, В. Сокальський. – У 2-х кн. – Кн. 1. – К.: Наукова думка, 2011. – 390 с.
6. Красин В. Русскую революцию совершили русские крестьяне / В. Красин // [Электронный ресурс] Режим доступа <http://www.echomsk.spb.ru/blogs/krasin/14016.php>
7. Лозовий В. Правосвідомість селянства в період Української революції 1917 – 1920 рр.: історичний аспект / В. Лозовий. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 112 с.
8. Дет. див. Ковальова Н. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917–1921 рр.) / Н. Ковальова, С. Корновенко, Б. Малиновський, О. Михайлюк, А. Морозов. – Черкаси: Ант, 2007. – 280 с.
9. Дет. див. Священко З. Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ ст. / З. Священко. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2012. – 343 с.
10. Ленин В. Объединительный съезд РСДРП. 10-25 апреля 1906 г. / В. Ленин // Полное собрание сочинений. – М., 1979. – Т. 12. – С. 362 – 366. Ленин В. Аграрная программа социал-демократии в первой русской революции 1905 – 1907 годов / В. Ленин // Полное собрание сочинений. – М., 1976. – Т. 16. – С. 235, 313, 325 – 326.

11. Сафонов Д. Крестьянство как объект и субъект процесса модернизации / Д. Сафонов // Вісник Черкаського університету. Серія історичні наук № 35 (248). – Черкаси, 2012. – С. 15 – 18.
12. Данилов В. Аграрные реформы и аграрная революция в России / В. Данилов / Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире. – М., 1992. – С. 310 – 321.; Кондрашин В. «Крестьянская революция в России. 1902 – 1922 гг.»: научный проект и научная концепция (предварительные заметки) / В. Кондрашин // Український селянин. – 2008. – Випуск 11. – С. 70 – 74.
13. Данилов В. Крестьянская революция в России, 1902 – 1922 гг. // Крестьяне и власть. – Москва-Тамбов, 1996. – С. 4 – 23. [Электронный ресурс] Режим доступа http://www.patriotica.ru/history/danilov_rev.html
14. Дубровский С. Крестьянское движение в революции 1905 – 1907 гг. – М., 1955. – 280 с.
15. Сидельников С. Аграрная политика самодержавия в период империализма. – М.: Издательство Московского университета, 1980. – 289 с.
16. Лещенко М. Українське село в революції 1905 – 1907 рр. – Київ, 1977. – 366 с.
17. Витте С.Ю. Избранные воспоминания. 1849 – 1911 гг. – М.: Мысль, 1991. – 708 с.
18. Цит. за Котляр Ю. Трансформації в психолого-ментальному світосприйнятті селянства Півдня України (перша третина ХХ ст.) / Ю. Котляр [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2008/88-75-41.pdf>
19. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – К., 1990. – Ч. 2. – 328 с.
20. Лозовий В. До питання про ідеологію українського селянства в добу революції (1917 – 1921 рр.) / В. Лозовий // Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917 – 1921 рр. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Кам'янець – Подільський, 6 – 7 грудня 2007. – Кам'янець – Подільський, 2008. – С. 105 – 114.
21. Михайлюк О. Щодо «політичної програми» селянства України в період революції та громадянської війни / О. Михайлюк // Український селянин. – 2003. – № 7. – С. 103 – 106.
22. Державний архів Російської Федерації. – ФР. 440. – Оп. 1. – Спр. 57. – 321 арк.
23. Російський державний воєнний архів (далі – РДВА). – ФР. 39668. – Оп. 1. – Спр. 15. – 126 арк.
24. РДВА. – ФР. 39540с. – Оп. 1. – Спр. 154. – 408 арк.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 282. – 60 арк.
26. РДВА. – ФР. 39668. – Оп. 1. – Спр. 15. – 126 арк.
27. Наш край // Вечерние огни. – № 31. – 1919.
28. // Голос Юга. – № 10. – 1919.
29. Михайлюк О. Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: Соціокультурні процеси / О. Михайлюк. – Дніпропетровськ, 2007. – 456 с.
30. Зінченко А. Нариси історії Подільського селянства: 1917 – 1930 рр. – Вінниця, 2008. – 344 с.
31. Корновенко С. Село. Хліб. Гроші. Податкова політика радянської влади в українському селі у період НЕПу / С. Корновенко, В. Лазуренко. – Черкаси, 2004. – 188 с.
32. Котляр Ю. «Республіка» селян на Півдні України: боротьба після розгрому (1919 р.) / Ю. Котляр // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2003. – Вип. – 8. – С. 116 – 120.; Котляр Ю. Повстанство. Селянський рух на Півдні України (1917–1925) / Ю. Котляр. – Миколаїв; О.: “ТОВ Від”, 2003. – 200 с.

№ 1
ВІДОЗВА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ДО
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

9 березня 1917 р.

Народе Український!

Впали вікові пута. Прийшла воля всьому пригніченому народові, всім поневоленим націям Росії.

Настав час і Твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя, після більш як двохсотлітнього сну.

Уперше, Український тридцятипятимільонний Народе, Ти будеш мати змогу сам за себе сказати, хто Ти і як хочеш жити, як окрема нація. З цього часу в дружній сім'ї вільних народів могутньою рукою зачнеш сам собі кувати кращу долю.

Впав царський уряд, а тимчасовий оголосив, що незабаром скличе Установчі Збори (Учредительное Собрание) на основі загального, рівного, прямого й таємного виборчого права.

Звідти уперше на весь світ пролунає у всій своїй силі справжній голос Твій, справжня воля Твоя.

До того ж часу ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду всіх прав, які тобі природно належать, і які Ти повинен мати. Великий Народе, сам хазяїн на Українській землі.

А в найближшій часі права на заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих по судах і всіх урядових інституціях. З таким же спокоєм, але рішуче, домагайся, Народе, того ж права для української мови від пастирів церкви, земств і всіх неурядових інституцій на Україні.

Народе Український!

Селяни, робітники, солдати, городяне, духовенство і
вся українська інтелігенція!

Додержуйте спокій: не дозволяйте собі ніяких
вчинків, що руйнують лад в житті, але разом, широко й
уперто беріться до роботи: до гуртування в політичні
товариства, культурні і економічні спілки, складайте гроші
на Український Національний Фонд і вибирайте своїх
українських людей, на всі місця – Організуйтеся!

Тільки згуртувавшись, можна добре пізнати всі свої
потреби, рішуче за них заявити і створити кращу долю на
своїй Землі.

Народе Український!

Перед Тобою шлях до нового життя.

Сміливо ж, одностайно йди на той великий шлях в
ім'я щастя свого і щастя будучих поколінь Матері України,
могутньою рукою твори своє нове вільне життя.

Українська Центральна Рада.

Київ, року 1917, березня 9.

*Документи і матеріали. – У 2-х т. – К., 1996. – Т. 1. –
С. 38.*

№ 2
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО КОМІСАРА
СІЛЬСЬКИМ І ВОЛОСТНИМ УПРАВАМ

1 травня 1917 р.

Всем сельским и волостным управам

ПРОШУ ОБ'ЯСНИТИ НА СХОДАХ

Самовольный захват чьих бы то ни было земель недоспустим, ибо это будет самоуправство, а всякое самоуправство карается строго законом.

Граждане! Воздержитесь от захватов! Не постанавляйте приговоры и постановлений, которые касались бы отобрания земли, когда об этих землях состоялись решения суда либо волостного, либо окружного, либо мирового, либо судебной палаты. Ни судебные законы, ни суды еще не отменены, следовательно они для нас обязательны, и мы должны подчиниться. Всякий, кто не уважает закона, тот не уважает себя, своей родины и свободы.

Черкасский уездный комиссар [підпис]
№ 1940

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 15.

№ 3
ТЕЛЕГРАМА ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА

2 травня 1917 р.

Военная

Примите меры против самовольного захвата земель вообще и селе Михайловь хуторь Чиркова в частности.

Черкасский уездный комиссар Сочанский

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 19.

№ 4 ПРОГРАМА УМАНСЬКОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ СПІЛКИ

Травень 1917 р.

1. До Установчих зборів підтримувати Тимчасовий Уряд та допомагати йому зміцнювати новий лад в державі.

2. Вимагати від Тимчасового Уряду якнайшвидше скликати Установчі Збори на підставі рівного, загального. Прямого виборчого права при таємному голосуванні.

3. Федеративна Демократична Республіка з національно-територіально автономією України.

4. Повне забезпечення громадських свобод: свободи совісті (віри), слова, друку, зібрань, спілок.

5. Всі громадяни держави рівні перед законом, не зважаючи на посаду, релігію, стать та національність.

6. Всі землі повинні належати народові... фабрики та заводи належатимуть тим, хто в них працює (робітникам).

7. Справедливе оподаткування.

8. Реформа школи. Загальна обов'язкова освіта (для всіх дітей шкільного віку) на рідній мові.

9. Виборний, гласний суд.

10. Оголошення миру без анексій і контрибуцій...

Вільна Україна. – 1917. – 11 травня.

№ 5
ТЕЛЕГРАМА ГРАФА БОБРИНСЬКОГО
ЧЕРКАСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ КОМІСАРУ ПРО
ЗАХОПЛЕННЯ ЗЕМЛІ СЕЛЯНАМИ

1917 р.

ЧЕРКАССЫ УЕЗДНОМУ КОМИССАРУ

БОБРИНСКИЙ ТЕЛЕГРАФИРУЕТ УБОРЩИКИ
КОНСТАНТИНОВСКОЙ ЕКОНОМИИ ВОПРЕКИ
СОГЛАШЕНИЮ УБОРКИ ПРОСА ЗА ЧЕТВЕРТЫЙ
СНОП САМОВОЛЬНО ПРИСВАИВАЮТ *нерозбірливо*
ПОЛЯ ТРЕТЬЕЙ ЧАСТИ ТОЧКА ПРИМИТЕ МЕРЫ
НЕМЕДЛЕННО.

ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ ПРОИЗВОЛА
ВОЗВРАЩЕНИЮ САМОВОЛЬНО ЗАХВАЧЕНОГО
ПРОВИАНТА ПРИВЛЕЧЬ ВИНОВНЫХ ЗАКОННОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ ТЕЛЕГРАФИРУЙТЕ. 699
ГУБКОМИССАР СУХОВИК

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 68.

№ 6
ТЕЛЕГРАМА ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО
КОМІСАРА ЗОЛОТОНІСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ
КОМІСАРОВІ ЩОДО ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ У
ЗВ'ЯЗКУ З КОНФІСКАЦІЄЮ ЗЕМЛІ

Перша половина червня 1917 р.

Мною получена телеграмма следующего содержания: «Получив формальное заявление Липлявского сельского комитета в связи с постановлением Прохоровского волостного комитета отобрать землю Красный Кут, Золотоношского уезда при Липляве, прошу защиты. Землевладелец Фроня Подгурский».

Временное правительство неоднократно указывало, что нормальное течение сельскохозяйственной жизни не может быть нарушено, когда стране и армии угрожает голод. Хлеб объявлен государственной собственностью. Сообщая об изложенном, прошу Вас принять меры к недопущению самоуправства Липлявским сельским комитетом об отобрании земли.

Губернский комиссар Иваненко

ЦДАВО України. – Ф. 2117. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 4.

№ 7
ТЕЛЕГРАМА ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО
КОМІСАРА ЗОЛОТОНІСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ
КОМІСАРОВІ ЩОДО ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ У
ЗВ'ЯЗКУ З ПІДВИЩЕННЯМ ОРЕНДНОЇ ПЛАТИ ЗА
СІНОКОСИ

Перша половина червня 1917 р.

Мною получена телеграмма следующего содержания:
«В имении владельца Лесневича при селе Жерноклееве, Беспальчевской волости, Золотоношского уезда волостной комитет, не согласившись войти в соглашение за сенокосы луговые, болотные и степные по цене себестоимости восемнадцать рублей за десятину, постановил забрать в имении сенокосы степные и часть луговых под выпас скота по цене пять рублей за десятину, а за траву, луговые и болотные по шесть рублей, всего количеством 160 десятин и приступил к исполнению. В предыдущие годы нанимались сенокосы у бывшего арендатора от 15 до 30 рублей. Убедительно прошу Вашего немедленного содействия и распоряжения. Берштейн».

[Об] изложенном сообщаю Вам на распоряжение.
№ 1374.

Губернский комиссар Иваненко

ЦДАВО України. – Ф. 2117. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 6.

№ 8
ІНФОРМАЦІЯ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ

Червень 1917 р.

25 червня /юня/ відбулося зібрання земельного комітету в місті з представниками від селян і поміщиків. Усього на зібранні було більше ста душ. Серед представників від селян були і жінки, але їх було всього не більше десяти.

Збори відчинив голова Комітету М.Г. КРИЖАНОВСЬКИЙ, в своїй промові закликав селян серйозно поставитися до тих питань, які поставлені на повістці, а на повістці було позначено питання про плату робітникам на жнива.

Вибрали президіум зібрання: головою Крижановського, товаришем голови Танцюру, а писарями Вадімова і Хотяїнцева.

Голова зібрання пропонував вислухати Універсал Центральної Української Ради. Універсал прочитав Д. Тинянко. Зібрання вислухало Універсал стоя і проголосило по скінченню питання Універсалу: «Слава Ц.У.Р. СЛАВА УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДУ».

Про те, як слід розуміти Універсал Ц.У.Р. і яку він має вагу висловилося кілька промовців. Найбільш повно освітив зміст Універсалу д. Тинянко, який зробив історичний огляд України до сполучення з Москвою і після цього вияснив, як склалася Ц.У.Р., яку вона має вагу, що вона зробила до сучасного моменту і як з'явився Універсал.

Вислухали промовців. Зібрання ухвалило таку **ПОСТАНОВУ**:

1) Позаяк Українська Центральна Рада обрана Першим Українським з'їздом поповнена і признана всіма послідуючими українським військовими і селянськими з'їздами в своєму Універсалі висловлює волю самого народу та права порядкування своїм життям ми визнаєм за обов'язок для себе виконати сей Універсал.

2) Розпорядження Тимчасового уряду ми, як раніш, будемо виконувати, коли вони не будуть суперечити волі нашого народу, яку висловлює Універсал Центральної Ради.

3) У своїх справах ми повинні мати тісні зв'язки і зносини з Центральною Радою.

4) Вважаємо за сей обов'язок подбати, аби кожне село визнало Універсал Центральної Ради законом і установило збори на рідну справу не менше 10 к. з десятини і прогресивні на підприємства (крамниці, заводи і інше). Далі стали обмірковувать ті питання, для рішення яких була скликана нарада.

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 6.

№ 9
ІНФОРМАЦІЯ ПРО РІШЕННЯ ЧЕРКАСЬКОГО
ПОВІТОВОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ ПРО
ОРГАНІЗАЦІЮ ЖНИВ

Червень 1917 р.

25 червня /іюня/ відбувалось зібрання земельного комітету вмісті с представниками от селян і поміщиків. Усього на зібранні було більше ста душ. Серед представників от селян були і жінки, але їх було всего не більше десяти.

Збори відчинивъ голова комітету І. Г. КРИЖАНОВСЬКИЙ в своїй промові закликав селян серъйозно поставитись до тих питань, які поставлені на повістці, а на повістці було зазначено питання про плату робочим на жнива.

Вибрали президіум зібрання: головою КРИЖАНОВСЬКОГО, товарищемъ голови ТАНЦЮРУ, а писарями ВАДІМОВА та ХОТЯНЦЕВА.

Голова зібрання пропонував вислухатъ Універсал Центральної Української Ради. Універсал прочитав д. ТЕНЯНКО. Зібрання вислухало Універсал стоя і проголосило по скінченню читанки Універсалу: «СЛАВА Ц.У.Р. СЛАВА УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДУ».

Про те як слід розуміть Універсал Центральної Української Ради і яку він має вагу, висловилося кілька промовців. Найбільш повно освітив зміст Універсалу д. ТЕНЯНКО, який зробив історичний огляд України до сполучення з Московією і після цього вияснив, як склалась Ц.У.Р., яку вона має вагу, що вона зробила до сучасного моменту і як з'явився Універсал.

Послухавши промовців зібрання ухвалило таку ПОСТАНОВУ:

Позаяк Українська Центральна Рада, обрана першим українським з'їздом, поповнена і признана всіма послідуєчими українськими військовими і селянськими з'їздами, у своєму Універсалові висловлює волю самого народу на права порядкувати своїм життям ми визнаєм за обов'язок для себе виконати сей Універсал.

Распорядження Тимчасового Уряду ми, як і раніш, будемо виконувати, коли вони не будуть суперечити волі нашого народу, яку висловлює Універсал Центральної Ради.

У всіх справах ми повинні мати тісні організаційні зв'язки і зносини з Центральною Радою.

Вважаємо за всій обов'язок подбати, аби кожне село визнало універсал Центральної Ради законом і установило збори на рідну справу не менш 10 к. з десятини і прогресивні на підприємства /крамниці, заводи і *нерозбірливо*. Далі стали обмірковувать ті питання, для вирішення яких була нарада скликана.

Зразу було ухвалено, щоб селяне жали хліб як за сніп, так і за гроші. Позаяк хліб уродився не скрізь одинаків, то порішили жито та пшеницю розділити на перший сорт і другий.

Коли обмірковували, який сніп давать жита першого сорту за уборку на серп, то піднялись суперечки між представниками, селян і економій. Селяне стояли за третій сніп, а представники економій за восьмий. Бачучи таку протилежність поглядів між селянством і *нерозбірливо* економіями, представники економій одмовились брать участь в голосуванні, через що заборонено було голосувать і селянам.

Ось постанови Земельного Комітету.

Голосували тільки члени земельного комітета. Робота за сніп. За уборку на серп: жита I-го сорту 3-й сніп, пшениці I-го сорту 4-й сніп, проса I-го сорту 3-й сніп. За уборку на косу: жита I-го сорту 4-й сніп, пшениці I-го сорту 5-й сніп,

яровини I-го сорту 4-й сніп. Вязальницям за жаткою: жита I-го сорту 6-й сніп, пшениці I-го сорту 7-й сніп, яровини I-го сорту 6-й сніп. Робота за гроші од коли. За уборку на серп: жито I-го сорту 4 карбованці, пшениця I-го сорту 3 карб., яровина I-го сорту 4 карб. За убору на косу: Жито I-го сорту 4 карб., пшениця I-го сорту 4 карбованці, яровина I-го сорту 3 карб.

В'язальницям за жаткою: жито I-го сорту 1 р. 50 к., пшениця I-го сорту 1 р. 50 к., яровина I-го сорту 1 р. 50 к. Уборка гороху. Уборка за сніп 4 сніп. за копу 2 карб. за десятину 40 карб. Жито і пшениця другого сорту повинні йти тільки на косу та жатку. За велечину снопа ухвалено сніп у п'ять четвертей. Поденна плата робочим за 8 часовий робочий день: чоловікам 5 карб., жінкам 4 карб., полуробочому 3 карб., підросткам – дітям 2 карбованці. За перевозку хліба від копи 90 коп. за версту, а з кожної лишньої версти прищитувать по 10 коп. За перевозку парою коней, чи волів постановили плату 10 карб. в день при економічеських харчах для скотини, і 12 карб. без харчив.

Ділить копи між економією і селянами повинна окрема комісія, яка складається з двох представників од робочих і двох од економії.

Малась обговорюватись ще дров'яна справа, яку порішили одсунуть до слідуєщого зібрання, бо не приїхали усі лісничі і не всі села прислали повідомлення, скільки дров їм потрібно.

ДАЧО. – Ф.-915. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 70 – 71.

№ 10
ІЗ ЗВЕДЕННЯ ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ У
СПРАВАХ МІЛІЦІЇ ПРО ЗАХОПЛЕННЯ СЕЛЯНАМИ
СЕЛА ГЕЛЬМЯЗІВ ЗОЛОТОНІСЬКОГО ПОВІТУ
ЗЕМЛІ

19 липня 1917 р.

Крестьяне села Гельмязов, согласно распоряжения [земельного] комитета, пашут землю Марии Зданович; земля эта нанята сахарозаводчиками под посев свекловицы (Телегр. влад. 19. VII перед, секр. м-ра председ. 20. VII).

Трудяці Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 50.

№11
ТЕЛЕГРАМА РОЗПОРЯДНИКА ТОВАРИСТВА
КИСЕЛІВСЬКИХ ЦУКРОВИХ ЗАВОДІВ
КИЇВСЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ КОМІСАРОВІ ПРО
ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ
КОНФІСКОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ В СЕЛАХ СТАРИЙ
КАВРАЙ ТА ВЕСЕЛИЙ ХУТІР

24 липня 1917 р.

Наше товарищество Киселевских сахарных заводов арендует в Золотоношском уезде, Полтавской губернии имение Старокаврай, Ирклеевской волости и Весёлый Хутор, Чернобаевской волости. Ныне, во-первых, Золотоношский уездный земельный комитет постановил захватить для крестьян все 775 десятин земли Весёлого Хутора, а из 1328 десятин Старого Каврая захватить 1000 десятин, из которых 700 уже захвачено. Это совершенно незаконно. Притом в этих имениях при правильном севообороте предназначено засеять свеклой для наших сахарных заводов свыше 500 десятин. Поэтому захват не только в Весёлом Хуторе, но и в Старом Каврае, нарушив правильный севооборот, повлекший полную дезорганизацию хозяйства, неминуемо отразится на производительности наших заводов, уменьшит выработку сахара, во-вторых, хотя сенокос продан нами уполномоченному министерства земледелия для армии, однако Золотоношский земельный комитет насильно забрал все 400 десятин сенокоса Старокаврая для крестьян, причём, хотя таковая обошлась нам рублём 70 и хотя сами крестьяне этого района за аренду сенокоса платят рублём 70 за десятину, в-третьих, крестьяне насильно снимают пришлых рабочих при уборке нами нашего урожая, хлеба,

удаляют приказчиков, угрожают администрации имений, делают потравы. Наши неоднократные обращения к местным властям остались безрезультатными. Ссылаясь на обязательное постановление министров и главнокомандующего и дабы не пропустить время посева озимых хлебов и вспашки под свёклу, ещё раз убедительно просим Вашего телеграфного распоряжения воспрепятствовать решительными мерами упомянутому захвату имений, потравам, снятию рабочих, вернуть захваченную землю, возместить причинённые захватом сенокоса убытки.

Директор-распорядитель товарищества Закс

ЦДАВО України. – Ф. 2117. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 30.

№ 12
ДОНЕСЕННЯ ГОЛОВИ РОТМИСТРІВСЬКОЇ
ВОЛОСНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ УПРАВИ
ЧЕРКАСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ КОМІСАРОВІ ПРО
РОЗГІН УПРАВИ ОЗБРОЄНИМИ СЕЛЯНАМИ

27 липня 1917 р.

Онуфрий Дубрава и другие разогнали Ротмистровую волостную продовольственную управу вооруженной силой. Просим прибыть для расследования.

Председатель Каминный

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 21.

№ 13

**ТЕЛЕГРАМА ДОВІРЕНОГО МАЄТКУ ПОМІЩИКА
ЛЕСНЕВИЧА ПОЛТАВСЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ
КОМІСАРОВІ ПРО ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ У ЗВ'ЯЗКУ
ІЗ ЗАХОПЛЕННЯМ СЕЛЯНАМИ ЗЕМЛІ У СЕЛІ
ЖОРНОКЛЬОВИ ЗОЛОТОНІСЬКОГО ПОВІТУ**

3 серпня 1917 р.

Жители села Жерноклеева, Беспальчевской волости, Золотоношского уезда, не дожидаясь решения губернского земельного комитета, самовольно захватывают земли в арендуемом имении Лесневича.

Покорнейше прошу распорядиться о прекращении самовольного захвата земли.

Доверенный Литвиненко-Белнин

ЦДАВО України. – Ф. 2117. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 41.

№ 14
ТЕЛЕГРАМА ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА НАЧАЛЬНИКУ ПОВІТОВОЇ МІЛІЦІЇ ПРО
ПРИСВОЄННЯ СЕЛЯНАМИ ЧАСТИНИ ВРОЖАЮ

15 серпня 1917 р.

Военная

Графь Бобринский телеграфирует уборщики Константиновской экономии вопреки соглашению уборки проса за четвертый снопь самовольно присваивают увозят с поля третью часть точка Принято меры немедленному прекращению произвола возвращению самовольно захваченного запятая привлечению виновных Начальнику гарнизона телеграфируйте

Комиссар Сочанский

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 71.

№ 15
КОПИЯ ТЕЛЕГРАМИ ГРАФА БОБРИНСЬКОГО
ЧЕРКАСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ КОМІСАРОВІ,
ПОВІТОВИМ ЗЕМЕЛЬНОМУ І ПРОДОВОЛЬЧОМУ
КОМІТЕТАМ

15 серпня 1917 р.

Вопреки объявленному нами вознаграждению за уборку проса на серпь размере четвертого снопа уборщики самовольно присваивают и увозят с полей Константиновской экономии третью часть точка Прошу Вашего спешного содействия возвращению излишне присвоенного запятая привлечению виновных законной ответственности и предупреждению дальнейшем подобного произвола ввиду предстоящих завтра расчетах других экономиях Граф Бобринский.

С подлинником верно
Секретар

Препровождая настоящую копию телеграммы прошу г. Начальника Черкасской Уездной Милиции командировать Начальника Милиции 2 участка Черкасского уезда в константиновскую экономию Графов Бобринских для пресечения самоуправства рабочих убиравших просо по уговору за 4 сноп, а требующих третий сноп.

Черкасский Уездный Комиссар

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 73.

№ 16
СКАРГА СВЯЩЕННИКА ІЗ СЕЛА САМОРІДНЯ
КАНІВСЬКОГО ПОВІТУ НА СЕЛЯН, ЯКІ
ЗАХОПИЛИ ЦЕРКОВНІ ЗЕМЛІ

16 серпня 1917 р.

Самочинства, которые не утихают в моем приходе, принуждают меня вторично беспокоить Киевский губернский исполнительный комитет и покорнейше просить принять меры к обузданию произвольных и самочинных выходов Григория Кибальника, который, не желая слушаться голоса правительства, призывающего к спокойствию, то же внушает и своим товарищам.

В июне месяце он был избран уполномоченным от мирян на Всероссийский съезд духовенства и мирян, где побывав, приехал и стал сеять смуту. Первым делом внушил односельчанам забрать церковную землю и поделить, что и сделано, опираясь будто бы на то, что Московский съезд так постановил.

Но когда я узнал из газеты, издаваемой Петроградской духовной академией под названием «Церковно-общественный вестник» в 71-м номере за 18 июля, что тот же съезд постановил впредь до выяснения Учредительным собранием оставить землю в пользовании притча, то Кибальник переданную мною газету, с тем чтобы она была прочитана в управе, постарался захватить в свои руки, и то место, где ясно говорится о земле, истолковал совершенно извращенно и замял дело, но многим стало видно, что он обманул тех, кто забрал землю. Но, несмотря на все это и на те официальные распоряжения, исходящие от Временного правительства через уездного комиссара, в которых увещевают не делать

никаких насилий, ни захватов земель, Кибальник упорно настаивает на своём. Раз в указах не упоминается именно о церковной земле, то, обращаясь к односельчанам, убеждает: «Вы имеете право, раз взяли, – пользуйтесь».

Даже и в храме, когда я с амвона увещевал не делать никаких посягательств на чужое, а мирно и спокойно предаваться своему труду и не слушать речей, вызывающих смуту, и просил не делать насилий надо мной и не отнимать земли, ибо я вы-нужден буду оставить приход, то и в храме Кибальник не удержался и громогласно заявил: «Вы, батюшка, не имеете права касаться до земли, она не ваша, я сам отвечаю за землю».

Ради бога, прошу заставить пусть ответит. Само собой разумеется, раз Кибальник берет миссию на себя делить землю, то для него все предписания от правительства, неоднократно обнародываемые в управе, есть пустой звук, а о моих увещеваниях нечего и говорить. И что же получилось от советов Кибальника? Земля раз вспахана заросла до крайности сорными травами, осталась без малейшего ухода, – ни сами не обделывают, а мне не позволительно и от такой обработки, более чем верно, десятина даст вместо 13 копен только 6 и того меньше и кому же будет польза от этого?

Ради бога, прошу Киевский губернский исполнительный комитет принять решительные меры к обузданию анархических выходов Григория Кибальника и подобных ему.

Ведь на поле брани и моих четыре сына защищают дорожную отчизну, а Кибальник – солдат на воле делит землю и не смей слова сказать и в добавок за угодные советы Кибальника изби-рают в земство, но что же может получиться, если там заседают такие, как Кибальник? Прибегая к милости Киевского губернского

исполнительного комитета, покорнейше прошу принять меры к подавлению бесчинств, творимых Кибальником, и сделать распоряжение, дабы посягательство на церковную землю с чьей бы то ни было стороны прихожан было прекращено и пользование ею было предоставлено притчу впредь до определённого установления Учредительным собранием.

Покорнейше прошу сделать распоряжение через Корсунское волостное правление в возможно скором времени, ибо наступил момент сеять, а земля нуждается в очень усиленной обработке.

Священник с. Самородки Иоанн Татаров

Резолюция. Киевскому уездному комиссару в доношение к поручению от 11 сего августа за № 1646 для принятия мер к недопущению самоуправных действий.

27 августа 1917 г.

*Киевский губернский комиссар (подпись)
Заведующий канцелярией (подпись)*

ДАЧО. – Ф. Р-18. – Оп. 1. – Спр. 708. – Арк. 370.

№ 17
ІНФОРМАЦІЯ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ УПРАВИ
ЧЕРКАСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ КОМІСАРОВІ

22 серпня 1917 р.

Уездная земельная управа сообщает, что уборка в Черкасском уезде идет регулярно, никаких заявлений об эксцессах и недоразумениях между крестьянами и помещиками, также нарушеній обязательных постановлений генерала КОРНИЛОВА в течении дня 22 августа текущего года не поступало.

Председатель управы	подпись
Секретарь	подпись

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 74.

№ 18
ТЕЛЕГРАМА ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА КИЇВСЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ
КОМІСАРОВІ

1917 р.

Проведение Корниловского закона отражалось уборке
ярового урожая точка Селяни категорически отказываются
убирать помещичий хлеб на предлагаемых помещичих
условиях точка Хлеб на полях гниет точка Помещики
подняли головы запятая чинят произвол точка Приказ внес
анархию Необходима сей час же отмена приказа Нашей
стороны селян не наблюдалось

Уездный комиссар Сочанский

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 77–77 зв.

№ 19
ЛИСТ КИЇВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО КОМІСАРА
ЧЕРКАСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ КОМІСАРУ

1 вересня 1917 р.

В ответ на телеграмму за № 5297, сообщаю Вам, что такие выражения как «помещики подняли головы», «чинят произвол» без указания на конкретные факты являются весьма неудобными в сношениях представителя власти на месте с высшим представителем её в губернии. Для Вас, как назначенного Временным Правительством, все его распоряжения до соответствующей отмены обязательны и, как для представителя власти, все граждане должны быть равны, и Вы не можете становиться на сторону отдельных классов или групп населения. Коль бы по местным условиям приказ бывшего Главнокомандующего вызывал затруднения наложения, то Вам надлежало собрать уездный совет общественных организаций и, представив ему конкретные факты тех злоупотреблений землевладельцев, на которые Вы в своей телеграмме намекаете, ходатайствовать через меня перед Генеральным Секретариатом Центральной Украинской рады объ от мене этого приказа.

Губернский Комиссарь

подпись

И. о. Правителя Канцелярии

подпись

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 80–80 зв.

№ 20
ТЕЛЕГРАМА КАНІВСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА КИЇВСЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ
КОМІСАРОВІ ЩОДО РОЗГРОМУ СЕЛЯНАМИ ТА
СОЛДАТАМИ МАЄТКУ ГРАФА БОБРІНСЬКОГО В
СЕЛІ ДИБИНЦІ КАНІВСЬКОГО ПОВІТУ

11 вересня 1917 р.

Вооруженная бомбами толпа солдат и крестьян разгоняет прислугу экономии графа Бобринского в с. Дыбинцы, Каневского уезда. Избивает местную администрацию. Прошу помощи.

Орликовский

Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 62.

№ 21
ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЧЕРКАСЬКОГО
ПОВІТОВОГО КОМІСАРА КИЇВСЬКОМУ
ГУБЕРНСЬКОМУ КОМІСАРОВІ ПРО
ЗАХОПЛЕННЯ СЕЛЯНАМИ СЕЛА БЕРЕЗНЯКИ
ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ ЦЕРКОВНИХ ЗЕМЕЛЬ

23 вересня 1917 р.

В ответ на поручение от 6 июля сего года за № 1204 сообщаю, что, как видно из протокола дознания, произведенного начальником милиции 5-го участка Черкасского уезда, 6 сентября сего года члены продовольственной комиссии с. Березняков П-х действительно проявили самоуправство, захватив и продав по своему усмотрению сенокос Березнякской церкви, находившейся в пользовании священника Прокофия Болсуновского, почему протокол передан мировому судье 10 участка Черкасского округа для привлечения виновных к ответственности; по закону из постановления же комиссии по расследованию конфликта между священником П. Болсуновским и селянами Березняков П-х в составе помощника уездного комиссара Н. Г. Мельниченко, благочинного 6 округа Черкасского уезда священника Иоанна Оришака и Шелепукского волостного головы Ф. Байбуза от 12 сентября 1917 г. видно, что недоразумение между священником П. Болсуновским и селянами Березняков П-х произошло главным образом на почве разногласия при аренде селянами церковного сенокоса и настолько обострены, что дальнейшее пребывание священника Болсуновского в с. Березняках П-х может весьма вредно отразиться как на религиозном воспитании прихожан, так и на гражданско-правовых

отношениях, ввиду чего возбуждено перед Киевским духовным комиссаром ходатайство о немедленном перемещении священника Прокофия Болсуновского в другой приход, тем более, что ограждение его от нападок и отмена постановления общества о принудительном выселении Болсуновского из церковной квартиры без милиционных мер невозможны.

*Уездный комиссар Сочавский
Секретарь комиссариата (подпись)*

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 30.

№ 22
ТЕЛЕГРАМА КАНІВСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА КИЇВСЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ
КОМІСАРОВІ ПРО БЛОКУВАННЯ ОЗБРОЄНИМИ
СЕЛЯНАМИ МАЄТКУ ГРАФА БРАНИЦЬКОГО В
СЕЛІ ТУРЧИН

27 вересня 1917 р.

Терміново

Дворец графа Браницкого в с. Турчин, Каневского уезда, Исайковской волости окружен 40 вооруженными людьми. Спасайте.

Орликовский

Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 63.

№ 23
ДОНЕСЕННЯ УМАНСЬКОЇ СПІЛКИ
ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ КИЇВСЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ
КОМІСАРОВІ ПРО СЕЛЯНСЬКІ ВИСТУПИ В ПОВІТІ

28 вересня 1917 р.

Захваты и всё возрастающие притязания под разными предложениями крестьян на землю более значительных частновладельческих и крестьянских хозяйств, отсутствие надлежащей власти или полная непригодность её, отрицание и неисполнение существующих как прежде, так и вновь изданных законоположений, полное неуважение ко всякой власти, к чужой личности и собственности – всё это делает жизнь в деревне невозможной, вызывая бегство хозяев в города и в результате неминуемо ведет к расстройству хозяйства, разрушению и весьма значительному уменьшению их продуктивности.

Насилия и самоуправства, проявляемые «разными толпами», подстрекаемые разными агитаторами, усугубляют положение промышленности, вызывают расстройство и всё больший недостаток предметов первой необходимости – сахара и др.

Обращая внимание Ваше на вышеуказанное, Уманский союз землевладельцев покорнейше просит пока не поздно принять самые решительные и строгие меры к обеспечению жизни, охране имущества, прекращению творящихся безобразий и не допущению разрастания анархии и разрухи уже грозящих принять такие размеры, при которых всякое существование окажется невозможным, а вся жизнь и деятельность придут в полный распад.

Наши хозяйства оказывали и оказывают громадную пользу в деле снабжения армии и населения хлебом, сахаром, скотом, лошадьми и прочим. Хозяйство составляет главное богатство нашей родины и потому о сохранении и поддержании его необходимо позаботиться в первую очередь и безотлагательно.

1917 р. на Київщині. Хроніка подій. – Харків: Держвидав, 1928. – С. 513 – 514.

№ 24
ТЕЛЕГРАМА УПОВНОВАЖЕНОГО ЦЕНТРОЦУКРУ
ЗОЛОТОНІСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ КОМІСАРОВІ,
ПРОДОВОЛЬЧОМУ ТА ЗЕМЕЛЬНОМУ
ПОВІТОВИМ КОМІТЕТАМ ПРО ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ
З НЕДОПУЩЕННЯ ЗАХОПЛЕННЯ СЕЛЯНАМИ
ПОМІЩИЦЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

2 жовтня 1917 р.

Бобровицкий сахарный завод телеграфирует: своеволие местных крестьян, совершенно игнорирующих указания губернского земельного комитета, лишают отечественную сахарную промышленность большинства свекловичных плантаций в Золотоношском уезде. Хоруженцы, рождественцы, чевельчане, головатовцы, михайловцы, деркачевцы самочинно присвоилидди наших 100 десятин, Кублицкого – 2300 десятин, коллегии Галагана – 1900, из 600 десятин Ильяшенко – 560. Последнее время крестьяне препятствуют пахать под свеклу первоначально оставленные комитетом земли. Необходимость торопиться с последней вспашкой ставит вопрос особенно остро.

Необходимы срочные меры. Сохранение прежней площади посева свеклы, а также своевременная подготовка полей под посев свеклы имеет общегосударственное значение. Прошу Вашего срочного содействия к урегулированию. 66956.

Центросахар. Комиссар Веселовский

ЦДАВО України. – Ф. 2117. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 95.

№ 25
ТЕЛЕГРАМА ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА КИЇВСЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ
КОМІСАРОВІ ПРО ПОГРОМ МАЄТКУ В СЕЛІ
САМГОРОДОК

17 жовтня 1917 р.

Военная

11, 12 и 13 октября крестьянами произведен погром имения с. Самогородка. Имущество разграблено. Вдохновители погрома решили скрыться из села. Причины погрома – агитация дезертиров. Участники погрома арестованы. Предупредить погром не представлялось возможным, т. к. лишь 13 получены сведения о погроме. Голова предается к суду за бездействия власти.

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 87 зв.

№ 26
ТЕЛЕГРАМА ГРАФА БОБРИНСЬКОГО
КИЇВСЬКОМУ ГУБЕРНСЬКОМУ КОМІСАРОВІ ПРО
НАПРАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ КОМАНДИ ДЛЯ
ПРИПИНЕННЯ ЗАХОПЛЕННЯ СЕЛЯНАМИ
ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ ГРУШІВСЬКОГО ЗАВОДУ

20 жовтня 1917 р.

Крестьяне села Ребедайловки, Чигиринского уезда [увозят] с полей свеклу Грушевского завода. Избили сторожа. Милиция бессильна. Необходимо энергичное воздействие. Ходатайствую о присылке воинской команды.

Граф Бобринский

Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 67.

№ 27

**ЗВЕРНЕННЯ ЦЕНТРОЦУКРУ ДО КИЇВСЬКОГО
ГУБЕРНСЬКОГО КОМІСАРА ЩОДО ВЖИТТЯ
ЗАХОДІВ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАХОПЛЕННЯМ
СЕЛЯНАМИ ЗЕМЛІ І ВРОЖАЮ ЦУКРОВИХ
БУРЯКІВ В КУЦІВСЬКО-ЛЕБЕДИНСЬКОМУ
МАЄТКУ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ**

21 жовтня 1917 р.

Правление Александровского товарищества сахарных заводов сообщает:

«В нашем Куцовско-Лебединском имении, снабжающем свеклой Матусовский сахарный завод, не прекращаются грабежи. Насильственные захваты земли лишают возможности вести правильное хозяйство.

Крестьяне захватили 800 десятин земля, систематически грабят свеклу, причем количество подвод иногда доходит до 50. Просим срочного содействия».

Сокращение площади посева свеклы угрожает сахарным голодом государству, а террор может прервать сахарное производство, что не отвечает интересам государства.

Прошу Вашего срочного содействия. О последующем благоволите уведомить.

Центросахар. Комиссар Веселовский

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 12.

№ 28
ТЕЛЕГРАМА НАЧАЛЬНИКА КАНЦЕЛЯРІЇ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ФРОНТУ КИЇВСЬКОМУ
ГУБЕРНСЬКОМУ КОМІСАРОВІ ТА КОМАНДИРУ
ДОНСЬКОЇ КОЗАЧОЇ ДИВІЗІЇ ПРО ВЖИТТЯ
ЗАХОДІВ У ЗВ'ЯЗКУ З ЗАХОПЛЕННЯМ
СЕЛЯНАМИ ЗЕМЛІ ПОМІЩИЦІ ДОЛГОРУКОЇ В
ТАЛЬНОМУ УМАНСЬКОГО ПОВІТУ

27 жовтня 1917 р.

«Тальновское имение Уманского уезда княгини Долгорукой, дающее армии полмиллиона пудов сахара, регулирует с большим трудом свои отношения с крестьянами. Имение громадное. С затруднением справляется с ведением хозяйства. В настоящее время крестьяне самочинно запахивают землю, препятствуют свозке свеклы, забирают солому. В дальнейшем боимся серьезных последствий. Просим действенных срочных мер к прекращению произвола. Управляющий Фанин».

Бердичев, 24 октября 1917 г.

Богачевский

О последующем прошу сообщить для доклада
Снабюз.

Начканцюз Никифоров

*Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 –
1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 72–73.*

№ 29
ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВЕЧІРНІ КУРСИ ДЛЯ
ДОРΟΣЛИХ У СЕЛІ МИХАЙЛІВКА
МИХАЙЛІВСЬКОЇ ВОЛОСТІ ЧЕРКАСЬКОГО
ПОВІТУ

31 жовтня 1917 р.

Згідно з постановою шкільної ради Михайлівської докласової міністерської школи Кам'янської волості від 14 жовтня цього року в школі відкриті вечірні класи для дорослих. На курси записалось 104 чоловіка і ще записуються, їм читають українську мову, коротку історію і географію України, природознавство і арифметику.

Завідуючий школою

ДАЧО. – Ф. Р-6. – Оп. 1. – Спр. 102. – Арк. 2.

№ 30
ІЗ ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ ЧЕРКАСЬКОГО
ПОВІТОВОГО КОМІСАРА КИЇВСЬКОМУ
ГУБЕРНСЬКОМУ КОМІСАРОВІ ПРО ЗАКЛИК
СЕЛЯН ВЕРГУНІВ І НЕЧАЇВКИ ПРО НЕПОКОРУ
ТИМЧАСОВОМУ УРЯДУ

Не раніш 1 листопада 1917 р.

30 октября поступило заявление жителей с. Вергунов о том, что граждане с. Вергуны Иван Слесарь, Степан Запорожец, Леонтий Иосипенко и с. Нечаевки Нестер Гаращенко открыто призывают селян к неповиновению Временному правительству. Милицией вышеозначенные лица задержаны, а дознание передано в суд следователю 4 участка.

Черкасский уездный комиссар

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 5.

№ 31
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ ВОЛОСНИМ УПРАВАМ І ЗЕМЕЛЬНИМ
КОМІТЕТАМ ПРО РОЗПОДІЛ ЗЕМЛІ МІЖ
СЕЛЯНАМИ

3 листопада 1917 р.

Уездная земельная управа просит в самом не продолжительном времени сообщить сведения о количестве взятой населением (отдельно по каждому о-ву) под арендный посев земли, так как помещичьей, так и церковной с указания уездного земельного комитета, так и волостного земельного к-та, а также и без ведома земельного комитета.

Председатель управы ДЗЫГАРЬ
Членъ управы Танцюра
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 21.

№ 32
ТЕЛЕГРАМА ПОМІЧНИКА ГОЛОВНОГО
НАЧАЛЬНИКА ПОСТАЧАННЯ АРМІЙ ПІВДЕННО-
ЗАХІДНОГО ФРОНТУ КИЇВСЬКОМУ
ГУБЕРНСЬКОМУ КОМІСАРОВІ ПРО СПРИЯННЯ У
ВІДПРАВЦІ ХЛІБА ДЛЯ АРМІЇ

7 листопада 1917 р.

Житомир. 7 ноября. Передаю телеграмму Киевского губернского продовольственного комитета.

«Начиная с 27 октября, выходцы из Калужской, Курской, Орловской, Черниговской губерний, солдаты, крестьяне и женщины под угрозами самосуда, поддерживаемые проходящими эшелонами отпускных солдат, требуют теплушки под хлеб.

Самовольно грузят и забирают хлеб продовольственных органов. Воинская сила отсутствует. Никакие увещания не помогают. В Черкассах избиты агент продовольствия, дежурный станции, зарезан сцепщик вагонов-стрелочник.

Экспессы начались в Черкассах, Звенигородке, Умани, к 29-му распространились по всей линии Тальное, Цветково, Бобринская, Капитановка.

Дело не терпит промедления, иначе борьба станет невозможной. Поставка хлеба для армии прекратится.

Усердно ходатайствую о скорейшем принятии решительных мер. Губпродком Черныш. № 21112».

По приказанию Снабюз прошу распоряжения о немедленном выставлении на перечисленных станциях заставы для содействия представителям губпродкома и Искомитюза, каковых губпродком должен командировать на означенные станции. О последующем прошу сообщить. № 2408.

Помощник Снабюз генерал-майор Бреслер

С подлинным верно:

*Генерал-помощник правителя канцелярии Киевского
губернского комиссара Павлюков*

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Стр. 10. – Арк. 52.

№ 33
ТЕЛЕГРАМА УМАНСЬКОЇ СПІЛКИ
ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ ЦЕНТРАЛЬНІЙ РАДІ З
ПРОХАННЯМ НАДІСЛАТИ ВІЙСЬКОВУ СИЛУ ДЛЯ
ЗАХИСТУ ПОМІЩИЦЬКИХ МАЄТКІВ ВІД
ЗАХОПЛЕННЯ СЕЛЯНАМИ

14 листопада 1917 р.

Последствия неправильно понятого населением Универсала: захвачены все имения Уманского уезда, реквизирован живой и мертвый инвентарь, все запасы. В весьма многих имениях погромы, расхищение кормов и другого имущества. Многие жилые дома разгромлены. Безумно поджигаются и сгорают дома, экономии и скирды. Устраняются служащие и рабочие.

Производятся произвольные обыски. Просим найскорейшим образом принять меры к устранению ужаснейшей анархии.

Просим исполнить обещание о высылке вооруженной силы в Уманский район.

Уманский союз землевладельцев

Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 79.

№ 34
ДОПОВІДНА ЗАПИСКА УПРАВЛЯЮЧОГО
МАЄТКАМИ І ЗАВОДАМИ ГРАФІВ БОБРИНСЬКИХ
ГОЛОВІ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ ЩОДО
ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ З ПРИПИНЕННЯ
ПОГРАБУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄКТІВ

17 листопада 1917 р.

Имена графов Бобринских, расположенные в Черкасском и Чигиринском уездах, занимают площадь до 45 тысяч десятин земли. В них расположены 4 свеклосахарных завода, один рафинадный, 3 лесопильных завода, паровая мельница и другие промышленные и хозяйственные учреждения. Хозяйство в полях и лесах стоит на высоком уровне развития и сумма производимых имением и заводами экономических ценностей достигает сотни миллионов рублей.

В настоящий момент, в связи с растущим анархическим движением, вызванным отчасти неправильным истолкованием Универсала, имению, лесам и заводам этого богатейшего в крае предприятия грозит разорение и опустошение. В лесах начали хозяйничать сельские комитеты, сменяя стражу, не разрешая рубку дров и вывозку их на сахарные заводы, не могущие при недостатке топлива закончить производства. В лесах идёт хищение дров и материалов. Участки леса, предназначенные под прочистку, сплошь вырубаются. Деньги, выручаемые за продажу материала, комитеты требуют вносить им. Из экономии запрещают вывозку зерна на станцию по нарядам продовольственных комитетов, препятствуют доставке зерна на заводы для

продовольствия рабочим. Вольное козачество производит самочинные обыски, отбирает оружие у сторожей и кассиров, лишая их защиты от грабителей, учинивших уже три нападения на экономические кассы и убивших одного конторщика. В экономиях усиливается воровство, расхищение инвентаря, грозящее перейти в открытый грабёж, начались уже самовольные захваты полей и раздел их между крестьянами. Вообще каждый день и на каждом шагу создаются затруднения, препятствующие функционированию сложного хозяйства нашего предприятия и подвергающие опасности целостность этого имущества.

В интересах сохранения национального достояния Украины мы ходатайствуем о командировании специального комиссара от Генерального секретариата, который, живя на месте, в Смеле, мог бы незамедлительно принимать меры, необходимые к охране имущества и способствовать нормальному течению хозяйственной жизни предприятия с входящими в его состав смелянским, грушевским, капитановским и пастерским имениями.

*Главноуправляющий имениями и заводами графов
Бобринских (подпись)*

*Трудяці Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 –
1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 80–81.*

№ 35
ІНФОРМАЦІЯ МЛІІВСЬКОЇ ВОЛОСНОЇ УПРАВИ
ПРО САМОВІЛЬНЕ ОРЕНДУВАННЯ ЗЕМЛІ

28 листопада 1917 р.

В Черкаську повітову земельну управу

На відношення від 3 сього Листопада за число 760. Волосна земельна управа повідомляє, що по Мліївській волості, земля поміщицька взята в оренду, котра попала до рук брудних і тих котрі в ній не нуждаюця це через те, що земля ця взята в оренду товариством громадян, без відому управи.

Предсідатель управи
Писар

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 13.

№ 36

**ТЕЛЕГРАМА КИЇВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО
КОМІСАРА ЗВЕНИГОРОДСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ
КОМІСАРОВІ ПРО НЕГАЙНЕ ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ
ЩОДО ПРИПИНЕННЯ ПОГРОМУ СЕЛЯНАМИ
МАЄТКУ КНЯГИНІ КУРАКІНОЇ В СЕЛІ КОЗАЦЬКЕ**

3 грудня 1917 р.

Генсекретаріатом одержано 20 листопада відомості про те, що селяни грабують і нищать маєток княгині Куракіної – Козацьке. Прошу негайно вжити заходів до припинення найдалшого грабування маєтку і кінного заводу.

Притягнути винуватих до суду, захистити кінний завод від руйнування. Про наслідки сповістити.

Губком

Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 82.

№ 37
З ІНФОРМАЦІЇ ЧИГИРИНСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА ПРО ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В ПОВІТІ

17 грудня 1917 р.

**О ВСЕХ СОБЫТИЯХ И ЯВЛЕНИЯХ,
КАСАЮЩИХСЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ:**

Общественных организаций. Работают в полном контакте с милицией, кроме Совета рабочих и солдатских депутатов, ведущего большевистскую программу.

Политических партий. Ведётся усиленная большевистская агитация среди местного Совета рабочих и солдатских депутатов.

Аграрного движения и захвата имущества. Селянами с. Коробчино, Елисаветградского уезда разграблено имение Грузевич-Нечай яри с. Рубаный Мост Чигиринского уезда, а жилой дом сожжен. В Голиковской экономии Давыдова крестьяне забирают корм для скота и лошадей, разломали амбар и похитили до 400 пудов пшеницы и ржи.

Рабочего движения. Рабочие сахарных заводов и экономий, не получая заработной платы за отсутствием денежных знаков, сильно волнуются и угрожают разграбить заводы и экономию.

Средств к защите целости заводов и экономий нет.

Крайне необходима немедленная присылка надежной военной силы.

Деятельности милиции. Милиция бороться с анархией бессильна по своей малочисленности и неорганизованности.

Примечание: Надвигается анархия, как отражение политического положения страны. Необходимы строгие меры против самочинны захватов имущества, власти, насилий, тайного самогоноварения и твердая власть, поддержанная вооруженной надежной военной силой.

Чигиринский уездный комиссар Иванченко

Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 83.

№ 38
ТЕЛЕГРАМА УПРАВЛЯЮЩЕГО МАЄТКОМ
ПОМІЩИЦІ БАЛАШОВОЇ В МІСТЕЧКУ
ГОРОДИЩЕ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ВЖИТТЯ
ЗАХОДІВ ПРОТИ ВИСТУПІВ СЕЛЯН

20 грудня 1917 р.

Вопреки распоряжениям упродкома, уездного земельного комитета и уездного лесного комитета в волостях района Мошно-Городищенского имения, вверенного моему управлению, местными комитетами и самочинными организациями производятся бесчинства, насилия и самоуправства, нарушающие ход хозяйственных работ.

Не получив разрешения упродкома, Петропавловский продовольственный комитет за подписью председателя Петропавловской волости и члена земельного комитета постановили забрать до трех тысяч пудов пшеницы и приступили к раздаче зерна по шесть рублей за пуд.

16–18 декабря пока роздано населению 586 пудов.

В Хлыстуновской волости образовался большевистский комитет. Председатель Григорий Пасечник, члены Иван Лавренко и Иван Бугаев 19 декабря взяли ключи у гуменного, набрали 253 пуда пшеницы и по их заявлению продают населению по 3 рубля 20 копеек. Ключи не возвращают, заявивши, что распродают тысячу пудов. Деньги в комитет не вносят.

Большевики действуют помимо местного продовольственного комитета и вопреки постановлению районного съезда комитетов.

Мошенский земельный комитет вчера смещен, избран новый, а старый комитет, по донесению лесничих,

вырученные деньги за лес распределил между собою в оплату труда членов комитета.

Лес воруются. Без контроля комитета сами отводят для себя лесосеки представители села Тубилец. Вследствие протеста помощника лесничего Гордона избили последнего.

Многие лесные комитеты относятся к делу серьезно, возмущены происходящим, бессильны остановить анархию. Прошу содействия срочно.

Управляющий Мошно-Городищенским имением Походня

ДАЧО. – Ф. Р-504. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 62–64.

№ 39

**З ІНФОРМАЦІЇ ЧИГИРИНСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА ПРО ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В ПОВІТІ**

23 грудня 1917 р.

О ВСЕХ СОБЫТИЯХ И ЯВЛЕНИЯХ,
КАСАЮЩИХСЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ:

Общественных организаций. Работают в полном контакте с милицией, кроме Совета рабочих и солдатских депутатов, ведущего большевистскую пропаганду.

Рабочего движения. Рабочие кожевенных заводов и паро-вой мельницы в г. Чигирине, устроившие было забастовку с целью принудить работодателей увеличить их заработную плату, получив от последних удовлетворение в своих домогательствах, забастовку прекратили и к работе приступили снова.

Революционного захвата имущества. В экономиях почти везде захваты движимого имущества, порубка и вывозка казенного и частновладельческого леса.

Деятельности милиции. Милиция по своей малочисленности и неорганизованности бороться с анархией бессильна.

Об эксцессах на почве отсутствия продовольствия. Эксцессов на почве отсутствия продовольствия пока нет, но от них уезд не застрахован, так как продовольственная разруха усиливается.

Подготовка выборов в Учредительное собрание, сколько было в уезде и городе случаев. Ведется агитация украинская и большевистская.

Примечание: В уезде ширится большевистское движение, вливаемое в деревню прибывающими туда из неукраинских воинских частей солдатами, для коих требуется широкая пропаганда с целью ознакомить их с задачами Украинской Республики и ее «Установчими зборами».

Чигиринский уездный комиссар Иванченко

Трудяці Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 85.

№ 40
ДЕПЕША МИХАЙЛІВСЬКОГО ВОЛОСНОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРКАСЬКІЙ
ПОВІТОВІЙ ЗЕМЕЛЬНІЙ УПРАВІ ЩОДО
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ

4 січня 1918 р.

Срочно

Михайловский земельный комитет просит срочно сообщать как будет поступать с принятой на учет земель экономий в графа Бобринских и Александровского Т-ва. Приближается весна, должны будут начаться работы, а кто примется за это – неизвестно. По мнению и желанию граждан земля эта должна будет сдаваться в аренду малоземельным и безземельным гражданам с. Михайловки, что по слухам уже и делается в некоторых волостях. Дабы не было недорозумений волостной земельный комитет просит выяснить этот вопрос и сообщить какие действия мы должны предпринимать по этому поводу.

Председатель комитета
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 4.

№ 41
ЛИСТ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ ДО ЧИГИРИНСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ

1918 р.

Губерніяльна земельна управа, розглянувши скаргу управителя маєтками й заводами графів Бобринських про самочинні вчинки і втручання в справи господарства економії м. Сміла місцевого сільського земельного комітета, нагадує повітовому комітету, що головним розподядчиком в бувших поміщицьких маєтках є повітові земельні комітети, які повинні припиняти самочинства «сільських земельних комітетів», контролювати і давати вказівки волосним земельним комітетам.

Голова	підпис
Член управи	підпис
Секретар	підпис

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 11.

№ 42
СКАРГА МЛІЇВСЬКОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ УПРАВИ

Січень 1918 р.

4-го Января 1918 года явился в Млиевскую земельную управу Вячеслав Бирто с формальными документами засвидетельствованными Черкасской уездной (повитовой) управой по земельнымъ справам с протестом почему была приостановлена вывозка возов и прочих материалов из урочища Скиття наследников Животовского, на что было ему представлено что у нас перевыборы и организация Млиевского земельного комитета, который категорически заявил, что если не будут сего числа вывозиться материалы и возы, то Черкасская (повитова) управа пришлет вооруженную силу, что были выражены невместные слова угрожать вооруженной силой против народа, когда сказано, что все возложено на народное самоопределение. Протестуем на выраженные слова вышеупомянутого лица. Народным законом выработано, что при зборах организации народом никаких угроз не должно было ему представлено.

Председатель управы

подпись

Секретарь

подпись

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 80.

№ 43
ПОСТАНОВА СЕЛЯНСЬКОЇ РАДИ СЕЛА
БЕРКОЗІВКА КАНІВСЬКОГО ПОВІТУ ПРО
ВИДАЧУ ХЛІБА БІДНИМ СЕЛЯНАМ

13 січня 1918 р.

Постановили: Взять по ордеру 300 пудов пшеницы из запасов экономии и ссыпать в темную комнату в здании управы, затем выяснить нуждающихся в хлебе селян – когда нуждающийся селянин доставит стоимость пшеницы в кассу управы, то селянская рада будет отпуски разрешать на собрании рады.

Председатель А. Шулько.
Секретарь А. Пилипенко.
Члены рады С. Соколенка, М. Пилипенко и др.

ДАЧО. – Ф. Р-89. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 7.

№ 44
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ ДО МАТУСІВСЬКОГО І
ТАШЛИЦЬКОГО ВОЛОСНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ
КОМІТЕТІВ

14 січня 1918 р.

Вследствие распоряжения Черкасского уездного земельного комитета от 4-го Января с/г. как видно, что граждане Матусовской и Ташлыкской волостей грабят разхищают и громлят помещичьи имения. Между тем эти богатства не только принадлежат вышеупомянутым волостям, а всему трудовому народу, а некоторые общества не удержались от погрома и дележа их между собою, поделили за *нерозбірливо* о товарищах которые находятся на фронте, а также и в плену и тот человек, который грабит громит и присваивает себе это народное богатство совершает страшное преступление перед своими товарищами, потому, что ЗЕМЛЯ и ВОЛЯ слишком дорого достались трудовому народу и много лет народ добивался этой свободы, которую мы должны беречь как зиницу ока и стараться сами всема силами дабы сохранить богатство и разделить всем по закону, так чтобы каждому гражданину досталось для пользования, а не для тех граждан, где имеются помещичьи земли, а для всех.

Вследствие этого просит волостной земельный комитет оповестить население вашей волости чтобы непроизводили *нерозбірливо* грабежей земель тех, которые нашим гражданам принадлежат.

Председатель уездного земельного комитета
подпись

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 82–82 зв.

№ 45
**ЗВЕРНЕННЯ КОМІТЕТУ «КАЛИНА» ІЗ
БУДІВНИЦТВА В С. КИРИЛІВКА ГІМНАЗІЇ
ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА ДО ГРОМАДЯН УКРАЇНИ І РОСІЇ
ТА ЗБИРАННЯ КОШТІВ НА ЦЕ БУДІВНИЦТВО**

16 січня 1918 р.

Тепер, як упали кайдани з наших рук, порвалас царська печать на наших устах, і світ волі торкнувся до наших очей, з'явилась для нас Кирилівців змога виконати наше давнє бажанє вшанувати пам'ять нашого **Великого і Славного Борця** за світлі ідеали волі, національного Пророка нашої дорогої **Неньки України**, батька нашого **Тараса Григоровича Шевченка**.

За найкращий спосіб вшанування його пам'яті ми ухвалили заснувати «Українську гімназію імені Тараса Григоровича Шевченка» в с. Кирилівці, де Український геній малим хлопцям, «сиротою в ряднині», шукаючи світа науки, ходив босими ногами.

Але на шляху до досягнення нашої мети стає перешкодою брак грошових засобів, а щоб вийти з цього занадто важкого становища, Кирилівський комітет «Калина» звертається до Українського громадянства і всього населення вільної Росії з щирим братерським закликком відгукнутись на добре діло і грошовими засобами (підписуючись на цьому листі) допомогти нам збудувати на батьківщині Українського поета, в селі Кирилівці «Українську гімназію імені Тараса Григоровича Шевченка».

Заздалегідь тішимо себе надією, що заклик не залишиться без уваги.

*Голова комітету Л. Мізецький
П. Шевченко, Г. Боревич,
А. Цвітанов, Є. Скрипник
Члени Л. Осадчий, Д. Кириченко,
С. Власенко, М. Баньківський,
М. Веризуб, М. Філіппенко,
К. Іщенко*

Писар П. Шевченко

ЦДАВО України. – Ф. 757. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 32.

№ 46
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ УПРАВИ
ВОЛОСНИМ ЗЕМЕЛЬНИМ КОМІТЕТАМ ПРО
ЗВІТНІСТЬ ІЗ ЗЕМЕЛЬНОГО ПИТАННЯ

18 січня 1918 р.

Всемъ волостнымъ земельнымъ комитетам

Вследствие требования населения всего Черкасского уезда и на основании постановления съезда уездного земельного комитета от 1 декабря 1917 года, уездная земельная управа проситъ въ течение двухъ недель со дня получения сего сообщения: 1) сколько уже сдано въ аренду земли, 2) сколько имеется свободной земли не сданной в аренду, 3) сколько предполагается оставить земли под буряки для сахара и 4) составить список безземельных и малоземельных, нуждающихся в аренде земли.

Председатель управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 2.

№ 47
ПОВІДОМЛЕННЯ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ ЗЕМЛЕВЛАСНИЦІ
МАРІЇ БРАЗОЛЬ

1918 р.

Зеньков, Полт. губ.

Земельный комитет просит Вас, Милостивая Государиня, явиться в г. Черкассы лично или прислать своего доверенного с имеющимися у Вас документами и планами по владению землей в Черкасском уезде возле сел Степанов, Вергунов и Дубиевки. На прибытие Ваше или Вашего уполномоченного или же на сообщение на сие предложение земельный комитет будет считать Вас отказавшейся от участия в деле и сам примет меры к учету, охране и распоряжению земли Вашей в Черкасском уезде.

Предед. управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 92.

№ 48
ПОВІДОМЛЕННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО
СЕКРЕТАРСТВА ЗЕМЕЛЬНИХ СПРАВ
ЧЕРКАСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ ЗЕМЕЛЬНОМУ
КОМІТЕТОВІ

1918 р.

Генеральне Секретарство Земельних Справ повідомляє Вас, що у справі руйнування маєтків Матусовської і Генча, воно звернулося до штаба округи з проханням прийняти міри охорони.

Директор відділу
В.о. діловода

підпис
підпис

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 132.

№ 49
ІНФОРМАЦІЯ СУНКІВСЬКОГО ВОЛОСНОГО
КОМІТЕТУ ЧЕРКАСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ
ЗЕМЕЛЬНОМУ КОМІТЕТОВІ ПРО НАСЛІДКИ
ПОГРАБУВАННЯ ПОМІЩИЦЬКИХ МАЄТКІВ

Січень 1918 р.

Волостной земельный комитет доносит уездному земельному комитету, что в ночь с 25 на 26 января 1918 г. крестьяне с. Сунок и Залевок разбили и разграбили все имущество, принадлежащие бывш. владелице Кн. Яшвиль и арендатору имени В. А. Затворницкому, заключавшиеся в живом и мертвом инвентаре, а также забрали и уничтожили личное имущество этих владельцев, кроме того крест. с. Сунок и хут. Алексеевки сделали тоже самое с имуществом кн. Яшвиль в хут. Поповка при с. Сунках: крестьяни же села Плескачевки разбили и разграбили имущество землевладельца при хут. Алексеевка С. С. Кулеша.

После произведенного разгрома остались *нерозбірливо* построек, которые тоже довольно поврежденные, по требованию крестьян, не участвовавших в *нерозбірливо* все разграбленное имущество свозится обратно.

Председатель комитета

подпись

Секретарь

подпись

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 133–133 зв.

№ 50
СКАРГА БАЙБУЗЬКОГО ВОЛОСНОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ НАЧАЛЬНИКУ
ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ МІЛІЦІЇ

Січень 1918 р.

Байбузский волосной земельный комитет отношением своим от 14 сего Января на № 62, дал знать уездной земельной управе, что 10 Января с/г. были командированы от Белозерского общества уполномоченные за получением в урочище «Большая Драбовщина» лесопильного станка, где у них пьяной толпой жителей с. Драбовки отобраны пара лошадей и не возвращены.

Сообщая об изложенном ездная земельная права просит Вас принять меры к отобранию задержанных жителями с. Драбовки лошадей и о передачи их Белозерскому сельскому обществу, виновных же лиц в самочинстве привлечь к законной ответственности.

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 136.

№ 51
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ СЛОБОЖАНСЬКОМУ ВОЛОСНОМУ
ЗЕМЕЛЬНОМУ КОМІТЕТОВІ

Січень 1918 р.

На отношении от 26 декабря 1917 г. уездная земельная управа просит комитет немедленно представить ей список всех церквей *нерозбірливо* земель в заставе на учет комитетом с управлением *нерозбірливо* в аренду и сколько еще не запахано.

Кроме того сообщается, что вырученные деньги за аренду церковной земли сдавать в депозит земельной управы в Черкассах.

Председ. управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 137.

№ 52
ПОСВІДЧЕННЯ, ВИДАНЕ КОРСУНСЬКОЮ
СІЛЬСЬКОЮ УПРАВОЮ ГРОМАДЯНИНУ ІВАНУ
ІЩЕНКУ ДЛЯ ВСТУПУ
В ЛАВИ ВІЛЬНОГО КОЗАЦТВА

18 січня 1918 р.

Удостоверение

Выдано от корсунской Іч. сельской управы гражданину нашему Григорию Сильвейстрову Ищенко в том, что по согласіи его отца разршається для поступления в Вильне козачество, прилагая при сем подписку его отца в том удостоверяет.

Председатель корсунской Іч. Сельской управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-497. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 23.

№ 53
ТЕЛЕГРАМА РЕВОЛЮЦІЙНОГО КОМІТЕТУ
ЗВЕНИГОРОДЩИНИ ДО ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

13 лютого 1918 р.

Тимчасовий Революційний Комітет по охороні порядку на Звенигородщині широко вітає Центральну Раду Народних Міністрів з перемогою над ворогами Українського народу і спираючись на організоване селянство Звенигородщини заявляє, що селянство як боролось, так і буде боротися разом з своїм Національним Правительством за свої політичні і соціальні здобутки не зупиняючись ні перед чим.

У той час, коли влада Народних Комісарів була насильно нав'язана по всіх містах України і коли народні комісари праздновали перемогу над Українським народом, то Звенигородщина рішуче викинула совіцьку владу і коли пришлими большевицькими елементами була спроба захопити ту владу в повіті, то весь народ в особі вільного козацтва повстав, змінив ту владу, виніс резолюцію 13 лютого що за єдину правомочну владу визнає тільки Центральну Раду і утворив свій тимчасовий революційний комітет по охороні порядку на Звенигородщині якому тимчасово передав всю владу на повіті до того моменту, поки не буде Українським правительством і Центральною Радою встановлена завчасна влада в Українській Народній Республіці.

Селянство повіту прохає як можна поскоріше установити лад і спокій в нашому краї і проводити в життя намічений Центральною Радою план перебудови політичної і соціальної.

Тимчасовий Революційний Комітет на Звенигородщині

Вісник Революційного Тимчасового Комітету на Звенигородщині. – 1918. – 19 лютого. – № 1.

№ 54
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ ХЛЫСТУНІВСЬКОМУ СІЛЬСЬКОМУ
ГОЛОВІ ПРО НЕДОПУСТИМІСТЬ
САМОВІЛЬНОГО ЗАХОПЛЕННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ІНВЕНТАРЯ

27 лютого 1918 р.

Хлыстуновский волостной земельный комитет сообщил, что Хлыстуновское сельское собрание постановило взятое на учет земельным комитетом имущество, как живой так и мертвый инвентарь, находящийся в Хлыстуновской и Николаевской экономиях разделить между жителями села Хлыстуновки.

В виду сего и принимая во внимание, что быв. помещичьи земли со всем инвентарем перешли в ведение всего трудового народа, уездная земельная управа предлагает разъяснить населению села Хлыстуновка, чтобы они воздержались от самочинного захвата народного достояния, так как инвентарь, находящийся в Хлыстуновской и Николаевской экономиях принадлежит всему трудовому народу, а не только лишь отдельному селу, за которое достояние будете строго отвечать пред всем трудящим народом.

Председатель управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 19–19 зв.

№ 55
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ ТАШЛИЦЬКОМУ ВОЛОСНОМУ
ЗЕМЕЛЬНОМУ КОМІТЕТОВІ ЩОДО
ПОГРАБУВАННЯ ПОПІВСЬКОГО МАЄТКУ

Лютий 1918 р.

Из сообщения Вашего от 7 февраля с/г. за 217 видно, что в Поповской економии продолжается разхищение народного достояния, как-то: забрата в амбарах пшеница и разрушается дом, который служил красой всего Поповского края и предназначеный для открытия в этом доме гимназии.

Принимая во внимание, что уездный земельный комитет для предотвращения подобных явлений без вооруженной власти является бессильным, земельная управа просит волостной земельный комитет принять меры к выяснению кто именно забрал пшеницу, инвентар из Поповского имения, кто явился к этому агитатору и в случае обнаружения *нерозбірливо* протокол с указанием тех лиц, кто принимал участие в грабеже и протоколы этими списками представить в уездный земельный комитет для привлечения этих лиц к законной ответственности.

Председатель управы
Члены управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 44–44 зв.

№ 56
ЛИСТ ТАШЛИЦЬКОГО ВОЛОСНОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРКАСЬКИЙ
ПОВІТОВІЙ ЗЕМЕЛЬНІЙ УПРАВІ ЩОДО
ПОГРАБУВАННЯ ПОПІВСЬКОЇ ЕКОНОМІЇ

Лютий 1918 р.

Ташлыкковский волостной земельный комитет в дополнение телеграммы от 6 февраля сего года имеет честь донести следующее: «в Поповской экономии продолжается расхищение народного достояния. Земельный комитет предвидит братоубийственную войну, происходит ужасная картина: пшеница которая находилась в экономических амбарах расхищается без всякой власти, а в доме, который служил Поповскому селению и в котором предполагалось открыть гимназию, самим – же селом разграблен совсем, происходит в доме стрельба и дом будет не похож на дом, а на кучу пепла. Обстановки разграблено и разбито в одном доме, приблизительно на сотни тысяч рублей.

Земельный комитет безсилен и не может ручаться что и остальное имущество живое и мертвое может полить прахом в самое короткое время: днем или ночью. Население Самгородка, разграбив экономию в своем селе, приступило к дележу разграбленного имущества Ташлыкской экономии, насилением Ташлыка. Грабленного из с. Ташлыка: 26 шт. рогатого скота и лошадей, на что население Ташлыка предъявило ультиматум Самгородку в течении 48 часов.

Земельный комитет, донося настоящее положенее дела, просит оказать самое энергичное содействие. Помимо нашей телеграммы дано сведение члену Черкасской уездной земельной управы Д. Ф. Танцюре, который, также присутствовал при происходящих некоторых событиях.

Председатель земельного комитета
Секретарь

подпись
подпись

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 164.

№ 57
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ
УПРАВИ ДО ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ УПРАВИ

12 березня 1918 р.

По заявленію агента Черкаської уездной продовольственной управы Я. М. Шади́ро местные крестьяне препятствуют вывозу казенных денежных мешков из *нерозбірливо* Буртянско-Рязовского имения и из Сердюковской экономии на ст. Цветково, угрожая разграблением мешков, по сему продовольственная управа *нерозбірливо* просит земельную управу принять срочные меры к безпритятственному вывозу указанных мешков на станцию Цветково в распоряжение агента Ша́кяро.

Зам. председателя управы
Завед. хлебн. отделом

подпись
подпись

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 77.

№ 58
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ ХЛИСТУНІВСЬКОМУ СІЛЬСЬКОМУ
ГОЛОВІ ХЛИСТУНІВСЬКОЇ ВОЛОСТІ

1918 р.

Хлыстуновский волостной земельный комитет сообщил, что Хлыстуновское сельское собрание постановило взятое на учет земельным комитетом имущество, как живой так и мертвый инвентарь, находящийся в Хлыстуновской и Николаевской экономиях разделить между жителями села Хлыстуновки.

В виду сего и принимая во внимание, что быв. помещичьи земли со всем инвентарем перешли в ведение всего трудового народа. Уездная земельная управа предлагает разъяснить населению села Хлыстуновки, чтобы они воздержались от самочинного захвата народного достояния, так как инвентарь, находящийся в Хлыстуновкой и Николаевской экономиях принадлежит всему трудовому народу, а не только лишь отдельному селу за которое достояние будете строго отвечать пред всем трудящемся народом.

Председатель управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 196–196 зв.

№ 59

ВІДОЗВА КАНІВСЬКОГО ПОВІТОВОГО КОМІСАРА ЩОДО ЗЕМЛІ І МАЙНА КОЛИШНІХ ПОМІЩИКІВ

1 березня 1918 р.

До мене доходять чутки будто-би де-які окремі особи підбурюють селянство не *нерозбірливо* всім розпорядженням Української влади, не здавать зброї (оружія) і не повертать розграблене майно бувших поміщиків, а брати ружа і йти воювать. Бог знає з ким. Отже я, *нерозбірливо* виконуючий обов'язки повітового комісара апелюю до чесного трудового селянства і робітництва не слухать безумців і не бояця що будто-би наш Український уряд бажає старий лад завернуть. Отже я іменем свого Українського уряду, якого вибрав український народ і якому ми повинні підлягать, заявляю, що повороту до старого не може бути. По розпорядженню Міністра Внутрішніх Справ сповіщаю, що третій і четвертий універсали Центральної Ради, у котрих сказано, земля і воля трудовому народом, восьмигодинний день праці, державний контроль над производством, земля без викупу, – остаюця в силі. Отже, шановне громадянство все те чого ми добивались, а то що сказано щоб знести усе розграблене майно у економіях, то це не значить возстановить поміщиків, як деякі люди уявляють собі. Було розпорядження повітового земельного комітету узять все на учот, ну і узяти, а потім де-які розграбили і отже тепер одиниці розграбили, а ті що сиділи в окопах до кінця нічого не бачили. Тому і приказуєця негайно внести і все майно бувших поміщиків в розпорядження земельних комітетів, бо весна на носі, а оброблять не має чим замлі: один узав граділь од плуга, другий – теліжку, а третій – лиміша і т. п., а орать нема чим ні одному, от для чого требуєця щоб

усе було повернено. Звертаюсь також до селянства з проханням щоб як можна було більше посіяно буряків для сахарних заводів, бо сахарні заводи потрібні для народа як вода для риби. Як не буде розвиваця промисловість на Україні, то ми будемо рабами закордонів як була усе время колишня Росія. Отже, звертаючись до населення довіреного мені повіту не хвилюваця, а іти чесною і справедливою дорогою і закріплять за собою землю і волю. Тільки тоді ми станемо дійсними людьми як у нас запанує лад і спокій. Німців бояця нічого. Як наведем лад щоб можна було чесному чоловікові іти по улиці і жить у власні хаті не боячись що його кожду хвилину можуть вбить, вирізати семью і здобутки ограбить, – тоді німцям не буде чого робить і ваш уряд відправить їх до дому, а як ми не хотітимимо ладу, то ми самі будемо винуваті, а ті що підбурюють чесне селянство виступать проти Української Народної Республіки, будуть притягатися до суду, згідно з військовим часом.

*Вик. об. Канівського повітового
комісара Я. В. Сліпченко*

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 36.

№ 60
ПОСВІДЧЕННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ
ЗЕМЕЛЬНОЇ УПРАВИ ПРО ВІДРЯДЖЕННЯ
П. І. ДРЕУСА ДО СМІЛИ

18 березня 1918 р.

Черкасская уездная земельная управа сим удостоверяет, что предъявитель сего помощник бухгалтера уездной земельной управы ПАВЕЛ ИВАНОВИЧ ДРЕУС командирован в Смелянский районный комитет для приема книг и документов бывш. экономического управления Бобринских с 20 Ноября 1917 года, т.е. со времени перехода бывш. помещичьих земель к народу. Просим все законные власти и административные лица оказывать ему законное содействие при ликвидации конторы.

Председатель управы
Член управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 24.

№ 61
ВІДОЗВА КОМІТЕТУ ПОВІТОВОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ
СПІЛКИ КАНІВСЬКОГО ПОВІТУ

1918 р.

Шановне громадянство! Після очищення столиці Української Народної Республіки від більшовиків, настало якесь темне недорозуміння як між робітництвом так і селянством.

З приходом Українського і німецького війська вже прибуло для налагодження ладу і спокою на Україні, в цей час темні сили (чорна сотня) агітують і підбурюють селянство і робітництво немов би то Українське Народне Правительство хоче повернути та завести старий лад який був за часів панування московських царів. Крім того найбільші бувші поміщики дозволяють собі пускати такі чутки немовби «уже *нерозбірливо*, – або «дадуть вам землю аби шкура витримала», розуміється це все робиця для того, аби скрити недовіру населення до дійсного нашого народнього правительства. Між *нерозбірливо* нас лякають що ми будто би будемо під німецьким ярмом, це все цілковита брехня темніх сил, ворогів трудового народу. Позаяк усі ці темні сили (*нерозбірливо* і експлуататори жили і купались в *нерозбірливо* з крові трудового народу, а з відродженням Української Народної Республіки не буде змоги дерти шкуру з цього народу як дерла раніш то отож вони і підбурюють проти нашого правительства, бо знають коли натравлене населення потеря віру до своїх виборців то легше буде те населення підгорнути під себе. Наше ж Українське Народне Правительство зорко і чесно слідкує за діяльністю цієї темної сили (чорної сотні) і боронить інтереси всього трудового народу живучого на території Української Народної Республіки і наказує проводить в *нерозбірливо* ті закони, які виробили представники від всього трудового народу у Центральній раді. Ось головніші пункти цих законів: вся земля переходє без викупу в

користування трудового *нерозбірливо* народу, восьми годинний робочій день, державний контроль над проізводством, воля слову, друку, віри, страйку і інше. Ось же і дивиться де тут вороже байдуже дбання для трудового народу.

Крім цього *нерозбірливо* грабувати і нищить державне і громадське добро. Багацько є таких які не задоволені тим що їм не можна і далі грабить та розбішачить. Отже і кличемо Вас все селянство і робітництво не вірте тим темним силам які іменують себе всякого рода добродушцями і ставайте до праці чесний трудовий народ. *нерозбірливо* ті люди яких вибирає народ не посміють іти проти його, пам'ятаючи що за працею цих виборців слідкує весь народ. Зараз наступає весна, треба щоб уся земля була обсіяна як хлібом так і буряками, пам'ятаючи, що коли не буде буряків для цукроварніх заводів, то багацько робітників лишиця роботи, а разом і хліба, бо заводи не будуть робити, а також населення не матиме жому, меляси і цукру. Отже, не вірте ніякім горланям, а як прийде наказ від земельного комітету, то тоді до праці. Деякі люди бояця німців. Цього як треба боятись, як ми установимо лад і спокій в себе на Україні, то всі німецькі вояки підуть собі до себе додому. Але в цей момент в нас таке безвладдя, що й жити не хочеця, тай не можна далі так жить. Народ не віре своїм виборцям, робе злі вчинки, грабунки тощо; отже і треба це зло спинити. Де народ спокійно і чесно проводе в життя ті закони, які були згадані попереду, то тоді не тільки німці, а й слово лихе не буде послано нізвідкіль, де ж чиниця розбій і насильство, то їм буде гірко і погано.

До праці все населення, годі крику та ляку, до будування нового кращого життя!

Комітет повітової селянської спілки Канівського повіту

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 37.

№ 62
ДОВІДКА ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ КУЛІШУ СЕРГІЮ СТЕПАНОВИЧУ, ЩО
ПІДТВЕРДЖУЄ РОЗГРАБУВАННЯ ЙОГО МАЄТКУ
СЕЛЯНАМИ

1918 р.

Дано від Черкаської повітової земельної управи мешканцю м. Черкас Сергію Степановичу Кулішу, згідно його прохання для представління Черкаському повітовому комісару про те, що бувший його Куліша маєток під назвою хут. «Вали» Сунківської волости, Черкаського повіту, розграбован населенням в Лютім біжучого року.

Зазначене повітова земельна управа посвідчує підписом і прикладом печатки.

Голова управи
Писар

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 246.

№ 63
МАНДАТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВО-ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ БУХГАЛТЕРУ УПРАВИ Ф. С. БАСАЮ
ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ РОБОТИ В
МАТУСІВСЬКІЙ ВОЛОСТІ

1918 р.

Симь уездная управа командирует Вас в район Матусовской волости, в с. Куцовку, Макиевку, Станиславчик и Николинское, а также в Райгородское и Дозонновские имения для принятия мер к своевременному обсеменению полей яровым хлебом и свеклой, установить сообразуясь, с месными условиями, способы посевов, принимать меры, чтобы свекловичные плантации и земли, предназначенные под посадку высадок, засеивались и засаживались только свеклой и высадками, для сего имеется Вам, в случаи надобности, созывать сходы и собрания на коих стараться убедить народ принять дружные заботы, чтобы все яровые клины и свекловичные плантации не остались необсеменеными; призывать к самой энергичной работе в этом. Чтобы земельный комитет, а если окажется нужным, то образовывать для него районные комитеты; принимать меры к возврату разграбленного в экономах мертвого инвентаря, а живой разграбленный инвентарь оставлять у взятых его лиц, но требовать представления списков, у кого таковой находится. Кроме сего, проверять денежную отчетность волостных земельных комитетов и установить при сохранившихся имениях народные конторы по управлению имениями.

Административные учреждения и должностные лица благоволят оказывать ему, БАСАЮ, содействие при исполнении возложенных на него обязанностей.

О результате исполнения сего уполномочия представить подробный доклад.

Председатель управы *подпись*

Члень

Секретарь

подпись

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 350–350 зв.

№ 64
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ РОТМИСТРІВСЬКОМУ ЗЕМЕЛЬНОМУ
КОМІТЕТОВІ ЩОДО СКАРГИ ЖИТЕЛЯ СЕЛА
НОСАЧІВ Ф. ЦИГАНЕНКА

1918 р.

Кучер Носачевской экономии Федор Циганенко заявил, что граж. села Носачева выгоняют его из Носачевской экономии без всяких на то причин.

Уведовляя о семь уездная земельная управа предлагает немедленно прекратить насилие, чинимое гр. с. Носачева над Циганенком и не увольнять его из экономии до особого со стороны уездной земельной управы распоряжения, кроме того немедленно доставить мотивированные данные на каком именно основании его выгоняют из экономии. Имея в виду, что экономических служащих без разрешения уездной земельной управы никто не имеет права увольнять. Виновные в неисполнении распоряжений уездной земельной управы будут подвергнуты ответственности по 29 ст. уст. о нак.

Председатель управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 362.

№ 65
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ
УПРАВИ ЛЕСЬКІВСЬКОМУ ЗЕМЕЛЬНОМУ
КОМІТЕТОВІ ЩОДО СКАРГИ ЖИТЕЛЯ СЕЛА
ЛЕСЬКИ Я. БОЖКА

1918 р.

Громадянин села Лесьок Яків Божко заявляє, що гром. Мифодій Гуріненко з своїми синами відбирають від нього степову і садибну землю.

Сповіщаючи про це, повітова земельна управа пропонує негайно розглянути жалобу Божка, руководячись тимчасовим Земельним Законом Уряду і послідуочим сповістить Управі.

Голова управи
Писар

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 391.

№ 66
ЛИСТ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМЕЛЬНОГО
КОМІТЕТУ ХЛИСТУНІВСЬКІЙ НАРОДНІЙ УПРАВІ
ПРО НЕДОПУСТИМІСТЬ САМОВІЛЬНОГО ПОДІЛУ
ЗЕМЛІ І МАЙНА

1918 р.

До відомости повітового земельного комітету дійшли звістки, що Народня Управа рішила продати живий і мертвий інвентар і розділити озимину і плантацію буряків.

Згідно з обов'язковою постановою Губерніального з'їзду земельного комітету, земельна управа наказує ні в яким разі самочинно не ділити землі і не розпродувати інвентаря, бо за такі самочинства Народна Управа буде притягнута до судової відповідальності по всім строгостям карного закону.

Товариш голови управи
Писар

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 416.

№ 67
ПОСВІДЧЕННЯ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ ЖИТЕЛЯМ СЕЛА
СВИДІВОК НА ПРИДБАННЯ КОНЕЙ

1918 р.

Повітовий земельний комітет цим посвідчує, що громадяне села Свидовка Остап ЖИРНИЙ, Яків ЖИРНИЙ, Семен ЖИРНИЙ, Аврам ЖИРНИЙ, Зінько БОРИСЕНКО, Михайло КУЛИК, Прокіп ПЕТРЕНКО і Кіріло БАНАК мають гостру нужду в конях для своєї необхідності і отправляються на Подільщину за покупкою таких.

Голова управи
Член управи
Писар

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 44.

№ 68
ІНСТРУКЦІЇ КИЇВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО ВІДДІЛУ ЩОДО ЗЕМЛЕУСТРОЮ
СЕЛЯНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

1918 р.

ЗЕМВІДДІЛАМ
КОПІЇ РАЙКОМІСІЯМ

Інструкції по землеустрою селянських земель в районах землеустройних робіт по націоналізації земель для цукрових заводів і культсовхозів.

1. Межі ударного землеулаштовочного району по відводу земель для потреб цукрових заводів зазначаються на містах повітземвідділами в згоді з Райкомісіями і охоплюють як усі бувші нетрудові землі, котрі сіяли (в 1913 – 18 роках) буряк для даного заводу, так і селянські, які знаходяться між ними, або зачепляються землеустроєм націоналізованих земель. Бажано аби межі району сходилися з административними межами волостей.

2. Земельні відділи повинні слідкувати аби всі села, як ці, котрі входять в землеулаштовочний район, так і ці які виходять за його межі були забезпечені середньою подушною надільною нормою землі.

Примітка: а/для встановлення середньої подушної надільної норми треба поділити загальну кількість земель повіту за винятком призначених під цукрові заводи, совхози і інші установи на кількість населення.

3. В районах, де проводиться націоналізація земель повинен бути проведений сплошний землеустрій, як селянських так і націоналізованих земель, а тому як земля,

виділена в фонд цукрових заводів, так і земля селян повинні бути землеустроєні найбільш доцільно.

4. Найбільш доцільний землеустрій, як заводів, так і сел ставить перед повітземвідділами і райкомісіями такі завдання: а) знищення дальнотемелля, як для сіл так і заводів, б) знищення довготемелля і череполосиць, введення поліпшеного, більш культурного плодозміну.

5. Землі повинні відводитися: а) заводські, по можливості, ближче до заводу, б) селянські – кругом сіл.

Для знищення дальнотемелля повинен бути широко ... впорядковий землеустрій, обмін одних площів на другі, земель нетрудових на селянські і земель одного села на землі другого.

6. Землеустрій селянських земель повинен знищити а) довготемелля і череполосицю; ввести новий поліпшений плодозмін.

Вся земля даного села, збивається до купи недалеко села, розбивається на стільки полів, скільки намічає в своїому районі вироблений і плодозмін.

Примітка: коли для даної місцевості не установлено ніякого плодозміну і всі поля отведені в розподіл селянам, розбиваються не менше як на 4 поля.

7. В плодозмін сел., які входять в район цукрового заводу повинен введенний пропашний клин з засівом буряка.

8. Вся земля в кожному клинові одводиться клітками десятин 30 – 40 окремим добровільним гурткам селян, між якими може іти дальні ший розподіл за індивідуальне користування.

9. Земля для окремих хозяйств (отруба) не відводиться зовсім, за винятком колективів, а також уже маючихся на місті хуторів, маленьких поселень складаючи групу хозяйів,

особливо коли вони уявляють в себе культурні господарства.

10. Всі роботи по землеустрою окремих сіл ударного землеулаштовочного району проводяться при найблизчій участі комназемів і селян.

11. Завдяки недостатчі в районах цукрових заводів, бажано, аби ... служили для культурно-показательних цілій і для задоволення заводів буряками.

*Завідуючий Губземвідділом
Керуючий справами
Завідуючий відділом землеустрою
З подлинным верно (подпись)
З копією вірно
Секретар (подпись)*

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 35.

№ 69
НАКАЗ КАНІВСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМЕНДАНТА (ПО ПОВІТУ) № 1

12 квітня 1918 р.

§ 1

Вищою владою Української Народної Республіки, мене призначено Канівським повітовим комендантом, вмісто тимчасового коменданта Білашова.

Наказую всім громадянам повіту негайно припинити всі бешкети і свавільні вчинки, котрі мають нині місце по всіх місцевостях повіту. В кожному селі селяне мають свою власну владу в лиці народних управ та земельних комітетів, по вказівках котрих і мають проводити всі свої справи. Ніякі свавільні вчинки з розділом землі, її засівом, порубкою лісу, розділом інвентаря по економіях та продаж його, не допускаю і за не виконання цього буду вживати збройної сили.

Всю зброю негайно звести до волосних управ, де мають скласти списки, зазначивши в них: хто здав зброю, з якого села, яка зброя, її №, та де взяв. Хто здає зброю, має одержати розписку в її здачі.

О всякім непорядку наказую негайно мені доносити в управління моє в місто Канів, при чім попереджаю, що винуваті в не виконанню цього будуть предаватись суду Української Народної Республіки.

В ті села, де ріжні бешкети та безладдя і після цього не припиняться, мною негайно буде надсилатись військова частина українців та німців, котра буде содержуватись на кошти самих селян весь час, поки не буде установлено повний спокій.

Весь інвентар як мертвий, так і живий з панських маєтків, або гроші за нього, негайно передати в распоряджіння земельних комітетів.

Волоснім управам зараз же доставити мені обстійні списки коней і ріжного військового майна, котре вояки при демобілізації порозбирали по домівках з ріжних військових частин.

Все таке майно повинно до особливого распоряджіння зберігатись і передавати, продавати й купувати його забороняється.

В отміну распоряджіння тимчасового коменданта Білашова, наказую всі окопи в повіті зоставити цілими до особного распоряджіння, а там де вони вже розібрані, всі матеріали повинні бути передані для охорони сільським управам.

В селі Дабивцях злонамірними селянами убито козака Цапа і винуваті в цім й досі сидять дома. Наказую помішнику моєму Крижановському виступити туди з відповідним отрядом і найти винувстих, котріх негайно заарештувати.

*Комендант Неграш
Значковий Ус-Усенко*

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 38.

№ 70
ПОВІДОМЛЕННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ
НАРОДНОЇ УПРАВИ ПРО ПІДТРИМКУ «ПРОСВІТ»

15 квітня 1918 р.

На відношення від 4 квітня 1918 р. Черкаська повітова народна управа повідомляє, що, звертаючи свою увагу на поширення позашкільної освіти, вона вважала необхідним і корисним для народу заснування по селах товариств «Просвіта», які на меті мають відкриття бібліотек, влаштування лекцій, вистав т. інш. і коли було у лютому місяці чергове засідання народної Ради, зробила доповідь про асигнування 8 тис. крб. на допомогу товариствам «Просвіта». Народна Рада доповідь прийняла, зазначила асигнування у сумі 8 тис. крб. Допомога видається тим «Просвітам», які засновуються у повіті.

Член управи
Діловод

ДАЧО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 119. – Арк. 49.

№ 71
НАКАЗ КАНІВСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМЕНДАНТА (ПО ПОВІТУ) № 3

19 квітня 1918 р.

§ 1

Згідно наказу по Військовому міністерству від 5 березня ч. 44, всім військовим, які не залишились на постійне проживання в повіті, наказую негайно з'явитись в моє управління за одержанням паперів.

Волоснім управам та міліції провірить виконання цього наказу.

§ 2

Мною замічено, що в багатьох місцях повіту на державних інституціях надписи і герби ще й досі zostались російської держави; наказую негайно замінити всі надписи і герби російські українськими.

§ 3

Згідно наказу від 13 квітня ц. р. ч. 1, всі бешкети і злонамірні вчинки селян в грабуванні і псуванні народного майна повинні припинятись, а виновні притягатись до відповідальності, одначе і до цього часу надходять до мене скарги від селян і різних інституцій на злонамірні вчинки.

Наприклад: 1) робітники Сидоровської цукроварні розбірають цукор по 23 карб. пуд. замість 44 карбованців.

2) Селяне Ольховецької волості відмовляються здавати зброю і повернути розграбоване майно, а також припинити порубку лісу і та ін. бешкети.

3) Селянами Миколаєвки попсовано телефонний дріт, та порубано стовпи на лінії Стеблів – Богуслав.

Підкреслюю ще раз, не допускати ніяких бешкетів, а моєму помічнику Крижановському негайно припинити перелічені вчинки селян і повернути все розграбоване.

§ 4

Селянам д. Козарівка наказую негайно внести гроші волосному земельному комітету за 6 десятин порубленого лісу.

§ 5

Наказую волосним управам та земельним комітетам негайно доносити мені о виконанні, або не виконанні селянами моїх наказів.

§ 6

В отміну наказу мого від 12 квітня число 1, відносно окопів, котрі знаходяться в повіті, оповіщаю, що згідно телеграмі від 11 квітня ц. р. ч. 161 всі окопи в повіті, де б вони ни були засипати, а весь матеріал передати в розпоряджіння волосних управ та земельних комітетів для роздачі бідним селянам.

Підстава: листув. нач. штаб. особл. коменд. м. Київта та околиць 15 квітня ц. р. число 1809.

§ 7

Призначаю комісію, котра має складатись з голови старшини Литвина і членів козаків Івченко та Кісетова, для розслідування справи о реквізіції в м. Стеблині. О наслідках скласти акта, которого представити мені.

Д. Голові Курилівської сільської управи

Цей наказ пересилаю для точнаго і неуклонного виконання

21 квітня 1918 року № 2118

Голова Курилівської волосної народної управи

Секретарь

*Комендант Неграш
Значковий Ус-Усенко*

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 4.

№ 72
НАКАЗ КАНІВСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМЕНДАНТА (ПО ПОВІТУ)

15 травня 1918 р.

§ 1

Всім громадянам відомо, що вся повнота влади на Україні належить Ясновельможному Пану всієї України ГЕТЬМАНУ, котрий, як сказав в своїй грамоті, буде твердо стоять на сторожі порядку і законности, домогатись негайного виконання всіх державних распоряджінь, підтримувати авторитет влади, не спинившись ні перед самими крайніми мірамаи. Закликаю всіх громадян повіту сохрняти повний спокій, безумовно грізно підчинятись всім распоряджінням, останній раз напоминаю, що за всякі бешкета будуть грізно каратись.

Заклинаю всі адміністративні інституції рішуче підтримувати всі распоряджіння і виконувати негайно всі суперечки. За всяку замічену бездіяльність не дивлячись ні на що, буду притягати до суду і вимогати об увільненні з посади.

§ 2

Селяне Шендерівки ще з січня місяця свавільно захопили газогенераторний млин Роговнівської, зо всіма складами і иншим майном, котре порозносили по домівкам, знищили загорожу біля млина та пасуть худобу в садибі, де псують дерево.

Державний шпирт з гуральні разграбовано і взагалі нищеться все з маєтку, а по цьому наказую помічнику моему надіслати в Богуслав відповідний отряд для наведення ладу.

§ 3

При об'їзді дорученого мені повіту скрізь замітно, що накази мої не виконуються населенням, організації і інституції місцеві не слідкують за виконанням їх.

Взагалі адміністративні особи інституцій не звертають уваги на виконання, як моїх наказів, так і державних распоряджінь, а того наказую всім

адміністративним особам та інституціям негайно приступити до праці і минаючи всякі суперечки виконувати всі мої накази і про хід цієї праці донести. Мійській Корсунській управі в 3 дні очистити місто, в противнім разі буде вона оштрафована.

Містки по шляхам дуже зіпсовані, провалля над шляхами не обгорожені, – через що буває багато нещасних випадків. Наказую всім волосним управам і начальникам міліції поклопотатись о негайнім справлінні містків і загородою провалів.

§ 4

Згідно телеграмі Губерніяльного коменданта від 7 цього травня за ч. 2276 призначається тимчасова комісія по ліквідації земельних комітетів і по прийому від них майна та коштів в складі: Голови комісії помічника повітового старости Трегуба, та членів: Старшини Комара, урядовця повітової народної управи Марченко, вільнонаєм. урядов. управління Сівенко, та секретаря Гордієнко.

*Комендант Неграш
Значковий Дорошенко*

Голові Курилівської сільської Управи
Цей наказ пересилаю для точного і негайного виконання.

3 червня 1918 року № 2618

Голова Курилівської волосної народної управи

Секретар

Цей наказ возвращен Куриловской волостной управе
4 червня 1918 року

*Председатель
Секретарь*

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 52.

№ 73
СТАТТЯ В «РОБІТНИЧІЙ ГАЗЕТІ» «ВІЛЬНЕ
КОЗАЦТВО – ВРАЖІННЯ З ГУБЕРНІЯЛЬНОГО
З'ЇЗДУ»

1918 р.

«Ідея вільного козацтва – це оборона прав вчорашніх рабів від завтрашніх гнобителів... Вільне козацтво багацько користи несе трудящому селянству. В Звенигородщині воно спинило розбій і встановило спокій. Своім авторитетом пособило в однім місці розділити луг поміж селами, а в другім – не дало панові вести хижацького рубання лісу та встановило планову експльоатацію його.

Це наслідки безпосередньої праці козацтва. А де в чім воно приносить користь і не виступаючи, а так – тільки самим фактом існування. Наприклад, у Звенигородськім повіті пани чомусь не зважилися використати знаменитий приказ Корнілова про те, щоб поміщики не платили селянам, як було умовлено, натурою – від снопа.

Не в одній Звенигородщині заснувалося вільне козацтво. Пустило воно свої корінці і в Білій Церкві, і в Умані, в Каневі, в Острі і в Ніжині. Десятки тисяч налічує вже в собі ця нова, цілком «народня», самочинна організація. Як де, то демократичність її особливо б'є у вічі. Наприклад, у Білій Церкві у вільне козацтво вступають і національні меншости...»

Українська революція. Розвідки і матеріали. Книга друга. Павло Христюк. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр. – Том 2. – Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських, 1969. – С. 188.

№ 74
**ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-
РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ У ГАЗЕТИ
«ЗВЕНИГОРОДСЬКА ДУМКА»**

5 травня 1918 р.

Громадяне-хліборобе і робітники
Української Народної республіки!

Той гіркий час, про який вас попереджали, настав! Вороги народу, котрому Центральна Рада дала 3 і 4 Універсали, а через них землю без викупу, уже приготували для вас шибеницю! Поміщики і землевласники від 30 до 100 десятин, багаті купці і все багате панство 29 квітня (апріля) допомогли поміщикові власникові сорока тисяч десятин землі на Полтавщині Павлові Скоропадському об'явити себе Гетьманом – царем України. Сей поміщик-гетьман уже розіслав по всій Україні грамоту, якою хоче скасувати 3 і 4 Універсали, повернути землю панам, одняти у нас волю і знищити всі здобутки революції. Якась купка людей, які не мають ніяких повноважень від нас, з'їхались у Києві і роблять бешкети захватуючи владу в свої руки і топчуть права Української Народної Республіки.

Хлібороби і робітники України! Врятуйте! Не допустіть всіма заходами, щоб вороги землі і волі взяли над нами верх. Прислухайтеся, товариші, до голосу своїх борців, на прапорі котрих написано «Земля і Воля», йдіть за нами одностайно на життя і смерть, коли вони до цього покличуть Вас. Зараз же не тратьте ні одної хвилини і організуйтеся. Коли буде кинуто гасло «до зброї», тоді всі, як один чоловік, ідіть за цим гаслом і не спиняйтеся

не перед якими жертвами. Доки вас до сього не покличуть ваші керівники, до того часу хай не буде ні єдиного неорганізованого виступу.

Стіймо ж кріпко і пильно товариші на варті, – бо вже занадто грізний час настав. Але нехай у нас не буде хитання, а тверда віра в те, що ми переможемо і всі хижаки – поміщики-капіталісти, разом з своїм гетьманом падуть скоро прахом.

Хай живе Всесвітня революція!

Хай живе Українська Народна Республіка!

Партія Українських Соціалістів-революціонерів

Звенигородська думка. – 1918. – 5 травня.

№ 75
ВІДОЗВА КАНІВСЬКОГО ПОВІТОВОГО
СТАРОСТИ ДО СЕЛЯН

травень 1918 р.

«... ви, довірливі громадяни, соціалістичною проповіддю введені в оману, повірили, що заперечивши бога і пограбувавши все чуже, станете багатими і щасливими братами. І зробивши так, яку користь ви одержали. Поламали та порозкрадали дорогі сільськогосподарські знаряддя, продали, заморили, покалічили робочих племінних коней і рогату худобу. Награбоване зерно перегнали на самогонку, яка перетворила Вас на дикунів, землі дали погану оранку і останнього сорту насіння. Знищення великих господарств вас не нагодувало... Вбивства, пограбування і погроми змучили нашу країну ...»

Канівський повітовий староста *Недашковський*

ДАЧО. – Ф. Р-501. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 22.

№ 76
НАКАЗ УМАНСЬКОГО ПОВІТОВОГО СТАРОСТИ
ПРО ПОСІВ ЦУКРОВОГО БУРЯКА ТА ЙОГО
ОБРОБІТОК

24 травня 1918 р.

По дійшовших до мене слухів в повіті цукрові плантації знаходяться в такому стані: утворилася корка, заростають травною, деякі через засуху потребують пересіву.

Після розгрому маєтків, розкрадання інвентарю землевласники не мають змоги проводити роботи на обробці змлі. Це повинні робити селяни. Наказую сільським громадам, які перед сахарним заводом об'язались провести посів буряка і опрацювати його, зробити це. Корку розщепити. Де треба пересіяти терміново.

Не виконавці розпорядження будуть притягнуті до відповідальності і оштрафовані на 3 тисячі рублів. Деякі особи лякають селян, що не заплатять гроші. Посів буряка необхідний для селян, держави. Праця оплачена за справедливою ціною. Уряд розробляє закони для регулювання відносин між селянами і землевласникам.

Сільським старостам наказую негайно цей наказ об'явити населенню, телеграмою повідомити про день об'яви. Старости і власті винні в зволіканні будуть суворо покарані.

Уманський Повітовий Староста Михайлов

Діяльність місцевих органів влади на Правобережжі у добу Гетьманату Павла Скоропадського. Збірник документів, матеріалів та світлин. – Хмельницький, 2014. – С. 118.

№ 77
ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ «ПРАВДА» ПРО
ВИСТУПИ СЕЛЯН У ЗОЛОТОНІСЬКОМУ ПОВІТІ

30 травня 1918 р.

КРЕСТЬЯНСКИЕ ВОЛНЕНИЯ

Из Украины приходят все новые вести об обострении борьбы между крестьянами и помещиками. По сведениям «Жизни», крестьяне расправляются в деревнях с участниками съезда хлеборобов, совершившими переворот.

В Золотоношском уезде вырезано 13 членов семейств трех делегатов съезда хлеборобов.

Правда. – № 106. – 30 (17) травня. – 1918.

№ 78
ІЗ ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ ГОЛОВИ
КУРИЛІВСЬКОЇ ВОЛОСНОЇ НАРОДНОЇ УПРАВИ
КАНІВСЬКОМУ ПОВІТОВОМУ СТАРОСТІ ПРО
РІШЕННЯ СЕЛЯН СЕЛА ЛИТВИНЦІ ЩОДО
ПОМІЩИЦЬКОГО МАЙНА

11 червня 1918 р.

Волосна народна управа на ваш наказ № 1261 § 1 прохає роз'яснення: чи здача зброї відноситься тільки до селян, чи і волосна управа повинна здати свою зброю, яка була видана начальником міліції 1-го участку Канівського повіту для охорони волосної каси і майна, в кількості 5 рушниць, якщо і волосна управа повинна здати, то прохається повідомити волосну управу.

Сільські управи донесли, що населенням зброя не зноситься.

На § 2 того же наказу:

По с. Литвинцях: селяни Литвинця винесли постанову відносно передачі всього розібраного майна, живого і мертвого інвентаря таку: «Як всі селяни України повернуть те, що розбирали із економій, то і ми повернем, бо не ми перші розбирали, то не ми перші і повернемо». Це відноситься і до лісу...

Голова Курилівської управи Загорулько

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 13.

№ 79
ПРОТОКОЛ ЗАСІДАННЯ ЛАЗІРСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ
УПРАВИ КУРИЛІВСЬКОЇ ВОЛОСТІ КАНІВСЬКОГО
ПОВІТУ ПРО ВІДМОВУ ПОВЕРТАТИ
ПОМІЩИЦЬКЕ МАЙНО

11 червня 1918 р.

Засідання відкрито в 18 годин председателем сільської управи Марком Король при кількості 98 чоловік при секретарі Гаврилі Кононенко.

1. Председателем Курилівської волосної народної управи д [обродієм] Загорулько піднято питання про знесення панського майна, основане на підставі розпорядження Канівського повітового старости за № 1277 і 1458, де зазначено, щоб це виконати в трьохденний строк.

Обсудивши це прикре питання всестороннє і приймаючи до уваги, що власники самі втекли з маєтку і на засіданні в с. Козині відмовилися вести самі господарство, так як вся худоба мусила загинути без фуража, котрого і громаді не удалось дістати, громада одноголосно порішила відмовитися від зведення маєтку, бо получивши чуть не здохлу коняку і прохарчувавши чуть не послідню сорочку, і в те время не заробивши нею ні однієї копійочки на содержания худоби, стає прикро нам – голоті це, то буде дійсно грабування тисячі чоловік для одного. Повернуть же за харч пани відмовляються. До цього додаємо, що в нас розподілена худоба самим біднішим страдальцям за родину, як то звалось раніш, котрі в цю трудну хвилину даже їсти нічого не мають.

2. Підняте питання про розпорядження повітового старости здати економічні сади власникам, віднявши їх від калік.

Обсудивши це питання, громада вирішила звернутися з закликом до тих, що хочуть відібрати у нещасних садок, якщо між ними – панами є безногі або безрукі, то хай ідуть до нас і ми, ні слова не сказавши, віддамо зараз же ще й до панського віддамо свої нажиті потомством за віка потом і кров'ю, бо сочувствуем калікам.

Засідання закрито в 23 години.

*Голова Лазірської сільської управи Король
Секретар Кононенко*

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 31.

№ 80
ІНФОРМАЦІЯ КИЇВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО
СТАРОСТИ ПРО СТАНОВИЩЕ В ПОВІТАХ
УПРОДОВЖ ПОЛОВИНИ ЧЕРВНЯ 1918 РОКУ

15 червня 1918 р.

По Чигиринському повіту

В Кам'янській волості німцями відібрано у населення 2 рушниці і 22 патрони. В с. Рубаному Мосту німецькою владою заарештовані за підбурювання селян до грабунку господарського майна Андрій Тищенко, Каленик Щербина, Сергій Заверуха Іван Столбовий, причому один з заарештованих – Грицько Заверуха, який намірявся втікати, забитий...

В с. Суботіві при обеззброюванні населення німцями було випущено до 20 артилерійських снарядів, причому були вбиті 3 селян, а також заарештований голова волосної земельної управи Антон Гуголька...

В третій частині державної варти в багатьох маєтках землевласників під впливом агітації невідомих осіб, праця майже цілком припинилась. Небажання виходити на працю робітники пояснюють низькою заробітною платою.

По Черкаському повіту

В селах Попівці, Тернівці і Санжарисі селяни підготовляли виступ до пограбування економічного майна, але вжитими заходами міліції і німецького війська до виступу не було допущено, і селяни були обеззброєні, причому при обеззброєнні деякими селянами був

зроблений опір німецькому військові. В повіті зараз спокійно, за винятком Матусівської, Петропавлівської, Городищенської і Деренковецької волостей, котрі межують з Звенигородським повітом. 7 червня в с. Вербівки Звенигородського повіту в с. Петропавлівку Черкаського повіту приїжджало кілька душ озброєних селян і просили петропавлівських селян допомогти їм в боротьбі з німцями, коли ж ті селяни повертались з с. Вербівки, їх по дорозі здивав отряд міліції і між селянами і міліцією почалася перестрілка, під час якої двоє селян забито, а шість заарештовано. Всім тим подіям, які зараз відбуваються в Звенигородському повіті, селяни Черкаського повіту надають велике значення, і в зв'язку з цим настрої в них піднятий – вичікуючий. Наслідком подій являється те, що селяни перестали повертати розграбоване ними раніше економічне майно, а також відмовляються виходити на економічні польові роботи.

10 червня в с. Куцівці селяни робили потраву економічних кормових трав. 11 червня в с. Станіславчик товпа селян забрала у сільської управи 48 рушниць і утекла. 12 червня в м. Матусові від підпалу згоріла економічна волоня. В с. Дравівці товпа селян забрала у сільської управи 14 рушниць і розбіглась. Вживаються до повернення забраних рушниць...

По Канівському повіту

10 червня отряд германських військ виступив з міста Корсуня в район, який був охопений повстанням. За с. Петрушками один з германських отрядів був обстріляний повстанцями. Тут германцями були затримані два повстанці, які були розстріляні, крім того германцями

на полі в житі були затримані 3 мешканці з с. Петрушок, 2 з котрих по розпорядженню германського командування були наказані тілесно і відпущені, а третього вони взяли з собою. Далі, коли германський отряд підходив до села Квіток, то звідти по ньому почали стріляти повстанці, тоді германці відкрили по с. Квітках гарматний вогонь, повстанці відповідали з рушниць і кулеметів і нарешті відступили далі в Звенигородський повіт...

*Управитель канцелярії
Київського губернського старости Яцина*

Діяльність місцевих органів влади на Правобережжі у добу Гетьманату Павла Соропадського. Збірник документів, матеріалів та світлин /[упоряд. Галатир В.В., Олійник Ю.В., Павлунішена Т.Д.]– Хмельницький : ПП Мельник А.А., 2014. – С. 171–173.

№ 81
ДОНЕСЕННЯ КОВАЛІВСЬКОГО СІЛЬСЬКОГО
СТАРОСТИ КУРИЛІВСЬКІЙ ВОЛОСНІЙ УПРАВІ ПРО
РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
В СЕЛІ КОВАЛІ ОБ'ЯВ ІЗ ЗАКЛИКОМ НЕ ВИХОДИТИ
НА РОБОТУ В ЕКОНОМІЮ

18 липня 1918 р.

Доношу сей управе, что в с. Ковали ночью на 18 июля 1918 года неизвестно кем расклеены объявления следующего содержания: «На работу в экономию не надо ходить до тех пор, пока экономия не выполнит требование рабочего класса – по 1,5 пуда пшеницы на рабочего и на полурабочего 1 пуд, а зачинщиков на работах упразднить и строго карать».

Ковалевский сельский староста Шевченко
Секретарь Козорез

Олівцем дописано: «Сроковые рабочие вчера и сегодня не пошли на работу».

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 15.

№ 82
НАКАЗ ДИРЕКТОРІЇ СЕЛЯНАМ № 1

21 листопада 1918 р.

Селяне!

Український Національний Союз, в який входять різні політичні партії, такі як соціал-демократи, соціалісти-революціонери, самостійники та інші, а також представники громадських організацій – селянства, городів, просвіт, потребительських та кредитових кооперативів, та інших організацій, постановив скинути з посади гетьмана Скоропадського за його злочинства проти народу і утворив нову владу, а саме, вибрав із свого складу Директорію, тобто тимчасове Народне Правительство Української Народної Республіки і доручив йому керувати всіма справами. В нове правительство входять такі особи: В. Винниченко, С. Петрюра, П. Андрієвський, Ф. Швець та А. Макаренко.

Нове правительство в першу чергу має постаратись, щоб селянам було повернено все те, що незаконно в них забрано гетьманським правительством реквізіціями та контрибуціями на користь поміщиків. *Нерозбірливо* все це добро провести, щоб селяни дійсно одержали назад заграбоване у них, а поміщики не встигли сховати, або розтратити незаконно заграбованного у селян. Директорія наказує негайно зробити наступне:

1) Волосні Управи повинні по волостях негайно зробити перепис живого та мертвого інвентаря – цебто волів, корів, коней, свиней, овець, плугів, молотилок, хліба в зерні, соломи та іншого добра у тих поміщиків та орендарів, на користь котрих було зроблено гетьманською владою реквізіції або контрибуції, і здати все це добро під росписку надійним людям на охорону, попередивши, що

за розтрату добра буде велика кара; а також слідити за цим, щоб поміщики не продавали землі та не робили всяких запродажних та довгосрочних орендних договорів.

2) Ті селяне, котрі пострадали від реквізиції та конрибуцій негайно повинні подати свої кривди та збитки заяви в Волосні Управи зазначити точний опис забраного у них добра або грошей, вказати прізвисьце поміщика, село и волость.

3) Щоб було дійсно з чого селянам зиськати свої збитки від поміщиків, селяне повинні всіма мірами пильнувати, щоб заарештоване добро не було розграблене і щоб не скоїли ні вбивства і взагалі безпорядку. Памятайте, що тільки порядок і спокій дадуть вам змогу повернути свої збитки та зміцнити нову владу.

*Голова Директорії В. Вининченко
Секретар П. Андрієвський*

Повітовим Комісарам пропонується цей наказ передрукувати й розіслати по всіх селах і волостях повіту й розліпити на видних місцях.

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 254.

№ 83
НАКАЗ ДИРЕКТОРІЇ СЕЛЯНАМ № 2

листопад 1918 р.

Доля несподівано примусила нас нашвидку складати народню армію для оборони прав Українського народу і повернення йому землі. Доки не буде міцної народної армії, доти земля не буде в руках народу. По нашому наказу народ став до зброї як один чоловік, але для армії треба не тільки людей та коней, а ще й харчів та фуражу (паші). Без харчів та фуражу армія не здатна до роботи. Заготовити запасу всього потрібного не було спроможности. Отже до того часу, поки військовий уряд наладить, як слід, справу постачання армії всякими харчами та фуражом, приписуємо всьому населенню околиць, де проводиться мобілізація, допомоги народній армії, хто скільки зможе, всім, що треба для прокорму людей та коней, а саме: борошном, крупою, пшоном, печеним хлібом, салом, олією, капустою в головках, буряками, цибулею, картоплею і т. п., особливо вівсом, ячменем та сіном. Кожне село нехай усе це збере до своєї зборні (росправи) і по спискові передасть голові; сільський голова вкупі з списками хто, що і скільки дав, повинен одправити у волость, волость зоставляє списки при собі, а припаси підводами, або залізницею мусить припровадити на мобілізаційний пункт, здать під розписку комендантові або кому він накаже. За всі припаси волость повинна видати квитка, по яких гроші виплачено буде після ліквідації велико-поміщицьких маєтків та після одібрання від поміщиків незаконно взятої контрибуції вкупі з коштами на виплату всяких трат, які зроблено для скинення гетьмана й поміщицкаго правительства.

Догляд та розпорядок усією справою доручається місцевим народнім самоврядуванням.

*Голова Директорії В. Винниченко
Член-Секретар Андрієвський
листопаду 1918 року
Ставка*

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 217.

№ 84
НАКАЗ ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО ПОВІТОВОГО
КОМІСАРА ПРО ДОТРИМАННЯ ПОРЯДКУ В
СЕЛАХ

3 грудня 1918 р.

Для підтримання порядку і спокою в селах, згідно з постановою Директорії Української Народної Республіки всім повітовим містечковим, волосним та сільським властям дається такий наказ:

1) Скрізь по селах, містечках і місті повинен бути спокій. Грабителів, злодіїв і провокаторів негайно арештувати і доставити в повіт для передання воєно-польовому суду.

2) По всіх селах повинна бути організована нічна самоохорона, перевіряти документи проїзних.

3) В економіях і цукрових і інших заводах повинна бути охорона. Народне майно повинно охоронятись, бо за це відповідальна громада.

4) Самовольних порубщиків ліса негайно арештувати і доставити в розпорядження Повітового Коменданта.

5) Негайно знищити самогонку і винуватців в цім негайно арештувати і доставити Коменданту;

6) Всіх приймавших участь в карательних гетьманських отрядах, або тих, котрі глумились над селянством в часи гетьманщини негайно арештувати і доставити властям. Самосудів не чинить;

7) Коли виникне яке-небудь складне питання, не розрішати його на місці, а запитати у Повітового Комісара.

Копії цього наказу повинні бути розповсюджені по селах.

Звенигородський Повітовий Комісар
Я. Снитко

ДАЧО. – Ф. Р-498. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 26.

№ 85
ВІДОЗВА ІНФОРМАЦІЙНОГО БЮРО АРМІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

1918 р.

Брати селяне й робітники!

Знов почалася боротьба за волю і землю!

Знов ви стали до зброї, обороняючи свої права!

Але пам'ятайте: вже раз була у наших руках земля і воля *нерозбірливо нерозбірливо* кати і одняли їх. Одняли, бо ви не держалися одної думки, одного гурту, не слухалися, свого вибраного народного правительства і самоправствували. Вам і тоді казали: не хапайтеся розбірать панські будівлі як все зробиться у свій час по порядку. Держіться ладу й слухайтеся правительства.

А панські провокатори навмисне піддували Вас швидше розбірати панські добра, хапать їх, як попало. Звали вони, до коли кожний почне хапать для себе без громадського присуду, то розпочнеться сварка, колотнеча і панам легко буде тоді знов сісти на шию народові: так воно й сталося.

Пам'ятайте же тепер і не робіть помилки вдруге! Держіться ладу. Організуйтеся по селах, складайте свої отряди, обирайте старших і слухайтеся кожного їхнього слова, нічого не робіть самоправно.

Злодіїв і грабіжників карайте військовим судом.

Всі кривди, які вам зробили поміщики, старости й гетьманські наймити, списуйте на папері и подавайте в народні Управи, а Управи притягнуть їх до суду. Списуйте там усе: хто коли і яку кривду вам зробив, скільки котрибуції здержано.

Нове правительство Укр. народн. Республіки негайно здасть під суд усіх бувших старост, поміщиків і варту, які

кривдили народ. Всю котрибуцію буде вам повернено, а збитки оплачено із коштів винних поміщиків.

Де пани повтікали, поставте над їхнім добром сторожу, щоб ніхто самоправно нічого не растягав. По наказу народного Правительства все те добро буде розділено або продано по закону для оплати тієї шкоди, яку нарobili поміщики народівi контрибуціями та иншим здирством.

А безвладдя і самоправства стережіться, як вогню, бо *нерозбірливо* же пропаде.

До порядку, товариші і браття!

Робім же однією громадою. Громада – великий чоловік!

Инф. бюро армії Укр. Нар. Республіки

ДАЧО. – Ф. Р-496. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 218.

№ 86
ТЕЛЕГРАМА МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ПРО ПОВЕРНЕННЯ КОНТРИБУЦІЇ СЕЛЯНАМ

18 січня 1919 р.

ТЕЛЕГРАМА

ОБІЖНО.

Роспорядженням Директорії від 21 листопада 1918 р. за ч. 1 всі заплачені селянами поміщикам або чужоземній військовій владі контрибуції мають бути повернуті.

НАКАЗУЮ:

1) негайно розповсюджити серед людности, що контрибуції будуть повернені селянам. Волостним земським управам наказую всі контрибуції списати. Будуть утворені спеціальні комісії по розгляду й полагодженню цієї справи.

2) Зробити належні заходи, щоб всі необхідні списи були по часу утворення комісій зроблені і переслані повітовим земельним управам.

18 Січня 1919 р.

*Підписав: За Міністра Внутрішніх Справ
Товариш Міністра ТРУХЛИЙ*

*Про се довожу до відома населення Канівщини
В. об. Канівського Повітового Комісара
Л. НАУМЕНКО*

ДАЧО. – Ф. Р-497. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 715.

№ 87
НАКАЗ № 9 НАЧАЛЬНИКА ЗАЛОГИ ОТАМАНА
1-ГО ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО ПОЛКУ ПРО
СКАСУВАННЯ РОЗПОРЯДЖЕНЬ І НАКАЗІВ,
ВИДАНИХ БІЛЬШОВИКАМИ

23 лютого 1919 р.

23 лютого б.р. згідно з наказом Команд Республіканських Військ Української Народної Республіки славетними козаками 1-го Звенигородського Української Народної Республіки полку розбито банду грабіжників, які величали себе більшовиками і зайняли м. Вільшану на основі чого наказую:

1) Всі распорядження і накази, які були видані бандою грабіжників лічити не дійсними.

2) Всім установам і інституціям негайно приступити до виконання наказів Директорії Української Народної Республіки.

3) Всіх, хто знає про перебування главарів бандитів грабіжників, так званих більшовиків, під страхом смертної кари негайно повідомити в штаб залоги.

4) Всі, хто буде переховувати ворогів народніх, будуть розстріляні без суда, а майно їх конфісковано і будинки стерті з лиця землі.

5) Всім громадянам м. Вільшани, які мають зброю під страхом розстріла на місці до 10 годин ранку 24-го лютого б.р. здати мені.

Звенигородський повіт об'явлений на осадному стані, згідно наказу під страхом смерти – розстріла на місці без попередження, забороняю вихід на вулицю від 6-ти годин вечора до 6-ти годин ранку.

Начальник Залози Отаман 1-го Звенигородського
Української
Народної Республіки полку ПАВЛОВСЬКИЙ
Оперативний Осавул Лавріненко

ДАЧО. – Ф. Р-498. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 108.

№ 88
ПОСТАНОВА СІЛЬСЬКОГО СХОДУ СЕЛА
РОТМИСТРІВКА ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ ПРО
ПЕРЕДАЧУ ЗЕМЛІ МІСЦЕВОМУ ЗЕМЕЛЬНОМУ
КОМІТЕТУ

4 квітня 1919 р.

Ротмистровка (Черкаського уезда). Состоявшимся сходом сільської бедноти вынесені постановлення:

1. Землі бывших помещиков передати в ведення місцевого земельного комітета, але не в ведення заводів.

2. Безземельних і малоземельних задовольнити землями по череді, по усмотренню місцевого земельного комітета.

3. Вся земля повинна оброблятися на добровільних угодах, т. є. єдиноличним трудом і кооперативним.

Трудаці Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 168.

№ 89
ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ «КОМУНІСТ» ПРО
ЛІКВІДАЦІЮ ГРИГОР'ЄВСЬКОГО ЗАКОЛОТУ

28 травня 1919 р.

В РАЙОНЕ ЧЕРКАСС

Вернувшись вчера в Киев эмиссар Советского правительства по ликвидации григорьевского мятежа тов. Хименко сообщил нашему сотруднику сведения о мятеже в районе Черкасс.

Черкассы переходили три раза из рук в руки, причем уходом советских войск каждый раз пользовались контрреволюционные элементы, которые устраивали резню евреев и коммунистов. В первый раз Черкассы были взяты григорьевцами благодаря измене командного состава одного полка. Офицеры сдались Григорьеву без боя, но часть солдат соединилась с коммунистическим батальоном, оказала решительное сопротивление и смелым ударом взяла Черкассы. Но в это время к Григорьеву подошли подкрепления, и под натиском превосходящих сил мы вынуждены были вторично оставить Черкассы. Ворвавшиеся в город пьяные бандиты устроили в нем погром, от которого пострадало до 3000 человек, главным образом евреев. Один из руководителей погрома был уездный староста Королевич, который открыто призывал каждого офицера и солдата григорьевских полков убить не менее 15 евреев.

Во время своего пребывания в городе григорьевцы пьянствовали и занимались разбоем и грабежами. Через 3 дня к городу подошли наши артиллерийские части и Днепровская флотилия, которые начали бомбардировку. Уходя из города, григорьевцы захватили в Черкассах более 5 миллионов народных денег. При преследовании

противника, отступавшего из Черкасс на Чигирин, нами было отбито у него до 70 вагонов снарядов.

Черкасс от бомбардировки пострадали незначительно.

Случайными снарядами разбито здание Объединенного банка и повреждено 3–4 дома. Значительно больше город пострадал от громил. Масса магазинов совершенно разграблена, грабили не только темные элементы, но и представители буржуазии. В устроенном григорьевцами погроме деятельное участие принимали местные интеллигенты – студенты и гимназисты, которых григорьевцы спаивали.

При подавлении мятежа особенно отличились черкасские рабочие и большинство членов исполкома, которые находились непосредственно в окопах. В одном из боев под Золотоношей был ранен председатель Черкасского исполкома тов. Пионтковский.

Тов. Хименко указывает на слабость партийной работы в уездах и особенно в деревне.

Недостаток партийных работников и литературы является тем злом, с которым в первую голову нужно вести решительную борьбу. Насколько велика потребность в печатном слове, можно заключить из того, что когда мы привезли Киевские газеты на ст. Гребенку, то у нас их буквально вырывали из рук и в несколько минут наш запас литературы был исчерпан.

Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси: Облвидав, 1957. – С. 186–188.

№ 90
ВІДОЗВА ІНФОРМАЦІЙНОГО БЮРО ШТАБУ
ЗАГОНУ ХОЛОДНОГО ЯРУ

4 червня 1919 р.

Брати селяни і козаки!

Настав час всім кращим синам України, синам волі, синам вільного трудового життя взятися за зброю. Взятися чесними мозолисто натруженими руками, але знайте, що не на грабунки, на вбивство мирного населення лунає цей заклик, ні, він закликає до боротьби, до самої рішучої боротьби з насильством, з неправдою з якою прийшли до нас комуністи, які самі робити не хотіли, а прийшли до нас, аби жити нашим трудом, аби зруйнувати все що було збудовано в нашій житті, що було облите нашим потом і кров'ю. Вони оголосили війну Капіталу і воювали... перекладаючи з одної кишені в другу, себ-то набивали свої кармани грішми, які брали не тільки з буржуїв, а й з кожного бідняка, як тільки удавалось. Вони казали те що ти придбав не твоє, а наше, як би так і до роботи, тільки на далі ми бачимо иначе, та не вже побачили хто такі комуністи. Це людарі, дармоїди, лидацюги, далі грабіжники, душогуби-розбійннки. От же, брати козаки, селян робітники, всі до їднання, всі до зброї до тісної організації.

Хай же справдяться слова нашого незабутнього борця за волю мученика і пророка Тараса Григоровича Шевченка, який сказав «що ще дихне огнем пикучим всім ворогам Холодний Яр». От же хто любить спокій, хто любить волю, хто любить свій рідний край хай зараз же іде козаком до Холодного Яру, хай буде дійсно козаком. Хто має зброю

забирай її з собою, хто ж такої не має. але почуває себе здатним до козацтва, хай іде до нас. Гуртом скоріше здобудемо зброю. Знайте, брати, що Холодний Яр дійсно буде нашим оплотом і він одіб'ється од усіх ворогів. І знайте, що наша єдність все подолає. Бо у нас тільки так: «Всі за одного і один всіх».

Знайте, селяне брати, що ваші сини ідуть вас же захитати, свої села від грабіжницької комуни, од разграблення вашого добра. Не вірте тим брехням, які комуністи розносять по всіх закутках, буцім то ми протій Радянської Влади, це суцця брехня. Ми якнайдужче слідкуємо, аби ні одно із здобитків революції не згинули, не були поругані. Нам дорога народня воля, народні права.

Ми всі помремо, а одстоємо Землю і Волю.

Хан же живе Червоне Козацтво. Всі як один до Холодного Яру. Всі за зброю. Всі одностопно станьмо на захист нашого спокою.

Всі за народні права».

*Інформаційне бюро штабу
загону Холодного Яру*

Героїзм і трагедія Холодного Яру. – К. : Незборима нація, 1996. – С. 62.

№ 91
ПОВІДОМЛЕННЯ ІНФОРМБЮРО ЗАГОНУ
ХОЛОДНОГО ЯРУ ПРО БОЙОВІ ДІЇ

5 червня 1919 р.

Відомості від 5 червня (1 юня)

Вчора нашими козаками були розбиті опирації удачним наступом на Осоту. Бувші там комуністи 5 Радянського полка разом з другими частинами примушені були у бзпорядкові утікати. Нами захоплено два кулемета, 20 коней, обозну повозку і багато другого військового майна, а також 20 полонених, які передають, що війська їхні дезерганізовані через те, що в їх військах багато жидів і китайців; їм казали, що в холоднім яру є банда, яка складаєця із 30 чоловік. В Черкасах комуністи розповсюджують, що будьто отаман Уваров убитий, а також і з його банди 1000 чоловік, останні розбиті і розгнані; розповсюджують брихливі чутки, що будьто вони забрали у отамана Уварова 4 броневика і т. д. В Черкасах чризвичайка пириминована в красну доску. В тім же городі і околиці його комуністами оголошена мобілізація старшин, які розбігаються по лісах, а до мобілізації ніхто не являється; у населення забрали увесь хліб, а підвоз до гор. заборонили; по селах хліб риквізірують по 10 карб. за пуд; в с. Леськах видають Григорієвців Куцов і Кирило Самойленко. В Черкасах Карпенко мобілізує все єврейське населення, у селах комуністи риквізують без всякої виплати усі продукти і фураж, збирають сільські сходки і обставляють їх кулеметами, насильно заставляють селян признавать комуну. Селянство проти комуні.

ДАЧО. – Ф. Р-529. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 229.

№ 92
ПРО СТАНОВИЩЕ ЧИГИРИНСЬКОГО ПОВІТУ У
ЗВ'ЯЗКУ З АВАНТЮРОЮ ГРИГОР'ЄВА

6 червня 1919 р.

...В той момент не була ще цілком знищена банда із повіті так званого Чучупаки, котра містилася в лісі в Холодному Ярі. Тоді той самий Чучупака став стягати свої сили до Яру і після повітово з'їзду Ради 10, 11, 12 квітня він підняв повстання проти комуни Совітської влади за самостійність, але був розбитий нашими червоноармійцями до щенту і розігнан...

З 11 по 12 травня налетіла перша банда Григорієва під проводом Вівчаренка в кількості 200 чоловік... Коли ми цю банду зусіли розігнати, то в той час контрреволюціонери підняли високо свої голови і розігнаний раніше Чучупака знов став організовувати банду і в той час Радянські війська підсліли і вибили його з Черкас і постидно біжучи з 2 1/2 тисячною бандою Григорівців і захопили знову Чигирин і тут уже така кількість війська не могла здержати його і відступила в ліс з гарматою і видержала в с. Яничі сутков бій... Все це время усі члени ісполкому з більшовиків комуністів були з зброєю в руках в лісі згуртовані і коли була вже взята Алксандрія, то тоді зайнявши Чигирин банда Григор'єва виступила з Чигирина в так званий Холодний Яр в ліс і туди стали згуртовуватися всі контр-революціонерські сили, втім числі і всі бувші заарештовані і випущені ними елементи, де згуртувалось їх тисяч до 3-х. Становище в повіті неспокойне, позаяк банди ще не ліквідовані кругом позиції. В однім місті банда, котра б'ється проти Радянських військ складається з 3-4 тисяч і в другім місті до 1000 чоловік, котрі не сьогодні завтра можуть знову захватити Чигирин...

*Голова ісполкому Брайко
Товариш голови
Секретар*

Героїзм і трагедія Холодного Яру. – К. : Незборима нація, 1996. – С. 58.

№ 93

ЛИСТ ЧИГИРИНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ НАРОДНОМУ КОМІСАРУ БАНКІВ УКРАЇНИ ПРО ВИДІЛЕННЯ ГРОШЕЙ ДЛЯ ЛІКВІДАЦІЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ПІД ЧАС ЗАКОЛОТУ ГРИГОР'ЄВА

7 червня 1919 р.

От пребывания банд изменника Григорьева, проводящих лозунги Универсала последнего грабежами, убийствами и насилиями как над представителями Советской власти, так и над мирным населением, весь Чигиринский уезд очутился в самом странном катастрофическом положении: все имевшиеся как в Казначействе, так и учреждениях деньги разграблены; все канцелярские принадлежности и предметы раскраданы; инвентарь частью разграблен и частью уничтожен; жизненные продукты как из правительственных складов, так и у мирного населения забраны и вывезены бандами.

Со всех сторон уезда слышны вопли о помощи как о денежной, так и продовольственной, оказать которую уездный исполком, лишенный всего, не может.

Со стороны красноармейцев, борющихся с еще не уничтоженными бандами Григорьева, также слышны нарекания, как неполучающих содержания за службу.

Во имя спасения революции и удержания наладившейся Советской власти необходима экстренная помощь от Центра, задержка с подачей которой безусловно пагубно отразится в деле государственного строительства.

Исполнительный комитет убедительно просит, учтя нечуть не преувеличенное тяжкое положение уезда, население которого осталось босым, нагим и голодным,

сделать распоряжение о беспрепятственной выдаче делегируемым членам исполкома заместителю комиссара финансов Тарасу ХАРЧЕНКО и заведующему отделом юстиции Константину ТЕЛЯТНИКУ 5000000 рублей из государственных средств для подкрепления казначейства и экстренных нужд.

*Председатель исполкома
Товариш председателя
Секретарь*

ДАЧО. – Ф. 529. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк.149.

№ 94
НАКАЗ № 138 УМАНСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ВІЙСЬКОВОГО КОМІСАРА ПРО ПОРЯДОК У
МІСТІ І ПОВІТІ

9 червня 1919 р.

8-го червня ц.р. зловлені один бандіт й два розвідчика повстанців, котрі розстріляні. Випадковим вистрілом лицарським загинув наш товариш червоноармієць, то зухвальство бандитів доводиться до максимуму. Один з них намірявся даже обезброїти рейтера 8-го полку. Надалі наказую о всіх випадках, грабунках й насильствах негайно повідомляти у комендатуру. Бандити та агітатори супроти Радянської влади будуть суворо розстрілюватись. Громадянам пропонується зайнятись своєю щоденною працею, відкрити свої крамниці й дати цим самим можливість місту зажити необхідним Революційним життям.

Повітовий військовий комісар ПУЗИРЬОВ

ДАЧО. – Ф. 2881. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 138.

№ 95
ІЗ ЗВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
ІНСТРУКТОРСЬКОГО ПІДВІДДІЛУ КИЇВСЬКОГО
ГУБРЕВКОМУ ПРО СТАНОВИЩЕ В ЧЕРКАСАХ
ПІСЛЯ ГРИГОР'ІВСЬКОГО ЗАКОЛОТУ

15 червня 1919 р.

Черкасси. В Черкассах жизнь понемногу входит в нормальную колею. Многие партийные деятели и советские работники вынуждены были из-за наступления григорьевских банд скрываться, в настоящее время возвращаются на свои места. В городе функционируют все советские учреждения, но особенно интенсивную деятельность проявляют отделы социального обеспечения, занятые в первую очередь организацией помощи пострадавшим от григорьевской резни. Во время происшедшего в Черкассах погрома многие оставляли свои жилища на произвол судьбы, чем воспользовались грабители. В связи с нарушением нормальной жизни в городе и временным отсутствием подвоза сильно возросли цены на предметы первой необходимости. Принимаются все меры к усилению подвоза и обеспечению всех пострадавших от погрома.

Заведующий информационным подотделом (подпись)
Корреспондент (подпись)

ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 101.

№ 96
**ІЗ ЗВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
ІНСТРУКТОРСЬКОГО ПІДВІДДІЛУ КИЇВСЬКОГО
ГУБРЕВКОМУ ПРО СТАНОВИЩЕ В
ЗВЕНИГОРОДСЬКОМУ ПОВІТІ**

Не пізніше 17 червня 1919 р.

...Звенигородка. 14 апреля. Работает ревком. Состав ревкома коммунистический. Во всех волостях и селах уезда организованы ревкомы и комбеды. Фабрики и заводы не функционируют за отсутствием средств. В уезде денежный кризис.

Шпола. 14 апреля. Культурно-просветительная работа поставлена слабо. Нет литературы, нет работников. В Екатеринопольской волости работает ревком, в который вошли все коммунисты. Во всех сёлах и волостях организованы Советы, комбеды. Вся экономическая и церковная земля перешла в руки безземельных и малоземельных крестьян, причем, раздел земли был произведен комбедами. Земля, отведенная под свеклу, обрабатывается коммунной.

Заведующий информационным подотделом (подпись)

Корреспондент (подпись)

ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 26.

№ 97
ПОСТАНОВА СПІЛЬНОГО ЗАСІДАННЯ
ТРИЛІСЬКОЇ ВОЛОСНОЇ РАДИ ЧИГИРИНСЬКОГО
ПОВІТУ ТА СІЛЬСЬКИХ КОМІТЕТІВ ПРО
РОЗПОДІЛ ПОМІЩИЦЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

22 червня 1919 р.

Поручить волостному земельному отделу всю паровую землю бывших помещиков распределить между селами волости пропорционально имеющейся земли и населения и поставить в известность сельские комитеты, где отведена каждому селу земля для распределения между безземельным и малоземельным населением.

Площадь, предназначенную для посева свеклы на пару, исключить. Вообще посевную площадь свеклы под урожай 1920 года сократить наполовину.

Председатель Трилесского волисполкома (подпись)
Секретарь (подпись)

ДАЧО. – Ф. Р-2145. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 17а.

№ 98
ЛИСТ УМАНСЬКОГО ПОВІТОВОГО ВИКОНКОМУ
ДЛЯ ВОЛОСНИХ ВИКОНКОМІВ ПРО
НЕЗАДОВІЛЬНИЙ СТАН ДОРІГ

Червень 1919 р.

В последние время усмотрено, что дороги в уезде находятся в плохом состоянии и езда по ним становится затруднительной. Наблюдаются случаи, что местное население систематически портит дорожное сооружение, вырубает посадку дерев, запаливают придорожные полосы и водосточные каналы, увеличивая этим плохое состояние дороги, сужая ее законную ширину.

Вследствие сего уездный исполком предлагает всем волостным исполкомам:

1) следить за охраной сооружений и дорог волости, поручив это ответственному лицу; 2) охранять всякие посадки; 3) немедленно в малейших повреждениях дорог, мостов и т. д. донести ответственному отделу Совета Народного Хозяйства Уманщины и 4) Лиц виновных в разрушении дорог, мостов и т. д. привлекать к ответственности.

Председатель Исполкома
Член-секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2796. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 26–26 зв.

№ 99
НАКАЗ № 178 УМАНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО
КОМІСАРІАТУ ПРО ПІДТРИМКУ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

24 червня 1919 р.

Разбитые банды Григорьевцев, Поповцев и т. п. проходимцев, разграбив местечки пришли на грабеж в села. Забирая у крестьян скот, хлеб и прочее, они, после расстрелов евреев, перешли на расстрелы крестьян. До сих пор селяне верили подлым агитаторам и проходимцам, теперь же они могут на деле убедиться к чему ведет подлая авантюра «панов и пидпанков».

Селянский съезд Уманщины постановил обеспечить Красную армию добровольцами, хлебом и всем нужным. Опираясь на волю селянского съезда и постановив своею целью создать на Уманщине Революционный порядок и установить спокойствие, я обращаюсь ко всем обманутым всякими проходимцами солдатам повстанцам с категорическим требованием в течении срока с 25 по 30 сего июня возвратиться по своим домам и заняться мирным трудом, обеспечивая им полную неприкосновенность личности и имущества. Если же к этому сроку повстанские солдаты будут оставаться на службе у буржуазии – военное командование не остановится перед массовыми расстрелами виновных с конфискацией их имущества.

Селяне и рабочие! Злонамеренные люди распространяют слухи, что большевики грабят и убивают мирных жителей. Для того, чтобы убедиться в этой лжи, опросите жителей сел, через которые прошла Красная армия во время подавления восстания Клименка, Попова и других, кого убили или ограбили большевики и вы

получите ответ, что большевики никого не убивали и не ограбили. Помните же впредь, что большевики несут трудовому народу только спокойствие и благополучие. И мы требуем от всех рабочих и селян восстать против повстанческих банд, ибо надвигается польская армия и тогда будет уже поздно поправлять свои ошибки, и вместо немецких нагаек, Вы почувствуете нагайки польского пана.

*Уездвоенком ПУЗЫРЕВ
Уездвоенрук ПЕТРОВ*

ДАЧО. – Ф. Р-2881. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 203.

№ 100
ПРОТОКОЛ СІЛЬСЬКОГО СХОДУ СЕЛА
НЕФОРОЩІ КОРСУНСЬКОЇ ВОЛОСТІ
КАНІВСЬКОГО ПОВІТУ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ
КОМІТЕТУ БІДНОТИ

29 червня 1919 р.

Мы, нижеподписавшиеся граждане д. Нефорощи Корсунской волости, собравшись сего числа в помещении сельской управы в узаконенном числе лиц и ознакомившись с уставом комитета бедноты, постановили: учредить в нашей д. Нефорощи комитет бедноты, в который должны войти лица беднейшего состояния нашей деревни, а для управления делами комитета бедноты единогласно избрали: председателем – Дмитрия Петровича Буценко – 30 лет; членами – Ивана Тарасовича Богдана – 40 лет, Иосифа Иовлевича Михайленко – 40 лет; кандидатами в члены Тимофея Никитовича Михайленко, Филиппа Ивановича Маляренко, Алексея Прокофьевича Кукло, Николая Николаевича Ткаченко, секретарем Василия Петровича Тринько, в чем подписываемся неграмотные и грамотные [всего 40 подписей].

*Председатель Нефорощанского сельского комитета
бедноты Буценко
Секретарь Тринько*

ДАЧО. – Ф. Р-104. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 36.

№ 101
ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ «ИЗВЕСТИЯ
УЕЗДНОГО СОВЕТА РАБОЧИХ, КРЕСТЬЯНСКИХ
И КАЗАЦКИХ ДЕПУТАТОВ ЧЕРКАЩИНЫ» ПРО
РІШЕННЯ ХЛИСТУНІВСЬКОЇ ВОЛОСНОЇ РАДИ
ПОДІЛИТИ ЦЕРКОВНУ ЗЕМЛЮ МІЖ БІДНИМИ
СЕЛЯНАМИ

26 липня 1919 р.

На засіданні волостного Совета Хлыстуновокой волости по вопросу о церковной земле под озимые посевы 1920 года постановили: священнику и псаломщику дать по одной десятине полевой земли, всю же остальную землю разделить между бедным населением.

Трудяці Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 203.

№ 102
ІНФОРМАЦІЯ КРАСНОПІЛЬСЬКОГО
ВІЙСЬКОВОГО КОМІСАРА БЕРЕЗИ
УМАНСЬКОГО ПОВІТУ ПРО СТАНОВИЩЕ
У ВОЛОСТІ

1919 р.

Во всех селах Краснопольской волости, кроме Старых Бабанов и Молодецкого, спокойно. Крестьяне занимаются своей обыденной работой, приступили к разделу земли. Комбеды есть в Краснополке, Ивановке, Берестовке и Помойнике. Добровольно записываться в Красную Армию не желают, отговариваясь тем, что в случае перемены власти боятся, чтобы семьи их не пострадали. Отношение к Советской власти хорошие. Жаждают спокойствия и порядка.

ДАЧО. – Ф. Р-2257. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 45.

№ 103
ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ «ИЗВЕСТИЯ ВЦИК
СОВЕТА РАБОЧИХ, КРЕСТЬЯНСКИХ И
КРАСНОАРМЕЙСКИХ ДЕПУТАТОВ И
МОСКОВСКОГО СОВЕТА РАБОЧИХ И
КРАСНОАРМЕЙСКИХ ДЕПУТАТОВ»

9 листопада 1919 р.

9 ноября. «Приднепровский край» сообщает, что в Уманском уезде Киевской губернии, повсеместные восстания крестьян. Сюда стеклись повстанцы из Звенигородского уезда, Херсонщины. Умань наводнена карательными отрядами Деникина, оперирующими в деревнях для подавления восстания. Деревенское население целиком участвует в демонстрациях, направленных против Деникина. Методы борьбы с повстанцами – расстрелы и артиллерийская бомбардировка селений. Положение деникинских отрядов – критическое.

«Известия ВЦИК Совета рабочих, крестьянских, казацких и красноармейских депутатов и Московского Совета рабочих и красноармейских депутатов». – 1919. – 19 листопада.

№ 104
ДЕПЕША ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТОВОГО
ЗЕМЕЛЬНОГО КОМІТЕТУ МАТУСІВСЬКОМУ
ЗЕМЕЛЬНОМУ КОМІТЕТУ ПРО ПРИПИНЕННЯ
ЗДАЧІ В ОРЕНДУ ЦЕРКОВНОЇ ЗЕМЛІ

Жовтень 1919 р.

Убедительно прошу приостановите приводить исполнение Ваше постановление от 24 сентября № 3 и № 19 по поводу сдачи в аренду земель церковных и экономических впредь до особых распоряжений объявите об этом населению будьте осторожны соблюдайте закон

*Председатель уездного
земельного комитета ДЗЫГАРЬ*

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 22.

№ 105
НАКАЗ ВІДДІЛУ УПРАВЛІННЯ ЧЕРКАСЬКОГО
ПОВІТОВОГО ВІЙСЬКОВОГО РЕВКОМУ ПРО
ВИБОРИ ВОЛОСНИХ РЕВКОМІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ
МІЛІЦІЇ

5 січня 1920 р.

§ 1. Лицарською Червоною Армією, вкупі з місцевими повстанцями, Черкаський повіт визволений від денікінських банд. Пропоную населенню повіту негайно вибрати волосні революційні комітети, а в селах – сільських голів. Зразки протоколів про вибрання надіслати мені.

§ 2. Всім, працювавшим в дорученому мені відділі при Радянській владі до наступу денікінців, як завідуючим підвідділами, так і канцелярським урядовцям, з оголошенням цього наказу явитися до праці в відділ – Шевченківська вулиця № 91.

§ 3. Тимчасово в. о. начальника радянської міліції Черкас і повіту призначаю тов. Фадієва, котрому приступити до виконання обов'язків. Всім особам, маючим справи до міліції, звертатись до нього.

§ 4. Волосним ревкомам негайно організувати міліцію по статуту, який був при Радянській владі до наступу золотопогонників.

Наказ цей входить в силу з дня його оголошення.

Завідуючий відділом управління А. Тараненко

ДАЧО. – Ф. Р-III. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.

№ 106
ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ «ВІСТІ КИЇВСЬКОГО
ГУБЕРНСЬКОГО РЕВКОМУ» ПРО СТАНОВИЩЕ В
КАНІВСЬКОМУ ПОВІТІ ПІСЛЯ ВИГНАННЯ
ДЕНІКІНЦІВ

16 січня 1920 р.

По сведениям информационно-инструкторского отдела, в Каневском уезде со дня вступления деникинской власти население почувствовало себя скованным помещичьим и капиталистическим ярмом. Объявленная деникинцами мобилизация совершенно провалилась. Не явившихся на мобилизацию крестьян избивали до смерти.

Из 12 сахарных заводов, работало только три. Экономическая жизнь с первого дня власти деникинцев замерла. Все заводы и фабрики, которых много в уезде, перестали работать из-за отсутствия средств. Служащие фабрик и заводов положительно голодали.

1-го января г. Канев был занят партизанским отрядом. В тот же день был организован военно-революционный комитет в составе 7 человек.

Экономическая жизнь города парализована добровольцами, за время их существования все бывшие советские учреждения совершенно разбиты и разграблены.

Продовольственный вопрос в Каневе обстоит сравнительно благополучно: пуд ржаной муки стоит 300 рублей, пшеничной – 500 рублей. Отношение населения к Советской власти самое благожелательное.

Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : облвидав, 1957. – С. 210.

№ 107

ЗІ ЗВІТУ ПОЛКОВНИКА КРАТА, ПІДПОЛКОВНИКА СУХОРУЧКО-ХОСЛОВСЬКОГО ТА СОТНИКА НОВИКОВА ПРО ЗУСТРІЧ УЧАСНИКІВ ПЕРШОГО ЗИМОВОГО ПОХОДУ СЕЛЯНАМИ

січень 1920 р.

Київська дивізія разом з Волинською, під командою отамана Ю. Тютюнника, взяла напрямок на Київщину, Звенигородщину, Канівщину й Черкаси.

23 січня в большевицькому фронті біля містечка Іванівки (17 верстов на захід від Новомиргорода) було знайдено прохід, й без єдиного пострілу обидві дивізії пройшли через Мокру Калигірку, Шполу й Топільно на Звенигородщину, де спинилися в районі Вільшана – Кирилівка.

З великою радістю зустріло населення своє рідне військо.

27 січня в Кирилівці Звенигородського повіту, 12 верстов на південь від Звенигородки (примітки підполковника Сухоручка, учасника Зимового походу в складі Київської дивізії), де виріс наш великий поет Тарас Шевченко, урочисто було освячено прапор Мазепинського полку, який входив до складу Волинської дивізії.

Користуючись добрим відношенням населення до Українського війська, дивізії в цьому районі мали відпочинок. В частинах остаточно була переведена організація, і вже після виходу з цього району обидві дивізії виявляли серйозну бойову силу.

Большевики звернули пильну увагу на рух дивізій, і в Києві почалася метушня. Черезвичайки були поставлені на ноги – їм наказано було відкрити слід «банд

Тютюнника». Але не так то легко було натрапити на слід українського війська. При ворожому настрою селян до большевиків і, навпаки, доброму відношенні до українського війська, при повній руйнації телеграфу большевики не в стані були простежити рух отамана Тютюнника й безсило кидали свої частини то в один, то в другий бік Звенигородщини. Врешті большевики вирішили оточити військо Тютюнника й кинули 60-ту совіцьку дивізію при великій кількості кінноти. А в той час селяни вивели манівцями дивізії якраз у протилежний бік – на Вільшану.

Омелянвич-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920): Документально-художнє видання. – К.: Темпора, 2007. – С. 290.

№ 108
ІЗ ЗВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
ІНСТРУКТОРСЬКОГО ПІДВІДДІЛУ КИЇВСЬКОГО
ГУБРЕВКОМУ ПРО СТАНОВИЩЕ
В УМАНСЬКОМУ ПОВІТІ ПІСЛЯ ВИГНАННЯ
ДЕНІКІНЦІВ

24 січня 1920 р.

...Согласно телеграмме, полученной подотделом 24 января, в г. Умани после освобождения его от добровольцев власть взял ревком, работавший в подполье еще с 4 ноября.

Уманский ревком, сложившийся из боротьбистов и большевиков на паритетных началах, состоит из председателя Скоробрехи (коммунист), заместителя Святенко (боротьбист) и секретаря Петренко (боротьбист).

Подотделом никаких известий, никаких официальных документов о положении в волостях не получено. Газета «Коммунист» № 27 сообщает следующие сведения о Тальновской волости: «Власть в волости еще не организована. Банд нет никаких. В г. Тальном имеется около 25 сочувствующих коммунистической партии, около 150 находится в окрестных селах. Влияние других социалистических партий не наблюдается.

Оставшиеся в Тальном бывшие служащие экономий и заводов ведут контрреволюционную пропаганду, не имеющую никакого успеха».

ЦДАВО України. – Ф. 2360. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 18.

№ 109
ІЗ ЗВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
ІНСТРУКТОРСЬКОГО ПІДВІДДІЛУ КИЇВСЬКОГО
ГУБРЕВКОМУ ПРО СТАНОВИЩЕ В
СМІЛЯНСЬКІЙ ВОЛОСТІ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ
ПІСЛЯ ВИГНАННЯ ДЕНІКІНЦІВ

1 лютого 1920 р.

...Во время властвования деникинцев Смелянский район пострадал от деникинцев, грабивших и избивавших крестьян. Было расстреляно до 40 человек, из них 20 партийных, и изнасиловано до 80 женщин. Касаясь земельного вопроса, деникинцы обещали начать в скором времени дележ земли, появление собственников имений и экономий, забравших у крестьян землю, скоро раскрыли обман.

Подобные насилия, естественно, вызвали повстанчество в местности Холодный Яр, вблизи Смелы, куда и переехали остающиеся в подполье сквирские партийные работники. Несмотря, однако, на их присутствие, лозунгом повстанцев была поддержка советской власти, но без коммуны. Оперировал также и самостоятельный отряд под предводительством офицера Чучупаки, незначительный по силам.

9 января Смела была освобождена красными войсками. Тогда же организовался районный ревком из 5 человек, причем двух представителей прислали партизанские отряды. Личный состав Смелянского ревкома пока не выяснен.

За неимением инструкций Смелянский ревком отделов пока не выделил. Принимаются меры к организации волостных и сельских ревкомов, что затрудняется неимением связи с Черкассами и Киевом.

В Смелянском районе, действует 3-я бригада 45 дивизии. Принимаются меры к организации части из

партизанских отрядов, для чего, по словам докладчика, 20 января назначен съезд всех партизан в городе Черкассы.

В Смеле действует партийный комитет большевиков. Насчитывается всего 11 действительных членов и 16 сочувствующих. Имеется и партия боротьбистов с еще меньшим составом.

8 сахарных заводов Смелянского района сорганизовали профессиональный союз трудящихся, куда, однако, входят контрреволюционные элементы.

Смелянский ревком сильно нуждается в средствах, каковые из Черкасс он получить не может.

Помещичьи земли были временно распределены на один посев между крестьянами и рабочими, но из-за прихода белых, многие земли не засеяны. Земельного отдела при ревкоме нет.

Из-за неорганизации лесного отдела идет явное расхищение леса. Нормально эксплуатируется лес только временной комиссией по заготовке дров для железной дороги.

Цены на продовольствие с 400 руб. поднялись до 800 руб. [за пуд муки]. Сало стоит 100 руб. [фунт].

Эпидемия тифа развита сильно. В г. Смела заболело до 9.000 человек. Больницы переполнены, медикаментов нет. Врачебный персонал почти весь вывезен добровольцами.

Положение усугубляет полнейшее отсутствие денег.

*Заведующий информационно-инструкторским
подотделом (подпись)*

ЦДАВО України. – Ф. 2360. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 17.

№ 110
НАКАЗ ЧЕРКАСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ РОСПОДІЛЬЧОЇ
ЗЕМЕЛЬНОЇ КОМІСІЇ ВОЛВИКОНКОМАМ ТА
ВОЛЗЕМВІДДІЛАМ

1921 р.

I

Черкаська Повітова Земельна Росподільча комісія цим пропонує негайно зорганізувати при Волостних Земвідділах Волосні Земельні Росподільчі комісії, котрі повинні на місцях, керуючи вказівками Повітземкомісії, розпроділити латки земель між безземельними та малоземельними селянами; робітниками, а також розв'язувати всякі змагання і непорозуміння поміж селянами даної волості. Як що-ж такі змагання і непорозуміння будуть виникати поміж сусідніми волостями, то комісії цих волостей на об'єднаних засіданнях мирним шляхом розглядають ці справи, беручи за підставу гасла: «братерство», «рівність», а також і юридичний закон, що земля є власність Української Радянської Республіки і, ні в якому разі не належать окремим селянам, волостям і окремим особам. То ж влада всю землю поступово і планомірно буде передавати безземельним і малоземельним селянам і робітникам, а тому ніхто не має права свавільно присвоювати ту або іншу землю, спираючись на те: «що ці землі належать, мов, нашому панові і через те ми другому селові їх не дамо», як це кажуть деякі села. Такої думки ніхто не має права висловлювати. Крім цього, Волосні земельні комісії і Земвідділ повинні стежити за тим, аби ніхто з бідняків не був окривдлений, а при відношенню усадіб під постройку в цім році виділити тільки тим особам, які не мають ніякого притулку, а не так, як це понаписувано в списках, даже

дітей не тільки дорослих, всі ці особи ще вспіють получить усадьби, земля – не звір і в ліс не втіче – вона вимага щирої праці.

II

Волосні комісії складаються з представників з кожного села волості (по 1-му від села), а як волость складається з одного села, то 3-х осіб (кошти на час праці – одержує з місцевих прибутків). При цьому надсилається форма списка для осіб, які будуть викликані волосними комісіями получить усадьби. Всі протоколи і постанови волосних комісій надсилати на розгляд Повітземкомісії. Роботу розпочати негайно.

Волосні Земельні комісії, в районах котрих є цукрові заводи повинні по згоді з заводоуправлінням вжити всіх заходів аби селяне одержавши землю неодмінно посіяли необхідну кількість буряків і виділити необхідні площі для засіву матушніх буряків та посадки висадків, а також виділення огородин для працівників цукроварень, які нігде не мають власних земельних маєтків. Крім цього на всіх бувших поміщечких землях сохрняти чотирьохпольну систему. При проведенні в життя всього зазначеного керуватись Тимчасовим Земельним Законом який надісланий до Вас Повітземвідділом від 16/III під ч. 484.

ДАЧО. – Ф. Р-III. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 13–13 зв.

№ 111
ЗВЕРНЕННЯ ДО СЕЛЯН ЗАСТУПНИКА
КОМАНДУВАЧА ДІСВОЇ АРМІЇ УНР
ЮРКА ТЮТЮННИКА

Березень 1920 р.

Селяне!

I. Ми воюєм за те, що і зразу воювали – за право українського народу – порядкувати на своїй землі, за народню владу.

II. Йде весна! Гуртуйтеся! Будемо випроводжати непроханих гостей. Рушниці мусять бути прочищені і змазані.

III. Не піднімайте самі дрібних повстань. Організуйтеся і чекайте наказу. Наказ буде даний скоро Головним Отаман Петлюрою.

IV. Під час повстання ні один ворог не повинен утікати з України. Вся зброя однята у ворогів мусить бути в руках Українського народу.

V. Не вірьте, що українського війська немає, що нібито Головний Отаман Петлюра пристав до ворогів Українського Народу. Брехня і провокація! Зброя не буде положена, поки хоч один ворог буде на шії українського селянина.

VI. Міняйте хліб тільки на сукно, мануфактуру, сіль, цукор. Не беріть совітських грошей, за які нічого не купите тому, що вони скасовані Правительством Української Народньої Республіки.

VII. Земля тому, хто на ній працює. За хліб, який здобуваєте працею, вимагайте від наших ворогів товари, не паперові гроші.

VIII. Ні з Добровольцями, ні з Комуністами, ні з Поляками не помиримося до того часу, поки вони не визнають нашого права на вільне життя.

IX. Всі держави світу визнали Самостійну Україну, тільки Росіяни – добровольці та комуністи проти нас.

X. Засівайте землі. Хліб збере той, хто засіє.

XI. Вся влада мусить бути в руках українського трудового люду. Геть від влади чужинців, спекулянтів і жуликів! Україною будуть правити люди, яких вибере народ.

З Наказу Головного Отамана і Правительства
Української Народньої Республіки повідомляю.

*Заступник командуючого військом
Української Народньої Республіки,
Отаман Юрко Тютюнник*

Героїзм і трагедія Холодного Яру. – К. : Незборима нація, 1996. – С. 76.

№ 112
ТЕЛЕГРАМА ВСЕУКРЕВКОМУ ЧЕРКАСЬКОМУ
ПОВІТРЕВКОМУ З ПИТАНЬ ВИДІЛЕННЯ ЗЕМЛІ

1921 р.

Передаю копию телеграммы Всеукревкома от 28 января точка. Ввиду чрезвычайной важности скорейшего принятия мер удовлетворения земельной нужды беднейшего населения предписывается в недельный срок со дня получения сего организовать волостные комиссии из представителей беднейшего крестьянства селений волости для предварительного совещания на местах следующих вопросов двоекочие первое комиссии должны дать свои соображения о размерах земельной нужды крестьян волости и количества земли необходимой для населения безземельных и малоземельных принимая во внимание эти соображения указать на размеры земельных площадей могущих быть осведенными данной волости для нужд сахарной, винокуренной промышленности и для организации советских показательных хозяйств. Полученные данные должны быть положены в основу определения Земотделами размеров земель подлежащих национализации. Ревкомам установить особый надзор и контроль за быстрым и неуклонным проведением в жизнь указанных мер. О ходе работы комиссии сообщить Комиссию Всеукревкома. Настоящую телеграмму широко распространить среди сельского населения.

Председатель Всеукревкома Петровский

Копія. З копією згідно
Секретар Повітземвідділу

Волосному Ревкому

Черкаський Повітовий Земельний Відділ надсилає Вам цю телеграмму для негайного виконання і керівництва.

Вами буде зроблено в напрямку цього шляху, повідомте негайно Повітземвідділ.

*Голова Повітземвідділу
Секретар*

ДАЧО. – Ф. Р-III. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 16.

№ 113
ПОВІДОМЛЕННЯ ГАЗЕТИ «ВІСТІ ВИКОНКОМУ
КИЇВСЬКОЇ РАДИ РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА
ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ПРО
СЕЛЯНСЬКИЙ З'ЇЗД ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ

22 квітня 1920 р.

19 квітня розпочався повітовий з'їзд. По біжучому моменту прийнята резолюція, запропонована комуністами. Настрій селян бадьорий. Самі селяни звертаються з закликом напружити усі сили на боротьбу з руїнами.

До польсько-петлюрівської авантюри відношення дуже вороже.

З'їзд запропонував звернутись до уряду за дозволом організації військових частин на боротьбу з бандитизмом та петлюрівськими зграями.

Вісті виконкому Київської Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів. – № 98. – 22 квітня. – 1920.

№ 114
ВІДОЗВА ІНФОРМАЦІЙНОГО БЮРО
ПОВСТАНСЬКОГО ЗАГОНУ ІМ. ІВАНА СІРКА

20 травня 1920 р.

От имени повстанческого отряда обращаемся к населению Чигиринского уезда с просьбой сохранять спокойствие и порядок вполне доверяя нам, как честным повстанцам поднявшим знамя повстання против авантюристов «Даховского и К» узурпировавших права крестьян и рабочих.

Теперь, когда настал конец долготерпению обманываемого народа мы просим Вас, граждане, отнестись сознательно к тому, что совершается сейчас на земле, облитой Вашим потом и кровью ваших сынов.

Просим понять, что истинно свободной и светлой Ваша жизнь будет только тогда, когда Вы решительно покончите с людьми, спекулирующими Вашей свободой правами и жизнью.

Беритесь за оружие, все кто умеет владеть им.

Объясняйте, говорите правду обманутым, сбитым с толку лживыми словами и обещаниями.

Помагайте повстанцам всем чем можете – это ваши сыны отдающие жизнь за Вашу волю, счастье и безопасность.

Мы, повстанцы идущие рука об руку со всеми повстанческими отрядами на Украине, выполняя их план освобождения Украинского народа, обращаемся к вам с призывом в этот час, который пробил над украинской землей, час борьбы – сделайте каждый, что сможете для спасения завоеваний революции, и тогда победа будет за нами.

Інформаційне бюро при повстанському загоні ім. Івана Сірка

Героїзм і трагедія Холодного Яру. – К. : Незборима нація, 1996. – С. 92.

№ 115
З РЕЗОЛЮЦІЇ ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО
ПОВІТОВОГО РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОГО З'ЇЗДУ

15 червня 1920 р.

Заслухавши доповідь Звенигородського повітового військового комісара т. Адашкевича, ми, селяни і робітники, у трудний момент будування радянської влади на Україні, коли отари польських і петлюрівських банд заливають територію України кров'ю робітників і селян, намагаючись задушити завойовану і куплену дорогою ціною революцію і волю, з тим щоб віддати владу в руки поміщиків і глитаїв, – цілком приєднуємося і підтримуємо робітничо-селянську владу в її боротьбі з ворогом і знищенням в середині самої України бандитизму, являючогося прямим посібником в тилу нашим ворогам білогвардійцям.

З'їзд виносить побажання, аби з огляду на трудність присилки добровольців в червону міліцію і охоронний батальйон просить центральну владу дозволити спішно провести мобілізацію за один рік пройшовших службу у війську і готових до бонової і тилової служби, частину з котрих оставить в» охороннім батальйоні і міліції, а частину – відправить в діючу Червону Армію.

Зобов'язуємось на випадок мобілізації дати своїх кращих синів в шеренги Робітничо-Селянської Червоної Армії, аби прискорити дим перемогу над зграями польсько-білогвардійських байд, над паразитами і кулаками, віками сосавших кров бідняків.

По першому кличу робітничо-селянської влади, як один клянємось стати на захист влади трудового народу. Переможемо або вмрем! ...

Президія з'їзду

Трудяці Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917 – 1920 рр. – Черкаси : Облвидав, 1957. – С. 224.

№ 116
З ДОПОВІДНОЇ ЗАПИСКИ КИЇВСЬКОГО
ГУБЕРНСЬКОГО РЕВКОМУ РАДІ НАРОДНИХ
КОМІСАРІВ УРСР ПРО БОРТЬБУ СЕЛЯН З
БАНДИТИЗМОМ, ВИКОНАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ
РОЗВЕРСТКИ В ЧЕРКАСЬКОМУ ТА
ЧИГИРИНСЬКОМУ ПОВІТАХ

22 червня 1920 р.

...Настроение крестьян в пользу Советской власти. Крестьяне сами борются с бандами, разоружают и расстреливают. В Чигирине отряды, оставшиеся от коцуровцев, сами принесли в ревком оружие, сдали пушки, пулеметы и винтовки, сами просили послать их на любой фронт.

Разверстка начинает проходить более успешно. Черкасский уезд выполнил всю разверстку. Другие уезды выполняют. Разверстку удастся выполнить полностью во всех свободных уездах, если будут реальные силы.

[Губревком] приступает к организации комитетов незаможных селян, созывая съезды представителей волисполкомов и бросая партийные силы, какие у нас имеются, на места.

Председатель губревкома Иванов

ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 622. – Арк. 25.

№ 117
ЗВЕРНЕННЯ ОКРУЖНОГО ПОВСТАНСЬКОГО
КОМІТЕТУ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

8 вересня 1920 р.

НАРОДЕ УКРАЇНСЬКИЙ!

Волею Українського Трудового народу, повставшого боронити свою волю, обраний Окружний Повстанський Комітет, якому належить вся влада на звільнення від ворога території. Од нині совітська грабіжницька влада касується. Бажаючи зратувати Край від безконечної руйнації, Комітет закликає всіх чесних громадян, кому дорога воля Українського народу, негайно приступити до утворення виконавчих органів влади на місцях. Недопускати самочинних вчинків з боку несвідомих громадян, організувати селянські самоохорони для боротьби з бандітизмом і для наведення ладу і спокою в селах і містах. Повітові Земські Установи і волосні народні управи закликаємо приступити до виконання своїх обов'язків. Волосним Земельним Управам взяти в свої руки керування і прийняти безпосередню участь в розподіленні вільних земель між малоземельними і безземельними селянами. За всякими справками, вказівками та дірективами звертатися до Окружного Повстанського Комітету, члени якого з цією метою роз'їжаються по селах і на місцях допомагають селянам в організації влади і дають всі належні вказівки і дірективи.

Голова Комітету Діхтяр-Хоменко

Заступник Голови Юх. Ільченко

Члени: С. Чучупака, Гриценко, Кваша, Залізняка,

Шевченко, Деркач,

Секретарь Тороп

м. Чигирин, 8 вересня 1920 р.

*Державний архів Полтавської області. – Ф. Р-2048. –
Оп. 1. – Спр. 154. – Арк. 143.*

№ 118
ІНСТРУКЦІЯ ВОЛПОСІВКОМАМ ПРО
РОЗПОДІЛЕННЯ ПОСІВНОГО МАТЕРІАЛУ

1921 р.

§ 1.

Для посева ярового клина использовать все предоставленное зерно Упосевкомом.

ПРИМЕЧАНИЕ: Волпосевкомы не распоряжаются 10% отчислением.

§ 2.

Посевочное зерно на местах выдается в первую очередь нуждающимся семьям красноармейцев и беднякам, во вторую получившим землю от комитета незаможных и не имеющим чем ее засеять, в третью очередь тем из середняков, у которых по удостоверению доказано, что у них нет чем засеять.

ПРИМЕЧАНИЕ: кулацкая земля в случае если кулак по каким либо причинам заявляет, что не имеет возможности засеять ту землю, которая ему оставлена, то земля эта также как и весь оставшийся живой и мертвый сельскохозяйственный инвентарь отбирается у кулака и передается беднякам, которые получили через Посевком зерно – засевают землю.

§ 3.

Для распределения посевматериала сельпосевкомы составляют требовательную ведомость по указанной ниже форме посылают на проверку в Волпосевком, а последний направляет на утверждение Райпродкомиссару данного района.

ПРИМЕЧАНИЕ: Распределением семенного материала засевицам ведают Сельпосевкомы руководясь утвержденной ведомостью.

§ 4.

Зерно очищается каждым обществом в целом и выдается засевицу уже в чистом виде.

§ 5.

Волисполкомы не должны ни в коем случае допускать к выдаче семенного зерна не нуждающемуся в нем. За каждый выданный неправильно пуд зерна будут притягиваться к суду Ревтрибунала как председатель Сельпосевкома так и председатель Волпосевкома.

ДАЧО. – Ф. Р-70. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 13.

№ 119
ДОНЕСЕННЯ ЗВЕНИГОРОДСЬКОМУ
ПОВІТОВОМУ РЕВКОМУ ПРО НАЛІТ НА СЕЛО
РОМЕЙКОВЕ

11 березня 1921 р.

Для Вашого сведения сообщаю, что в ночь под 11 марта в Ромейкове бандиты в числе около 15 челов., встретив обходного мальчика лет 15, приказали ему, чтобы последний проводил их к лавочнику. Мальчик этот привел бандитов в дом лавочника Петра Михальчука. Бандиты приказали лавочнику идти с ними и открыть лавку. Вместе с лавкой находится и амбар, в котором было собрано для разверстки зерна около 60 пуд., при чем устройство такое, что если открыть лавку, то с лавки можно зайти в амбар. Когда была открыта лавка бандиты вошли в амбар через лавку сожгли там все канцелярские принадлежности, разорвали мешки и розсыпали хлеб и по амбару и на улице, а мешки подожгли. Затем отправились в Сельревком и тут сожгли все деловые бумаги, приказы, картины и плакаты. Отправляясь с Ревкома бандиты сказали бывшему при этом обходу: «Если вас будут допрашивать, то скажите, что это Снигурь все делает», а потом скрылись. Заградительного 45 Сов. стр. отряда, который делает расследование. По подсчете выяснилось, что мешков не хватает 19 шт., а хлеба 42 пуд. Об этом я сегодня нарочным доношу Уездному Ревкому.

О других селах ничего не слышно.

ДАЧО. – Ф. Р-3234. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 45а.

№ 120
ВИТЯГ З ДОПОВІДІ ПРО ПРОВЕДЕННЯ
ВЕСНЯНОЇ СІВБИ В СТЕЦІВСЬКІЙ ВОЛОСТІ
ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО ПОВІТУ

14 березня 1921 р.

Всю волость я разбил на районы и в каждый район послал по одному товарищу. Но здесь по сложившимся условиям в два района выслать товарищей нельзя в виду того, что там оперуют банды и делает отдельные убийства представителей Советской власти. Таким районом оказались следующее деревни: Юрковка, Окнено и Петраковка. На Юрковку был налет в ночь з 10-го на 11-е, был убит председатель Окнянского селькомнезама. Благодаря существующему положению работа стоит на мертвой точке. Посевкомы организованные по себе в каждом селе и определенного назначения и плана работы не имеют. По проведенным мною собеседованиям в с. Искренном выяснилось, что самая неопределимая преграда по обсеменению полей – это недостаток семян для обсеменения того поля, которое отведено для удовлетворения безземельных и малоземельных.

Заможне селянство заявляє, що то кількість землі, котре оно засівало прошлий рік, засієт і тепер без всякої допомоги, а незаможне селянство само без вооруженої сили викачати сімена у кулаків не може.

Цю виписку Сельвідділа Повітпаркому надсилаю в відділ Керування і в Земвідділ для відома і керування.

Секретар (підпис)
Звенигородка 14/III 1921 р.
№ 2119

ДАЧО. – Ф. Р-3234. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 60а – 60а-зв.

№ 121
ІНФОРМАЦІЯ ЯБЛУНІВСЬКОЇ ВОЛОСНОЇ
УПРАВИ ЧЕРКАСЬКІЙ ПОВІТОВІЙ ЗЕМЕЛЬНІЙ
УПРАВІ ПРО ОРЕНДУ ЗЕМЛІ

3 листопада 1921 р.

Согласно отношения Черкасской уездной земельной управы от 3 ноября с. г. за № 761 Яблоновская волостная управа сообщает, что в районе сей волости под аренду посевов земли как помещечей, так и церковной не было арендовано ни кем из граждан.

Председатель Управы
Секретарь

ДАЧО. – Ф. Р-2478. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 11.

№ 122
ПРОТОКОЛ № 29 ЗАСІДАННЯ ЧИГИРИНСЬКОЇ
ПОВІТОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ НАРАДИ

13 серпня 1921 р.

Присутствовали: Предуревкома тов. Шацилло, комбриг 74 тов. Скворцов, Нач. пол. штаба ВУЧК т. Михайлов, Начдив 25 тов. Зомберг, военкомбриг 74 т. Файнберг, предучека тов. Бергавинов, уполномоченный губисполкома т. Лямин, Нач. *нерозбірливо* 25 т. Грачевский, нач. агентуры пол. штаба ВУЧК Зинченко, Уполномочен. ВУЧК по специальным заданиям т. Калинин, Секретарь упаркома тов. Блеер, увоенком т. Турусов, предупредкома т. Ночевкин при секретаре тов. Белоножке.

Заседание открыто 1 ч. 35 м.

ПОВЕСТКА ДНЯ:

1. Доклад Начдива 25 об операциях по борьбе с бандитизмом.
2. О дальнейшей работе Уездвоенсовещания.
3. О Начуездучастка.
4. Текущие дела.

СЛУШАЛИ:

1. Доклад Начдива 25 т. Зомберга в котором он указал на принимаемые им операции по борьбе с бандитизмом и разложению банд.

Начполитштаба ВУЧК т. Михайлов указал на то, что остатки всевозможных банд остались и группируются в одну банду, которая благодаря всевозможным переговорам о сдаче находится в полулегальном положении и этим ей представляется возможным подкрепить свои силы в материальном отношении и сгруппироваться, указал также на неправильные дипломатические переговоры с бандитами, которые ведутся целым рядом разнородных учреждений, констатирую несколько фактов не

систематических переговоров с бандитами командирами отдельных воинских отрядов, оперирующих на территории уезда. Подчеркивая не допустимость таких явлений, т. Михайлов вносит предложение следующего содержания; 1) Предложить начдиву и начгубучастка издать приказ по воинским частям действующим на территории уезда о том, чтобы все переговоры с бандитами отдельными частями были прекращены; 2) Чтобы таковые были сконцентрированы в руках Управления группы войск К. В. О.

2. О том чтобы все добровольно сдающиеся банды регистрировались и группировались военным Советом. Предложения тов. Лямина, которое и принимается.

О дальнейшей работе Уездвоенсовещания доклад тов. Шацилло, который указал на то, что Уездвоенсовещание не носило надлежащего характера, о действиях воинских частей и учреждений, оперирующих на территории уезда, а также о ведущихся таковыми переговорах с бандами, Уездвоенсовещание не ставилось своевременно в известность.

Начдив 25 т. Зомберг указал, что такое Уездвоенсовещание его роль и задачи. Нач. полштаба ВУЧК т. Михайлов указывал на то, что Уездвоенсовещание всегда осведомлялось о всевозможных операциях по борьбе с бандитизмом.

Тов. Блеер указал на работу Военсовещания, что таковая велась в последнее время не тактично, так как все члены Военсовещания зачастую не освещались о принимающейся операции и заданиях Военсовещания, а действовал лишь президиум в лице трех человек, т. Ночевкин указал на то, что работа Военсовещания свелась до минимума и что военное командирование бригады 74 зачастую не считалось с Военсовещанием.

Комбриг 74 в разговоре с начдивом заявил, что на Военсовещание не нужно приглашать каких-то секретарей

упаркома, уездпродкомиссара, зав. отделом управления и т. д. Комбриг 74 указал, на то, что ни одно распоряжение ни один оперприказ или операция не делалась, не поставив в известность Военсовещание, а также о том, что игнорирования со стороны его действий не наблюдалось.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. Всю операцию против бандитов сгруппировать в руках военного Совета.

2. Выработать систематический план переговоров в дальнейшем борьбы с бандитами.

3. Поручить тов. Михайлову дать сведения имеющиеся в агентуре полштаба ВУЧК о бандитизме, срока добровольной явки не фиксировать, а прерживаться объявленной явки до 15 августа сего года.

Заседание констатируя факт, что Уездвоенсовещание носило не деловой характер и было мертвым учреждением до настоящего времени, благодаря не знанию своих функций членами Уездвоенсовещания, а также благодаря не нормальностям создававшимся с военным командованием действовавшим на территории уезда, а потому Военсовещание **ПОСТАНОВИЛО:**

1) Предложить военному командованию действовавшему на территории уезда никаких сепаратных шагов не производить без санкции военсовещания и постановления такового частных собраний ни в коем случае не допускать.

2) Все постановления безусловно должны протоколироваться и прочитываться на следующих собраниях.

ДАЧО. – Ф. Р-3235. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 2–2 зв.

Зміст

Передмова.....	3
Корновенко С.В. Селянство – рушійна сила Української революції 1917– 1921 рр.....	6
№ 1. Відозва Української Центральної Ради до українського народу.....	16
№ 2. Лист Черкаського повітового комісара сільським і волостним управам.....	18
№ 3. Телеграма Черкаського повітового комісара.....	19
№ 4. Програма Уманської селянської спілки.....	20
№ 5. Телеграма графа Бобринського Черкаському повітовому комісару про захоплення землі селянами.....	21
№ 6. Телеграма Полтавського губернського комісара Золотоніському повітовому комісарові щодо вжиття заходів у зв'язку з конфіскацією землі.....	22
№ 7. Телеграма Полтавського губернського комісара Золотоніському повітовому комісарові щодо вжиття заходів у зв'язку з підвищенням орендної плати за сінокоси.....	23
№ 8. Інформація Черкаського повітового земельного комітету.....	24
№ 9. Інформація про рішення Черкаського повітового земельного комітету про організацію жнив.....	26
№ 10. Із зведення Головного управління у справах міліції про захоплення селянами села Гельмязів Золотоніського повіту землі.....	29
№ 11. Телеграма розпорядника товариства Киселівських цукрових заводів Київському губернському комісарові про вжиття заходів щодо повернення конфіскованих земель в селх Старий Каврай та Веселий Хутір.....	30
№ 12. Донесення голови Ротмістрівської волосної продовольчої управи Черкаському повітовому комісарові про розгін управи озброєними селянами.....	32
№ 13. Телеграма довіреного маєтку поміщика Лесневича Полтавському губернському комісарові про вжиття заходів у зв'язку із захопленням селянами землі у селі Жорнокльови Золотоніського повіту.....	33
№ 14. Телеграма Черкаського повітового комісара начальнику повітової міліції про присвоєння селянами частини врожаю.....	34
№ 15. Копія телеграм графа Бобринського Черкаському повітовому комісарові, повітовим земельному і продовольчому комітетам.....	35
№ 16. Скарга священника із села Саморідня Канівського повіту на селян, які захопили церковні землі.....	36
№ 17. Інформація повітової земельної управи Черкаському повітовому комісарові.....	39
№ 18. Телеграма Черкаського повітового комісара Київському губернському комісарові.....	40
№ 19. Лист Київського Губернського комісара Черкаському повітовому комісару.....	41
№ 20. Телеграма Канівського повітового комісара Київському губернському комісарові щодо розгрому селянами та солдатами маєтку графа Бобринського в селі Дибинці Канівського повіту.....	42

№ 21. Доповідна записка Черкаського повітового комісара Київському губернському комісарові про захоплення селянами села Березняки Черкаського повіту церковних земель.....	43
№ 22. Телеграма Канівського повітового комісара Київському комісарові про блокування озброєними селянами маєтку графа Браницького в селі Турчин.....	45
№ 23. Донесення Уманської спілки землевласників Київському губернському комісарові про селянські виступи в повіті.....	46
№ 24. Телеграма уповноваженого Центроуку Золотоніському повітовому комісарові, продовольчому та земельному повітовим комітетам про вжиття заходів з недопущення захоплення селянами поміщицьких земель.....	47
№ 25. Телеграма Черкаського повітового комісара Київському губернському комісарові про погром маєтку в селі Самгородок.....	48
№ 26. Телеграма графа Бобринського Київському губернському комісарові про направлення військової команди для припинення захоплення селянами цукрових буряків Грушівського заводу.....	49
№ 27. Звернення Центроуку до Київського губернського комісара щодо вжиття заходів у зв'язку із захопленням селянами землі і врожаю цукрових буряків в Куцівсько-Лебединському маєтку Черкаського повіту.....	50
№ 28. Телеграма начальника канцелярії Південно-західного фронту Київському губернському комісарові та командиру Донської козачої дивізії про вжиття заходів у зв'язку з захопленням селянами землі поміщиці Долгорукої в Тальному Уманського повіту.....	51
№ 29. Інформація про вечірні курси для дорослих у селі Михайлівка Михайлівської волості Черкаського повіту.....	52
№ 30. Із доповідної записки Черкаського повітового комісара Київському губернському комісарові про заклик селян Вергунів і Нечаївки про непокору Тимчасовому уряду.....	53
№ 31. Лист Черкаської повітової земельної управи волосним управам і земельним комітетам про розподіл землі між селянами.....	54
№ 32. Телеграма помічника Головного начальника постачання армій Південно-західного фронту Київському губернському комісарові про сприяння у відправці хліба для армії.....	55
№ 33. Телеграма Уманської спілки землевласників Центральній Раді з проханням надіслати військову силу для захисту поміщицьких маєтків від захоплення селянами.....	56
№ 34. Доповідна записка управляючого маєтками і заводами графів Бобринських голові Генерального Секретаріату щодо вжиття заходів з припинення пограбування господарських об'єктів.....	57
№ 35. Інформація Мліївської волосної управи про самовільне орендування землі.....	59
№ 36. Телеграма Київського губернського комісара Звенигородському повітовому комісарові про негайне вжиття заходів щодо припинення погрому селянами маєтку княгині Куракіної в селі Козацьке.....	60
№ 37. З інформації Чигиринського повітового комісара	

про політичне становище в повіті.....	61
№ 38. Телеграма управляючого маєтком поміщиці Балашової в містечку городище про необхідність вжиття заходів проти виступів селян.....	62
№ 39. З інформації Чигиринського повітового комісара про політичне становище в повіті.....	64
№ 40. Депеша Михайлівського волосного земельного комітету Черкаській повітій земельній управі щодо використання землі.....	65
№ 41. Лист Київської губернської земельної управи до Чигиринського повітового земельного комітету.....	66
№ 42. Скарга Мліївської земельної управи.....	67
№ 43. Постанова селянської ради села Беркозівка Канівського повіту про видачу хліба бідним селянам.....	68
№ 44. Лист Черкаського повітового земельного комітету до Матусівського і Ташлицького волосних земельних комітетів.....	69
№ 45. Звернення комітету «Калина» із будівництва в с. Кирилівка гімназії ім. Т. Г. Шевченка до громадян України і Росії та збирання коштів на це будівництво.....	70
№ 46. Лист Черкаської повітової управи волосним земельним комітетам про звітність із земельного питання.....	71
№ 47. Повідомлення Черкаського повітового земельного комітету землевласниці Марії Бразоль.....	72
№ 48. Повідомлення Генерального секретарства земельних справ Черкаському повітовому земельному комітетові.....	73
№ 49. Інформація Сунківського волосного комітету Черкаському повітовому земельному комітетові про наслідки пограбування поміщицьких маєтків.....	74
№ 50. Скарга Байбузького волосного земельного комітету начальнику Черкаської повітової міліції.....	75
№ 51. Лист черкаської повітової земельної управи Слобжанському волосному земельному комітетові.....	76
№ 52. Посвідчення, видане Корсунською сільською управою громадянину Івану Іщенку для вступу в лави Вільного козацтва.....	77
№ 53. Телеграма революційного комітету Звенигородщини до Центральної Ради.....	78
№ 54. Лист Черкаської повітової земельної управи Хлистунівському сільському голові про недопустимість самовільного захоплення сільськогосподарського інвентаря.....	79
№ 55. Лист Черкаської повітової земельної управи Ташлицькому волосному земельному комітетові щодо пограбування попівського маєтку.....	80
№ 56. Лист Ташлицького волосного земельного комітету Черкаській повітій земельній управі щодо пограбування попівської економії.....	81
№ 57. Лист Черкаської повітової продовольчої управи до повітової земельної управи.....	82
№ 58. Лист Черкаської повітової земельної управи Хлистунівському сільському голові Хлистунівської волості.....	83
№ 59. Відозва Канівського повітового комісара щодо землі і	

майна колишніх поміщиків.....	84
№ 60. Посвідчення Черкаської повітової земельної управи про відрядження П. І. Дреуса до Сміли.....	86
№ 61. Відозва Комітету повітової селянської спілки Канівського повіту.....	87
№ 62. Довідка Черкаської повітової земельної управи Кулішу Сергію Степановичу, що підтверджує розграбування його маєтку селянами.....	89
№ 63. Мандат Черкаської повітово-земельної управи бухгалтеру управи Ф. С. Басаю для організаційної роботи в Матусівській волості.....	90
№ 64. Лист Черкаської повітової земельної управи Ротмистрівському земельному комітетові щодо скарги жителя села носачів Ф. Циганенка.....	91
№ 65. Лист Черкаської повітової земельної управи Леськівському земельному комітетові щодо скарги жителя села Леськи Я. Божка.....	92
№ 66. Лист Черкаського повітового земельного комітету Хлистунівській народній управі про недопустимість самовільного поділу землі і майна.....	93
№ 67. Посвідчення Черкаського повітового земельного комітету жителям села Свидівок на придбання коней.....	94
№ 68. Інструкції київського губернського земельного відділу щодо землеустрою селянських земель.....	95
№ 69. Наказ Канівського повітового коменданта (по повіту) № 1.....	98
№ 70. Повідомлення Черкаської повітової народної управи про підтримку «Просвіт».....	100
№ 71. Наказ Канівського повітового коменданта (по повіту) № 3.....	101
№ 72. Наказ Канівського повітового коменданта (по повіту).....	103
№ 73. Стаття в «Робітничій газеті» – «Вільне козацтво – вражіння з губерніяльного з'їзду».....	105
№ 74. Звернення Української партії соціалістів-революціонерів у газеті «Звенигородська думка».....	106
№ 75. Відозва Канівського повітового старости до селян.....	108
№ 76. Наказ Уманського повітового старости про посів цукрового буряка та його обробіток.....	109
№ 77. Повідомлення газети «Правда» про виступи селян у Золотоніському повіті.....	110
№ 78. Із доповідної записки голови Курилівської волосної народної управи Канівському повітовому старості про рішення селян села Литвинці щодо поміщицького майна.....	111
№ 79. Протокол засідання Лазірської сільської управи Курилівської волості Канівського повіту про відмову повертати поміщицьке майно.....	112
№ 80. Інформація Київського губернського старости про становище в повітах впродовж половини червня 1918 року.....	114
№ 81. Донесення Ковалівського сільського старости Курилівській волосній управі про розповсюдження в селі Ковалі об'яв із закликом не виходити на роботу в економію.....	117
№ 82. Наказ Директорії селянам № 1.....	118
№ 83. Наказ Директорії селянам № 2.....	120
№ 84. Наказ Звенигородського повітового комісара про дотримання порядку в селах.....	122

№ 85. Відозва інформаційного бюро армії Української Народної Республіки.....	123
№ 86. Телеграма міністерства внутрішніх справ про повернення контрибуції селянам.....	125
№ 87. Наказ № 9 начальника залоги Отамана 1-го Звенигородського полку про скасування розпоряджень і наказів, виданих більшовиками.....	126
№ 88. Постанова сільського сходу села Ротмистрівка Черкаського повіту про передачу землі місцевому земельному комітету.....	127
№ 89. Повідомлення газети «Комуніст» про ліквідацію Григор'євського заколоту.....	128
№ 90. Відозва інформаційного бюро штабу загону Холодного Яру.....	130
№ 91. Повідомлення інформбюро загону Холодного Яру про бойові дії.....	132
№ 92. Про становище Чигиринського повіту у зв'язку з авантюрою Григор'єва.....	133
№ 93. Лист Чигиринського виконавчого комітету Народному комісару банків України про виділення грошей для ліквідації шкоди, заподіяної під час заколоту Григор'єва.....	134
№ 94. Наказ № 138 Уманського повітового військового комісара про порядок у місті і повіті.....	136
№ 95. Із зведення інформаційно-інструкторського підвідділу Київського губревкому про становище в Черкасах після Григор'ївського заколоту.....	137
№ 96. Із зведення інформаційно-інструкторського підвідділу Київського губревкому про становище в Звенигородському повіті.....	138
№ 97. Постанова спільного засідання Триліської волосної ради Чигиринського повіту та сільських комітетів про розподіл поміщицьких земель.....	139
№ 98. Лист Уманського повітового виконкому для волосних виконкомів про незадовільний стан доріг.....	140
№ 99. Наказ № 178 Уманського військового комісаріату про підтримку Червоної армії.....	141
№ 100. Протокол сільського сходу села Нефорощі Корсунської волості Канівського повіту про організацію комітету бідноти.....	143
№ 101. Повідомлення газети «Известия уездного совета рабочих, крестьянских и казачьих депутатов Черкащины» про рішення Хлистунівської волосної ради поділити церковну землю між бідними селянами.....	144
№ 102. Інформація Краснопільського військового комісара Берези Уманського повіту про становище у волості.....	145
№ 103. Повідомлення газети «Известия ВЦИК совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов и Московского совета рабочих и красноармейских депутатов».....	146
№ 104. Делеша черкаського повітового земельного комітету Матусівському земельному комітету про припинення здачі в оренду церковної землі.....	147
№ 105. Наказ відділу управління Черкаського повітового військового ревкому про вибори волосних ревкомів та організації міліції.....	148
№ 106. Повідомлення газети «Вісті київського губернского ревкому»	

про становище в Канівському повіті після вигнання денікінців.....	149
№ 107. Зі звіту полковника Крата, підполковника Сухоручко-Хословського та сотника Новикова про зустріч учасників Першого зимового походу селянами.....	150
№ 108. Із зведення інформаційно-інструкторського підвідділу Київського губревкому про становище в Уманському повіті після вигнання денікінців.....	152
№ 109. Із зведення інформаційно-інструкторського підвідділу Київського губревкому про становище в Смілянській волості Черкаського повіту після вигнання денікінців.....	153
№ 110. Наказ Черкаської повітової розподільчої земельної комісії Волвиконкомом та Волземвідділам.....	155
№ 111. Звернення до селян заступника командувача дієвої армії УНР Юрка Тютюнника.....	157
№ 112. Телеграма Всеукревкому Черкаському повітревкому з питань виділення землі.....	159
№ 113. Повідомлення газети «Вісті виконкому Київської ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів» про селянський з'їзд Черкаського повіту.....	161
№ 114. Відозва інформаційного бюро повстанського загону ім. Івана Сірка.....	162
№ 115. З резолюції Звенигородського повітового робітничо-селянського з'їзду.....	163
№ 116. З доповідної записки Київського губернського ревкому Раді Народних Комісарів УРСР про боротьбу селян з бандитизмом, виконання продовольчої розверстки в Черкаському та Чигиринському повітах.....	164
№ 117. Звернення Окружного повстанського комітету до українського народу.....	165
№ 118. Інструкція Волпосівкомом про розподілення посівного матеріалу.....	166
№ 119. Донесення Звенигородському повітовому ревкому про наліт на село Ромейкове.....	168
№ 120. Витяг з доповіді про проведення весняної сівби в Стецівській волості Звенигородського повіту.....	169
№ 121. Інформація Яблунівської волосної управи Черкаській повітовій земельній управі про оренду землі.....	170
№ 122. Протокол № 29 засідання Чигиринської повітової військової наради.....	171

УДК 94(477.46) «1917/1921»: 516.334.55: 323.27
С29

ISBN 978-966-353-451-0

Селянство Черкащини в добу Української революції 1917 – 1921 рр.: Збірник документів і матеріалів / Упоряд.: Т.А. Клименко, С.В. Корновенко, В.М. Мельниченко, Ю.Г. Пасічна. – Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2017. – 180 с.

У збірнику вміщено документи і матеріали, що висвітлюють участь селянства – найчисельнішої верстви людності Черкащини, у революційних процесах 1917 – 1921 рр., розкривають особливості аграрної політики тогочасних урядів та ставлення до неї сільського населення краю. Опубліковані документи відображають опір селян політиці «воєнного комунізму», їх участь у повстанському русі та боротьбі за українську державність.

Книга розрахована на науковців, викладачів, учителів та студентів, а також широкий загал читачів, які прагнуть повніше пізнати історію рідного краю і України. Збірник підготовлено згідно з держбюджетною темою «Селянство України за умов суспільно-політичних потрясінь та соціально-економічних трансформацій першої третини ХХ ст.» (номер державної реєстрації 0115U000636).

Комп'ютерне складання – Андрій Берестовий

Підписано до друку 18.12.2017. Формат 60x90/16.

Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 4,75. Наклад 300 прим. Зам. №

Видавець і виготівник – видавничий відділ Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Адреса: бул. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031. Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 35-44-63, e-mail: vydav@edu.edu.ua, <http://www.edu.edu.ua>

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК № 3427 від 17.03.2009 р.

Друк ФОП Чабаненко Ю.А.

Україна, м.Черкаси, вул. О.Дашковича, 39

Тел: (0472) 56-46-66 E-mail: office@2upost.com